

Voruta

Nr. 3 (857) 2019 m. kovo 30 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 0,58 EUR

Šiame numeryje

6

Dr. Irma RANDAKEVIČIENĖ,
*Vilniaus anykštėnų sambūrio
tarybos narė*

**Kaip dr. Jonas Basanavičius
ir Martynas Yčas keliavo į
Ameriką rinkti lėšų Tautos
namams**

8-9

Tėviškės aušra

12

**Prof. Juozas SKIRIUS, Vytauto
Didžiojo universiteto Švietimo
akademija**

**Kaip Vytautas Čekanauskas
buvo paskirtas ir
pripažintas Lietuvos garbės
generaliniu konsulu
Los Andžele 1977 m.**

14

Vytautas PUPŠYS, Ukmergė

Rankraštis liudija

Operacija „Priboj“

Šiomet sukanka 70 metų nuo 1949 m. kovo 25 d. pradėtos vykdyti masišiausios Sovietų Sąjungos okupuotų Baltijos šalių gyventojų trėmimo operacijos „Priboj“ (liet. „Bangų mūša“).

Pagrindiniai 1949 m. pavasarį vykusių trėmimo tikslai buvo galutinis lietuvių, latvių ir estų antisovietinio pasipriešinimo užgniaužimas bei palankių sąlygų masinei žemės ūkio kolektyvizacijai sudarymas, konfiskuojant ir kuriamų kolūkių reikmėms panaudojant ištremtų gyventojų turtą. Nuo ankstesnių sovietų valdžios vykdytų deportacijų operacija „Priboj“ skyrėsi tuo, kad ji tuo pačiu metu vyko trijose Baltijos šalyse, gyventojų buvimo tremtyje terminai nebuvo numatyti, o tai reiškė, kad žmonės faktiškai buvo išvežami visam laikui. Jeigu ankstesnių trėmimų aukos buvo vienai ar kitaip susijusios su ginkluotu antisovietiniu pasipriešinimu, tai vykdant operaciją „Priboj“, žmonės buvo tremiami atsižvelgiant į jų socialinį statusą, t. y. priklausymą vadinamųjų „buožių“ (ūkininkų, turtingų, pasiturinčių arba vidutinių, valstiečių) socialiniam sluoksniui.

Per 1949 m. kovo–balandžio mėn. vykdant, poetiškai „Bangų mūša“ pavadintą operaciją į Krasnojarsko kraštą, Irkutsko, Novosibirsko, Omsko, Tomsko ir Amūro sritis ištremta apie 95 tūkst. Baltijos šalių gyventojų (apie 32 tūkst. iš Lietuvos, apie 42 tūkst. iš Latvijos ir apie 21 tūkst. iš Estijos). Maždaug 72 proc. tremtinių sudarė moterys ir vaikai iki 16 metų amžiaus.

Pasirengimas operacijai prasidėjo SSRS Ministrų Tarybai 1949 m. sausio 29 d. priėmus nutarimą Nr. 390–138ss „Dėl buožių ir jų šeimų, nelegalioje padėtyje gyvenančių, nužudytų ginkluotų susirėmimų metu, nuteistų banditų ir nacionalistų šeimų, legalizuotų, tęsiančių priešišką veiklą banditų ir jų šeimų, o taip pat – represuotų banditų rė-

Iš Mažeikių apskrities Tirkšlių valsčiaus Balėnų kaimo 1949 m. kovo 27 d. ištremta Anastazija Ežerskienė su vaikais. Irkutsko sritis, Bochansko rajonas, Charağun gyvenvietė. 1951 m. gegužės mėn. Nuotr. iš LYA, f. V-5, ap. 1, b. Nr. 18951, TAB, l. 37

mėjų šeimų ištremtimo iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorijos“. Nuo 1949 m. vasario mėn., laikantis visiško slaptumo, buvo pradėta „buožinių ūkių“ bei „banditų-nacionalistų“ šeimų apskaita, intensyviai sudarinėjami numatytų ištremti šeimų sąrašai, pradėtos vesti numatytų ištremti šeimų ir atskirų asmenų įskaitos arba tremties bylos. 1948–1949 m. sugriežtinta baudžiamoji atsakomybė už pabėgimą iš tremties.

Lietuvos SSR Ministrų Tarybos 1949 m. kovo 19 d. nutarime Nr. 176-ss „Dėl buožių

ištremtimo iš Lietuvos SSR teritorijos“ nustatyta, kad į „tolimus Sovietų Sąjungos rajonus“ planuojama ištremti 6 tūkst. šeimų, vėliau skaičius padidintas iki 8,5 tūkst. Priimamuose nutarimuose buvo akcentuojama, kad konfiskuotas tremtinių turtas turėjo būti „perduodamas neatlyginamai į nedalomąjį fondą kolūkiams ir iniciatyvinėms grupėms, kurių bazėje artimiausiomis dienomis bus įsteigti kolūkiai“.

1949 m. kovo 25 d. 6 val. ryte pasidėjusi trėmimo operacija vyko pagal tokią schemą: iš MGB–MVD operatyvinių darbuotojų, pasienio bei vidaus kariuomenės kariškių, milicininkų, strībų bei partinio-sovietinio aktyvo narių sudarytos operatyvinės-kovinės grupės suimtinėjo į numatytų ištremti sąrašus įtrauktus gyventojus ir pristatinėjo juos į geležinkelio stotis arba telkimo punktus. Stotyse buvo įsteigtos komendantūros, kuriose sulaikytieji buvo apklausiami, patikrinami jų dokumentai, o vėliau – varomi į gyvulinius vagonus. Ešelonai su tremtiniais buvo formuojami 50 Lietuvoje veikusiu geležinkelio stočių. 1949 m. kovo 25–29 d. iš Lietuvos išriedėjo 24 ešelonai, sudaryti iš 1 474 vagonų.

Nors oficialiai kiekvienai tremiamai šeimai buvo leidžiama pasiimti iki 1500 kg daiktų ir maisto atsargų, dėl laiko stokos ir transporto trūkumo leidimas praktiškai nebuvo įgyvendinamas. Oficialiai kiekvienai šeimai pasirošti ir susirinkti daiktams buvo skiriama viena valanda, tačiau operatyvinių-kovinių grupių nariai dažnai net ir šį minimalų laiką trumpino. Kai kurie žmonės buvo sulaikyti ne namuose ir neturėjo galimybių pasiimti net ir būtiniausių daiktų bei maisto atsargų.

Pirmasis operacijos „Priboj“ etapas prasidėjo 1949 m. kovo 25 d. 6 val., baigėsi 1949 m. kovo

Nukelta į 15 p.

Vasario 16-osios akto signataro Donato Malinausko kultūros premija

Šalčios krašto mokytojų likimai

Gediminas ZEMLICKAS, Trakai

Šiomet sukanka 150 metų, kai gimė Vasario 16-osios akto signataras Donatas Malinauskas (1869–1942). Prasmingas sutapimas, kad kovo 9 d. Signatarų namuose Vilniuje kaip sykis buvo teikiama šios asmenybės

vardu pavadintoji kultūros premija, ji įteikta Eišiškių gimnazijos mokytoju Vytautui Dailidkai. Ko gero, eišiškietis šį sakinį gerokai

Nukelta į 2 p.

Premijos laureatas Vytautas Dailidka (dešinėje) su Vasario 16-osios akto signataro Donato Malinausko giminaičiais dail. Vėtre Markevičiute ir gyd. Viktoru Jenciumi-Butautu

Suluš tavo peiliai. Ką sakė Antanas iš Anykščių ciesoriui Rasėjos

Kalba, keliant vėliavos Nepriklausomybės aikštėje 2019 m. kovo 11 d.

**Prof. Vytautas LANDSBERGIS, Lietuvos Respublikos
Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininkas**

Sveikinu jus, piliečiai, laisvos respublikos žmonės!

Šiandien ypatinga diena ir nepaprastas prisiminimas, kaip Lietuva dar sykį istorijoje kėlėsi tartum iš numirusiųjų.

Net Adomas Mickevičius XIX-ame šimtmetyje buvo liūdnai sakes, kad jo tėvynė Lietuva – visa jau praeityje...

Nukelta į 3 p.

Baltijos valstybių vėliavų pakėlimo ceremonija Kovo 11-ąją Nepriklausomybės aikštėje. Su prof. Vytautu Landsbergiu sveikinasi Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, kairėje Kovo 11-osios akto signataras Emanuelis Zingeris, viduryje LR Seimo Pirmininko pirmoji pavaduotoja Rima Baškienė. Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos (Roberto Dačkaus) nuotr.

Vasario 16-osios akto signataro Donato Malinausko kultūros premija

Šalčios krašto mokytojų likimai

Gediminas ZEMLICKAS, Trakai

Atkelta iš 1 p.

išplėstų, priminęs, kad tai ypatingas mokytojas: dailininkas, poetas, kraštotyrininkas, lietuviškos kultūros puoselėtojas, tautotyrinių ir kraštotyrinių savilaidos leidinių rengėjas ir autorius, aktyvus Sąjūdžio dalyvis. Pagaliau retos ištikimybės savo kraštui ir tautai žmogus, iš to kyla grįžtamasis ryšis: tai ir šio krašto pasididžiavimas. Tokia asmenybė yra Vytautas Dailidka, iškilus Rytų Lietuvos pedagogas. Vargu ar tokiam vertinimui įmanoma prieštarauti, nes už žmogų pirmiausia kalba jo darbai. O jie išpūdingi.

Už žmogų byloja jo darbai

Šį kartą garbiajam Vytautui nebuvo būtinybės pasakoti apie savo nuveiktus ir užsibrėžtus ateičiai darbus, nes tą su malonumu padarė daug metų ji gerai pažįstantys ir gerbiantys žmonės. Tarp jų ankstesniais metais Donato Malinausko kultūros premija apdovanotieji: „Vilnijos“ draugijos pirmininkas habil. dr. Kazimieras Garšva (2013), visuomenininkė, etnologė Nijolė Balčiūnienė (2014), Lietuvos kultūros tyrimų instituto vyresnysis mokslo darbuotojas, Lietuvos rašytojų sąjungos narys, Lietuvos Vyriausybės kultūros ir meno premijos laureatas (2011 m.) dr. Vytautas Rubavičius (2018).

Reikšmingų dalykų apie laureatą V. Dailidką savo turiningoje kalboje išdėstė gydytojas Viktoras Jencius-Butautas, pastebėjęs, kad signataro D. Malinausko 150-osios gimimo metinės teikia gerą progą visuomenėje aktualizuoti šio Lietuvos bajoro dar ne visai įvertintą indėlį į lietuvių sklaidą ir valstybės kūrimo darbą. V. Jencius-Butautas kaip tik yra vienas iš tų, kurie šios asmenybės pažinimui suteikė labai svarbių postūmių. Iš jo monografijos „Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas“ (ją 2011 m. išleido VšĮ „Vorutos“ fondas) besidominti tautos dalis sužino daug naujų ir tautos savimonei reikšmingų dalykų. Signataro premijos teikimo renginiuose nuolat minimas D. Malinausko vaikaitis Tadas Stomma, gyvenantis JAV, didelės pagarbos verta asmenybė. 2012 m. T. Stomma su žmona Jadvyga ir gydytojai V. Jencius su žmona Ziedūna įsteigė Vasario 16-osios akto signataro Donato Malinausko fondą ir jo vardo kultūros premiją. Premijos steigėjų dėka kasmet renkamos ir vis naujų laureatų pagerbtuves. Pirmaisiais laureatais 2012 m. paskelbti monsinjoras Alfonsas Svarinskas ir laikraščio „Voruta“ steigėjas, leidėjas, vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius. Jis vedė ir 2019 m. premijos teikimo iškilmes Signatarų namuose.

Kaltė – norėjo būti lietuvis

Grįžkime prie naujausio laureato. Niekad neprarandantis geros nuotaikos Vytautas Dailidka pokštuoja, tvirtina galįs sau leisti neprisiminti gimimo datos – tokia privilegija jam parūpino tėtis. Ant paties pagamintos spintos vidinių durų jis padarė įrašus su tiksliais įvykių duomenimis. Prasideda nuo skaičiaus 1937. Tai Vytauto gimimo metai. Mums gali būti įdomūs ir kiti skaičiai. Tėtis jais užrašydavo kiekvieną tais metais darytą namų krata, vien 1937 m. jų būta bene 14-ika (du įrašai sunkiai įskaitomi). Gal namuose slėpėsi didžiausias piktdarys, naujas XX a. Tadas Blinda? Matyt, lenkų valdžiai toks ir atrodė Vytauto tėvelis. Visa jo kaltė, kad gimė lietuviu ir norėjo juo būti. Ir dar lietuviškos „Ryto“ mokyklos mokytojas – visos kaltės išysk dvigubėje. Už tai tėvelis kalintas, daug reikalų turėjo su valdinėmis struktūromis ir policija. Ne kartą nukentėjo, buvo areštuojamas, žiauriai tardomas ir niekinamas.

Kur tokie dalykai dėjosi? Etninėse lietuvių žemėse, Vilnijos krašte. Galima nurodyti ir tikslesnį adresą: Vigonių kaimas Varanavo rajone, Gardino srityje, Naugarduko vaivadijoje, dabartinėje Gūdijoje. 1920 m. spalį generolui Lucianui Želigovskiui su kariuomene užėmus šią Rytų Lietuvos dalį, jos gyventojai lietuviai pajuto tai, ko sapne nespavo. Vytautas Dailidka apie terorą prieš lietuvius žino iš pirmų lūpų, savo tėvo Vinco Dailidkos (1901–1995) ir mamos Emilijos Miliauskaitės-Dailidkienės (1911–1998).

Signataro Donato Malinausko giminaičiai su premijos laureatais (iš kairės): Juozas Vercinkevičius, Viktoras Jencius-Butautas, Vėtrė Markevičiūtė, Vytautas Dailidka, Nijolė Balčiūnienė, dr. Vytautas Rubavičius, habil. dr. Kazimieras Garšva

Jų pasakojimų neatstos joks istorijos vadovėlis, tuo labiau, jeigu rašomas ne atskleisti tiesą, bet siekiant nuslėpti.

Vincas Dailidka buvo baigęs Vytauto Didžiojo gimnaziją ir trejų metų mokytojų kursų-seminariją Vilniuje. 1924 m. pradėjo mokytojauti Keiziuose, Dūkštų apskrityje. Lenkų valdžios mobilizuotas tarnavo pėstininkų pulke Lydoje. 1928 m. demobilizuotas, tęsė darbą lietuviškoje mokykloje, už tai teistas ir iškeldintas už lietuvių sklaidą. Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ išsiųstas į gimtuosius kraštus, mokytojavo Vigonyse. Kadangi kone visi Vigonių vaikai noriai lankė „Ryto“ mokyklą, lenkų administracijai tai atrodė didžiausias rūpestis. Maža to, mokykla tapo lietuvių susibūrimo vieta, joje buvo rengiami subatvakariai, vaidinimai su liaudies dainomis ir žaidimais. Tai jau nusikaltimas, už kurį galima prigriebti. Vien 1937 m. lenkų policija atliko 14 kratų, kaskart konfiskuodavo lietuviškas knygas ir sunaikindavo. Niekuo nesiskyrė nuo caro žandarų, kurie tą patį darė lietuviškų knygų draudimo metais. Mokytojas Vincas Dailidka vėl atstatydamas būtinus vaikų mokymui vadovėlius ir lietuviškas knygas, o jas skaitydavo ne tik mokiniai, bet ir suaugę vigoniškiai. Po mėnesio policija vėl prisistatydavo, vėl konfiskuodavo. Katės žaidimas su pele tęsėsi.

Mokytojo Vinco Dailidkos goltotos

Jėgos nebuvo lygios. Kadangi mokytojas savo pažiūrų nekeitė ir nerodė baimės požymių, jautėsi dirbąs Lietuvai turinčiose priklausyti žemėse, tai prieš tokį „litviną“ imtasi veiksmingų priemonių. Bent taip atrodė lenkų administracijai. Pasamdyti sutikusieji pamokyti mokytoja. 1937 m. kovo 30 d. tamsų vakarą kieme staiga pasigirdo tarsi virstų rastas. Tėvas buvo beiešas į kiemą, tik mama, dar neatsigavusi po sūnaus gimdymo, sustabdė. Toliau trys stiprūs smūgiai į langus, pabiro stiklų šukės. Savaip pasveikintas sūnaus gimimas trečią jo gyvenimo

parą. Tėvas puolė prie vaikai pirktų žaislų krepšio, išsitraukė žaislinį kamštinį pistoletą ir ėmė pyškinti pro išdaužtus langus moliniais kamšteliais su sprogstama fejerverkų medžiaga. Išgirdęs bėgančiųjų žingsnius norėjo vyti užpuolikus, mama vėl sustabdė. Rytą kieme rado nupjautus radijo lauko antenos stiebus. Kreipėsi į Rodūnės policiją, tik be rezultato. Iš tiesų rezultato ilgai laukti nereikėjo, bet tai palietė ne banditus, o patį mokytoją.

Po kelių savičių į Dailidkų trobą įgriuvo policininkai, viską išsvartė, ieškojo pistoleto. Nerado, bet Rodūnės policijos komendantas Liudvikas Rejentas vis viena pareiškė kaltinimą dėl neteisėto ginklo laikymo. Išeidamas kreivai šyptelėjo, girdi, laimė, kad tėvas neišėjo į kiemą, nes už durų laukė vyrai su vėzdais, dege noru parodyti, kaip reikia gerbti valdžią. Į tėvo prašymą suteikti apsaugą, atsakyta: kai tapsite Lenkijos piliečiais, mes jus saugosime, o dabar esate areštuotas iki bylos nagrinėjimo Lydos teisme.

Išsigandęs nuomojamo buto šeimininkas paprašė Dailidkas apiešti namus, nes bijas, kad kerštotojai kitą kartą gali sudeginti visą jo namą. Po savaitės atvažiavo policininkas, neva, darė tyrimą, o iš tikrųjų gąsdino ir siūlė kraustyti į Kauną. Prieš priėmimą tarė: „Mažas lietuvis. Niekas, kuomet užaugsi, bus lenkas, eis į lenkišką mokyklą.“ Mama Emilija Miliauskaitė-Dailidkienė pasakė: „Gimėme lietuviais ir auklėsime lietuviška dvasia.“ Policininkas pro dantis iškošė: „Och, jaka ty zakajana litvinka“ (Och, kokia tu užkietėjusi lietuvi). Nematydamas išeities tėvas kreipėsi Vilniuje į Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininką kun. Kristupą Cibirą. Šis nukreipė Dailidkų šeimą į Pavalakę, 12 km nuo Vigonių. Persekiojimas nesibaigė. Per Kūčias atvažiavo policininkai, padarė kratą, ieškojo mokytojo ginklo, bet nerado. Susidėję lietuviškas knygas ir spaudinius išvažiavo. O 1938 m. sausio 7 d. užgriuvo pats policijos komendantas su dviem policininkais ir prokuroro arešto sankcija. Pačiam mokytojui

liepė susirasti, kas veš jį 30 km iki Lydos, uždėjo antrankius ir spaudžiant 20 laipsnių šalčio buvo išvežtas į nuovadą. Ten buvo atsižvelgta, kad žmona serga ir nėra kam prižiūrėti kūdikio, tad paleistas iki teismo. Po kurio laiko vėl buvo nuvežtas į Lydą, kur turėjo laukti teismo, kurio data nebuvo paskelbta. Grėšė 15 metų kalėjimo, bent taip buvo gąsdinama.

Trys mėnesiai kameroje, tardymai, pasityčiojimai, pagaliau atėjo teismo diena. Liudininkais pakviesti policininkas ir slaptasis agentas. Paliudijo, koks baisus žmogus tas Dailidka, jis noris atplėšti dalį Lenkijos valstybės, kiršinąs žmones, siekia sulietuvinti Vilniaus kraštą, priklausančią Vilniui vaduoti sąjungai ir pan. Nuteisė trejiems metams kalėti ir penkeriems ištremti iš Vilniaus krašto. Vėliau vyko apeliaciniai teismai, įprastos okupuotos Rytų Lietuvos gyvenimo peripetijos.

Vienas okupantas keitė kitą

Pateikėme tik kelis epizodus, gana tipiškus Rytų Lietuvos mokytojams, nepabūgusiems mokyti lietuviškai lenkų okupuotame krašte. Vytautas apie brutalių lietuvių persekiojimą sužinojo iš tėvų ir kitų žmonių pasakojimų. Yra ir jo tėvų užrašyti atsiminimai. Tėvas Vincas Dailidka vaikus mokė Vėzonių, Butrimonių, Naujadvario, Kalesninkų, Jasuliškių pradinėse mokyklose, buvo Eišiškių valsčiaus Šaulių lietuviškos pradžios mokyklos vedėjas ir mokytojas. Jo gyvenimas – tai Rytų Lietuvos erškėčiuoto lietuvių kelio dalis.

Vilniaus kraštą 1939 m. rudenį gražinus Lietuvai, prasidėjo nauji laikai. Rytų Lietuvoje buvo steigiamos lietuviškos mokyklos, veikusios ir karo sąlygomis. Eišiškėse net lietuvišką gimnaziją buvo spėta įkurti. Bet geri laikai baigėsi. Apie 1947–1950-uosius lietuviškos mokyklos pradėtos versti lenkiškomis. Vytautas Dailidka primena, kaip buvo nutautinama Pietryčių Lietuva. 1947 m. iš Vilniaus į Šalčininkus atvažiavo toks Cukermanas (ar Cimermanas?) su Andriukovu (šis iš Švietimo ministerijos), išsikvietė tėti, dirbusį lietuviškos mokyklos direktoriumi, ir „pastatė ant kilimėlio“ – kodėl mokykla ne lenkiška? Kad nuo rugsėjo 1-osios būtų lenkiška. Bet raštiško nurodymo nepateikė... Taip veikta visame krašte, svetimtaučių antplūdis visokeriopai skatintas. Kaimuose, kur gyveno dauguma lietuvių, mokyklos buvo pertvarkomos į lenkiškas. Faktiškai tai buvo lietuvių ir lenkų kiršinimas. Po ataklių lietuvių gyventojų prašymų Eišiškėse tik nuo 1956 m. vėl pradėti mokslai lietuviškose klase, atstatytame mokyklos pastate mokyta lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis.

„Ryto“ švietimo draugijos pirmininkas Algimantas Masaitis prisimena, kaip lenkų mokytojams išvažiavus gyventi į Lenkiją, „pagalba“ Lietuvai suteikė rusų mokytojus atsiuntusios Rusija ir Baltarusija. Vilnijos lenkus keitė gūdai, pirmiausia jie traukė į Šalčininkų rajoną, nes Lietuvoje gyvenimo sąlygos buvo geresnės. Naujieji atvykėliai ir atsilaisvinusius butus gaudavo greičiau už vietinius lietuvius. Pokariu iš Lvovo į Naująją Vilnią net visas lenkų pedagoginis institutas buvo perkeltas. Dirbtinai buvo

Nukelta į 3 p.

Vytautą Dailidką sveikino Signatarų namų vedėja Meilė Peikštenienė

Vytautą Dailidką pasveikino ir jam Vilniaus dailės institute dėstęs šrifto ir kaligrafijos meno žinovas prof. Albertas Gurskas

Vasario 16-osios akto signataro Donato Malinausko kultūros premija

Šalčios krašto mokytojų likimai

Atkelta iš 2 p.

keičiama krašto gyventojų sudėtis, vykdyta sąmoninga nutautinimo politika. Marijampolyje (Vilniaus r.) tėvai skundėsi, kodėl jų vaikams reikia mokytis lenkiškose mokyklose? 1951 m. leista atidaryti pradinę lietuvišką mokyklėlę. Iš keturių rajonų į Marijampolį tėvai siūsdavo lietuviškai mokytis savo vaikus, Gudijos sudėtyje atsidūrusių Gervėčių ir Pelesos lietuviukai taip pat važiuodavo mokytis į Marijampolį, tad 1957 m. mokykla išaugo į vidurinę. Kelis dešimtmečius buvo vienintelė Vilniaus krašte lietuviška mokykla. Atskirų lietuviškų klasių buvo Dieveniškėse, Trakų Vokėje – pradinių klasių, po 1960-ųjų įsteigta Riešėje. Lašas jūroje.

Vytauto Dailidkos pradžiamokslis

Kaip toje įvairiakalbėje aplinkoje gyvenimo pradžiamokslį ėjo Vytautas Dailidka? 1946 m. tėvelį paskyrė Kalesninkų pradinės mokyklos vedėju, joje sūnus baigė 4 klases. Neleista steigti septynmetės, iki Valkininkų laukais ir per miškus 20 km, iki Varėnos 30. Teko rinktis Eišiškes. Dėtos pastangos ten atkurti lietuvišką mokyklą, bet įkurta rusiška. Joje ir teko mokytis. 12 km pirmadieniais išeidavo iš Kalesninkų į mokyklą, o šeštadieniais po antros pamainos vėl vakare pargrįždavo. Susidūrė su realybe, kuri labai skyrėsi nuo laikraščiuose vaizduojamo sovietinės mokyklos vaizdo. Po pirmo trimestro klasė buvo palikta po pamokų, visiems liepta rašyti jaunojo pionieriaus pasižadėjimą. Rusiukai, kurių buvo maždaug trečdalis, parašė, o lietuviukai sėdi ir nerąšo. Mokytoja paragina kartą ir kitą – jokie atsako, vaikai tyli. Jauna pionierių vadovė bandė griežtai reikalauti, pasimetė, surinko rusakalbių pasirašytus prašymus ir išbėgo į šalia buvusį Komjaunimo komitetą. Grįžo su komjaunimo sekretoriumi. Privertė pasirašyti, kam trenkęs kumščiu į stalą, kam pasukęs už ausies. Kitą dieną incidentas svarstytas mokyklos Komjaunimo komiteto posėdyje. Vytautas ant popieriaus lapo nupiešė kaukolę, užrašė: „Смерть Селезневу!“, ir iš lauko pusės užklįjavo ant lango, kur vyko posėdis. Kitą rytą Vytautui klasėje valant lentą ir darant tvarką jį užspūolė vienas rusakalbis mokinys, bet tuo incidentas lyg ir buvo išsemtas.

Bet ne, jau pasibaigus mokslo metams, 1948 m. birželį, į Dailidkų namus įsiveržė stribas su šautuvu, griebė Vytautą ir ėmė tempti pro duris. Pasirodęs tėtis pareikalavo paleisti sūnų. Stribas paaiškino, kad gavęs įsakymą atvesti sūnų už antivalstybinius veiksmus. Tėvas dar bandė aiškinti, bet teko visiems trims pėdinti į Eišiškes. Priekyje vienuolikmetis „nusikaltėlis“, iš paskos tėvas ir ginkluotas stribas. Kai ties Eišiškėmis vaikinukas iš nuovargio suklupo, pajuto šautuvo vamzdžio dūrį į nugarą ir riktelėjimą: „Топай быстрее, сволочь!“ (Judėk greičiau, šunsnuki!). Tėvas prišoko, pakėlė nuo žemės ir kurį laiką nešė sūnų.

Taip pasiekė prokuratūrą. Prokuroras Melničėna reikalavo prisipažinti, ką padaręs, vaikinukas tylėjo, žinodamas, kas gresia tėvui. Iniršęs prokuroras stvėrė už sprando, prispaudė nosimi į stalą, reikalavo prisipažinimo, vaikinukas tylėjo. Tėvas puolė raminti, juk tai vaikas, dar tik dešimt metų. Visa ši scena, matyt, nusibodo ir pačiam prokurorui: „Tik iš pagarbos jums,

Vytautą Dailidką sveikino Šalčininkų r. Dieveniškų technologijų ir verslo mokyklos direktorė Ilona Šedienė

mokytojau, paleidžiu...“ Prisakė griežtai prižiūrėti.

Apie mokymo metodus mokykloje būtų atskira šneka. Per matematikos pamoką reikalauta paaiškinti apie aritmetinių komponentų sąveikas. Vytautas kažką pasakė apie dauginamąjį, daugiklį, bet pristigo rusišku žodžiu, tad pasakė lietuviškai... Staiga pajuto mokytojo ranką ant sprando ir nosimi smūgį į lentą: „Sadis, po ruski budet dva“ (sėskis, rusiškai bus dvejetas). Ant lentos liko kraujo tiškalas.

Sugrįžimas į savąją mokyklą

Tėvų istorijos ir asmeninė patirtis neatgrasė sūnaus nuo mokytojo profesijos. 1951 m. stojo į Trakų pedagoginę mokyklą. Lietuviško kurso neliko, buvo rusiškas ir du lenkiški kursai, nes lietuvių mokytojams „paklausos nebuvo“. Teko stoti į rusų kursą. Trakuose parašė savo pirmus eilėraščius, iš puikaus dailės mokytojo Eugenijaus Moisejevo patyrė pirmuosius aliejinės tapybos principus ir kūrybos džiaugsmą. 1955 m. baigė pedagoginius mokslus. Paskirtas į Miciūnų septynmetę (Trakų r.), vėliau dirbo Švenčionių rajono ir miesto mokyklose. 1959 m. su žmona Margarita, taip pat mokytoja, dukra Liudmila ir sūnumi Kestučiu Vytautu jau kaip mokytojas grįžo į savąją Eišiškių vidurinę mokyklą, kurioje buvo patyręs tiek išgyvenimų. Sutiktas įvairiai, vienų kaip bendramintis, kitiems kliuvo jo lietuviybė. Gaudavo net kategoriškų pamokymų: „Мы вас освободили! Вы должны общаться на русском языке!“ (Mes jus išlaisvinome! Jūs privalote bendrauti rusų kalba!). Savaip supras tas sovietinis internacionalizmas, kuris sklido iš visų radijų, lozungų ir laikraščių, tik ten buvo pateikiama forma, o realų gyvenimo turinį atskleidžia pateiktoji citata.

Toliau darbas mokinių bendrabučio auklėtoju, pradinių klasių mokytoju, lietuviškos klasės auklėtoju. Vėliau mokomųjų dirbtuvių vadovas, bibliotekos vedėjas ir net choro vadovas. Taip pat ir darbas pagal specialybę: dailės ugdymo mokytojas, braižybos pagrindų mokymas. Susidomėjo kraštotyra, inicijavo mokyklos muziejėlio kūrimą ir mokinius patraukė. Ekspонатus rinko Eišiškių krašto apylinkėse. Buvo gal vienintelis toks mokytojas, kuris vaikus nuo pirmos klasės suolo vedė iki vidurinės mokyklos atestato, ir tai buvo antra lietuviška laida Eišiškėse.

Mokykloje stigo patalpų, sąlygos buvo prastos. Į Eišiškes atvykę nauji mokytojai ilgiau neužsibūdavo, net ir kviečiami vadovauti mokyklai neilgai tverdavo. Grįždavo atgal iš kur atvykę. 1983 mokslo metai turėjo prasidėti pamokomis naujai statomoje mokykloje, bet rugsėjo 1-oji artėjo greičiau už statybos pabaigą. V. Dailidka gavo pasiūlymą užbaigti statybą ir vadovauti mokyklai. Priėmęs pasiūlymą neteko ramesnio gyvenimo. Dar 1977 m. buvo baigęs Vilniaus dailės institutą (dabar akademija), įgijo tapybos / braižybos mokytojo specialybę, bet būti piešimo mokytoju ne tas pats, kas vadovauti statybai, tegu ir jos pabaigai. O ir baigiant rūpestių nesumažėjo. Tėvai laukė, kada lietuviškos klasės bus perkeltos į naują 669 vietų pastatą, bet jose mokėsi vos 90 lietuviukų, o Eišiškėse mokinių skaičius siekė pusantro tūkstančio. Vyravo lenkų ir rusų mokyklų mokiniai. Vizitas pas švietimo ministrą Valentįną Spurgą baigėsi tokia prakalba: „Vytautai, ką pasakys Maskva? Nukentėsiu ne tik aš ir jūs, bet ir visos lietuviškos mokyklos [...] Pasitarkite su kolektyvu, tėvais, kaip išspręsti šią problemą.“ Žodžiu, jūsų rūpestis, jūs ir rūpinkitės. Pasitarė, aptarė ir išsprendė: mažesnes lietuvių ir lenkakalbių klases paliko vietoje, o į naują mokyklą ikėlė apie 600 rusakalbių. Maskva nesupyko.

Su Stanislovo Rapolionio vardu

1992 m. atkurta Eišiškių lietuviška vidurinė mokykla, kuriai po metų suteiktas lietuviškos raštijos pradininko Stanislovo Rapolionio (1485–1545) vardas. Neįmanoma apeiti šio iškilus kraštiečio. Gimė netoli Eišiškių, gavęs Prūsijos kunigaikščio Alberto Brandenburgičio stipendiją, S. Rapolionis baigė Vitenbergo universitetą ir buvo pakviestas vadovauti tuo metu steigiamam Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultetui. Kartu su kunigaikščiu Albertu ir Abraomu Kulviečiu laikomi šio universiteto kūrėjais. Manoma, kad pradinius mokslus Rapolionis baigė Eišiškėse, kur 1423 m. buvo pastatyta bažnyčia, o po metų prie jos pradėjo veikti mokykla. Kaip to meto Europoje buvo įprasta, mokyta lotynų kalba, tačiau Dievo žodis Vilniaus vyskupo Taboro nurodymu buvo perteikiamas lietuviškai. XVI a. būtent Rapolionis suformulavo visuotinio lavinimo programą Lietuvoje. Užgriuvus karams, siaučiant maro epidemijoms ši mokykla nustojo veikti.

Vilniaus krašto politinis ir visuomenės veikėjas Ryszardas Macejkianecas (Ryszard Maciejkienc) ir Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas Algimantas Masaitis (dešinėje)

Toliau nuopolių tik daugėjo. 1795 m., kai Abiejų Tautų Respublika pateko į carinės Rusijos sudėtį, Lietuvoje buvo pradėta dėstyti rusų kalba. Rytų Lietuvą (vadinamąjį Vilniaus kraštą) užėmus Lenkijai, 1921 m. prasidėjo ir iki 1939 m. tęsėsi prievartinis lenkinimas. Lietuviškos mokyklos krašte liko tik prisiminimuose. Matėme, kokias represijas teko patirti tėvui, lietuviškos „Ryto“ mokyklos mokytojui Vincui Dailidkai, o nutautinimas tęsėsi ir pokario metais.

Vytautas Dailidka Eišiškių Stanislovo Rapolionio vidurinei mokyklai vadovavo iki 2002 m., kartu vaikus mokė dailės pažinimo dalykų. Sakoma, kad geriausi generolai išauga iš eilinių karių. Jeigu ši tiesa tinka ir mokytojams, tai geriausias pavyzdys – Vytautas Dailidka, jo profesinis gyvenimas. Praleistume svarbią giją jo gyvenime, jeigu pamirštume literatūrinius bandymus. Mokytojas rašė eilėraščius, taip atlaisvindamas sielą nuo jausmų ir minčių antplūdžio, bet darė tą tyliai, įkalindamas tuos kūrinėlius stalčiuje. Išlaisvino Stanislovo Rapolionio 450-ųjų mirties metinių minėjimas 1996 m. gegužę.

Tai štai Eišiškių mokykloje minint europinio masto asmenybe, vyko Pietryčių Lietuvos mokytojų literatū susitikimas, kurį inicijavo Rytų Lietuvos kultūros centras ir Regioninių problemų departamentas prie LR Vyriausybės. V. Dailidkai atsirado proga iš stalčiaus ištraukti savo eilėraščius. Jiems atsirado vietos rengtame mokytojų kūrybos almanache „Ties rugsėjo taku“ (1996), po dešimties metų ir antrajame „Ties spalio taku“ (2006). Mokytojas išsidrąsino, parengė savilaidos leidinį „Tautinių tradicijų puoselėjimas“ (2005) ir ekspedicijose surinktų liaudies dainų rinkinį „Paklydusio pavasario godos“ (2007). Gerokai nutautintame krašte V. Dailidkos kūrybinė ir lietuviybei skleisti skirtoji veikla 2007 m. įvertinta Stanislovo Rapolionio premija. Premija skyrė tuometinis Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie LR Vyriausybės, dabar tuo rūpinasi Lietuvių švietimo draugija „Rytas“. Šiomet gautoji Donato Malinausko kultūros premija gražiai dera prie Stanislovo Rapolionio premijos.

Autoriaus nuotr.

Suluš tavo peiliai. Ką sakė Antanas iš Anykščių ciesoriui Rasėjos

Atkelta iš 1 p.

Ne, ji ligi dabar nuolat sako: „Aš čia – gyva“, ir prieš 30 metų su Sąjūdžiu kėlėsi vėl gyventi.

Dar pirmojo Atgimimo ir knygnešystės pragiedrulių dainius Maironis regėjo ir skelbė: žiūrėkit, Vasario 16-osios keliais vėl ateina Lietuva, „pati savęs valdovė“.

Isiklausykim, kokie žodžiai!

Ne Rusija – Lietuvos valdovė, ne Vokietija arba Lenkija, o pati tauta ir šalis su savo teise būti ir tikėjimu, kad verta būti. Nūnai tai vadinama suverenumu, suverenitetu. Pati savęs valdovė.

Ir vėl ji sunaikinama, vėl pavergta, kovojanti laisvės kovą, ir dar sykį keliais.

Griūna eilinė imperija, melagingai pasivadavusi mitologine „Sovietų Sąjunga“, nors jokia savanoriška sąjunga nė nekvepėjo.

Ivyko! Žmonės norėjo gyventi kitaip.

Radosi dvasioje laisva Antroji Respublika, Kovo 11-osios Lietuva! Mūsų valstybės atkūrimo akte pasakyta: Lietuvoje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija, o Aukščiausioji Taryba pradeda realizuoti visą valstybės suverenitetą.

Darsyk atmesta graudi pasmerktųjų nuostata: išnyksim kaip dūmas, neblaškomas vėjo...

Nenorim išnykti. Ir dar vardan šviesios komunizmo vergų ateities. Neį? Kas taip nutarė?

O tai ne tik istorijos vėjo valia, ponai draugai; dar ir mes turim ką pasakyti. Ligi dabar pasauliui teskamba mūsų žodis. Lietuva.

Pasakėm Kovo 11-ąją ir toliau sakom: „Esame! Būsim!“

Tai tu, sūnau Šiaurės ir žiaurusis tirone, milijonų trėmike, žinok: „Suluš tavo peiliai, pats tu teksi eilei!“

Kieno, kurio senovės pranašo tai žodžiai? Čia kietos kaip plienas Antano Baranausko dainos – iš tamsiausio XIX-ojo šimtmečio.

Anei rašto, anei druko mums turėt neduoda, sako: tegul bus Lietuva ir tamsi ir juoda.

Ir vis dėlto nebus, kaip tu nori, ciesoriau. „Nebus kaip tu nori. Bus kaip Dievas duos, ne tavo priesakai nedori!“

Kokie jie bebūtų, tie priesakai – marksistiniai ar deržaviniai – bet „suluš tavo peiliai“, net jei būtų branduoliniai ir kibernetiniai. Visi grobiamieji karai – be prasmės.

O mano kabinete šaltuose AT rūmuose po Kovo 11-osios stovėjo didelis posėdžių stalas, užtiestas kaimo moters išausta juosta:

Palaimink, Viešpatie galingas, lietuvių pastangas teisingas.

Anuomet Jis palaimino.

Tad ir dabar neišduokim nei patys savęs, nei Dievo palaimos.

Budėkite, kariai.

Lietuvos kariuomenės istorija

101-ieji Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metai

Valentas ŠIAUDINIS, Vilnius

Pradžia Nr. 2 (856)

Pirmasis iš Lietuvos Tarybos narių, signataras Aleksandras Stulginskis ėmėsi darbo. Pirmiausia jis Vokietijoje pasiryžo išaiškinti lietuvius karius, patekusius į Vokietijos nelaisvę, bei lietuvius, dirbusius karo metu priverstinį darbą Vokietijoje, ir visus juos gražinti į Lietuvą. Po gero poilsio apmokyti ir apginkluoti jie galėtų būti geri Lietuvos – Tėvynės – gynėjai.

Pagrindinis neformalus Atskirųjų lietuvių batalionų organizatorius buvo kapitonas Kazys Škirpa ir pulkininkas Jurgis Kubilius. Pastarasis buvo ne tik organizatorius, bet tuo pat metu ir Smolensko Atskirojo lietuvių bataliono vadas. Atskirųjų lietuvių batalionų organizatoriai (neoficialūs):

Kapitonas Kazys Škirpa, gimęs 1895 m. dabartiniame Šakių rajone. 1915 m. mobilizuotas į carinės Rusijos kariuomenę. 1916 m. Sankt Peterburge baigė karo mokyklą. 1918 m. rudenį grįžo į Lietuvą... 1919 m. sausio 1 d. kartu su draugais Vilniaus Gedimino pilyje iškėlė trispalvę vėliavą. Po to įstojo į Lietuvos kariuomenę, kariavo fronte. 1926 m. jam suteiktas pulkininko karinis laipsnis... 1944 m. birželį emigravo į Vakarų.

Jonas Martynas Laurinaitis, g. 1894 m. dab. Joniškio r. Jis išrūpino leidimą Smolensko lietuvių Atskirajam batalionui. Pats tuo metu tarnavo Sankt Peterburgo lietuvių dalinyje, kuris Atskirojo bataliono statuso neturėjo... Paradoksas! 1916 m. baigė Maskvos karo mokyklą. 1918 m. rudenį grįžo į Lietuvą, įstojo į Lietuvos kariuomenę. 1929 m. jam suteiktas pulkininko leitenanto laipsnis. 1944 m. pasitraukė į Vakarų.

Juozas Lanskoronskis, g. 1893 m. dab. Biržų r. 1916 m. Sankt Peterburge baigė karo mokyklą. 1917–1918 m. vienas iš karininkų, prisidėjusių prie lietuvių Atskirųjų batalionų Rusijoje organizavimo. 1918 m. pabaigoje grįžo į Lietuvą, mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę. 1919 m. kariavo fronte prieš lenkus. 1920 m. kartu su Stasiu Pundzevičiumi sudarė Giedraičių puolimo planą, kuris po kelių dienų buvo sėkmingai įgyvendintas. 1922 m. jam suteiktas štabo pulkininko laipsnis. 1980 m. mirė Belgijoje.

Stasys Pundzevičius, g. 1893 m. dab. Kupiškio r. 1916 m. mobilizuotas į carinės Rusijos kariuomenę. 1917 m. baigė Orenburgo karo mokyklą. Po karo mokyklos baigimo dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, kariavo prieš vokiečius. Pateko į nelaisvę. Grįžo į Lietuvą, mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę. Kovėsi su raudonarmiečiais, vėliau su lenkais ir net su bermontininkais. Kartu su Juozu Lanskoronskiu sudarė Giedraičių puolimo planą, kuris buvo sėkmingai įvykdytas. 1938 m. jam suteiktas divizijos generolo karinis laipsnis, o 1941 m. birželio 24 d. paskirtas Lietuvos kariuomenės vadu. Emigravo į JAV.

Atskirieji lietuvių batalionai Rusijoje

Vitebske¹

Vitebsko Atskirajame lietuvių batalione tarnavo apie 1 500 karių. Batalionui vadovavo kapitonas Antanas Juozapavičius, kuris gimė 1894 m. dab. Pasvalio r. 1914 m. mobilizuotas į carinės Rusijos kariuomenę. 1915 m. baigė karo mokyklą Maskvoje, o 1916 m. – kulkosvaidininkų mokyklą Gačinoje.

Kaip mokantis latvių kalbą buvo pasiūstas į Latviją, į latvių Atskirąjį batalioną Tukumo dvare. Po kurio laiko gražintas į lietuvių Atskirąjį batalioną Vitebske. Vadovavo igulos sargyboms. Paskirtas kuopos vadu, vėliau bataliono vadu. 1918 m. grįžo į Lietuvą, įstojo į Lietuvos kariuomenę. 1919 m. vasario 19 d. žuvo ant Nemuno tilto Alytuje. Palaidotas Alytaus kapinėse.

Smolenske²

Smolensko Atskirajam lietuvių batalionui priklausė apie 1 200 karių. Batalionui vadovavo pulkininkas Jurgis Kubilius, gimęs 1879 m. dab. Marijampolės r. Nuo 1900 m. jis tarnavo carinės Rusijos kariuomenėje. 1902 m. baigė karo mokyklą Vilniuje. 1904–1905 m. dalyvavo Japonijos–Rusijos kare, o 1914–1918 m.

Valentas Šiaudinis

Pirmajame pasauliniame kare. 1917 m. gruodžio–1918 m. kovo mėn. – lietuvių Atskirojo bataliono Smolenske vadas. 1918 m. gegužę grįžo į Lietuvą, mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, o 1926 m. jam suteiktas generolo leitenanto laipsnis. Iki 1919 m. pab. dalyvavo karo mūšiuose su raudonarmiečiais prie Salako, Turmanto, Daugpilio...

Rovne

Rovno Atskirajam lietuvių batalionui priklausė apie 800 karių ir apie 20 karininkų. Jam vadovavo štabo kapitonas Edvardas Adamkevičius³, gimęs 1888 m. dab. Mažeikių r.

Kpt. E. Adamkevičius 1914 m. baigė Sankt Peterburgo Vladimiro karo mokyklą. 1912–1918 m. tarnavo carinės Rusijos kariuomenėje. Turėjo štabo kapitono karinį laipsnį. 1918 m. vasario–balandžio mėn. buvo Atskirojo lietuvių bataliono Rovne vadas. 1918 m. rudenį grįžo į Lietuvą ir įstojo į Lietuvos kariuomenę... Nuo 1919 m. pėstininkų pulko vadas. Dalyvavo mūšiuose su Raudonąja armija, bermontininkais, lenkais. Nuo 1932 m. – divizijos vadas. 1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, išleistas į atsargą. 1944 m. emigravo į Vakarų.

Sibire

Sibiro Atskirajam lietuvių batalionui priklausė nedidelis kariškių skaičius ir tie patys nesutarė tarpusavyje. Vieną dieną sukilo kareiviai ir kardais nužudė 5 karininkus ir 3 kareivukus. Taip baigėsi Atskirojo lietuvių bataliono Sibire egzistavimas.

Neoficialūs Atskirieji batalionai

Tuo metu Rusijos platybėse egzistavo dar kažkiek lietuvių batalionų, bet jie neturėjo Atskirojo bataliono statuso. Neturintieji Atskirojo bataliono statuso telkėsi Sankt Peterburge, Voroneže ir kitur... Daug lietuvių grupėmis ar pavieniui tarnavo Baltarusijoje ir Ukrainoje, juos karininkams organizatoriams reikėjo išaiškinti ir nukreipti į Atskiruosius lietuvių batalionus.

Visus Lietuvos Atskirųjų batalionų kareivius planuota apginkluoti ir tik tada gražinti į Lietuvą, tačiau sovietų valdžia visus Atskiruosius ir neoficialiuosius batalionus 1918 m. balandį išformavo.

Bermontininkai

1919 m. liepos 26 d. iš Latvijos į Kuršėnus įžengė pirmieji bermontininkų daliniai. Lietuvos vyriausybė pareikalavo, kad bermontininkai iš Lietuvos išsiskraustytų, bet šis reikalavimas jiems buvo nė motais. Teko į pagalbą kvieisti kariuomenę. Be to, 1919 m. lapkričio 11 d. latviai sumušė bermontininkus prie Rygos, o 1919 m. lapkričio 11–22 d. prie Radviliškio bermontininkus sumušė ir lietuviai. Taigi 1919 m. gruodžio 15 d. bermontininkams iš Lietuvos teko pasitraukti.

Žemaičių pulkas

Bolševikai, 1919 m. pradžioje užėmę Šiaurinę Lietuvą, Šiauliuose sumanė įkurti taip vadinamą Žemaičių pulką, kuris priklausytų Latvijos raudonųjų šaulių divizijai, o pastaroji – Rusijos Raudonajai armijai. Kaip jiems sekėsi, sunku pasakyti. Tik viena aišku, kad Šiauliuose ir jų apylinkėse įtikinti lietuvį stoti į bolševikinį Žemaičių pulką, o ne į Lietuvos kariuomenę, kuri tuo metu buvo formuojama Alytuje ir Kaune, buvo ne taip jau lengva. Tikėtina, kad visgi buvo ir gražiais žodžiais ar pagrasinimais suklaidintų bolševikų.

Žemaičių pulkui Šiauliuose vadovavo Feliksas Baltušis–Žemaitis, gimęs 1897 m. dab. Šilalės r. Jis dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, vėliau vadovavo Raudonosios armijos brigadai ir net divizijai. Nuo 1942 m. sausio iki 1943 m. balandžio vadovavo 16-tajai lietuvių divizijai. 1942 m. jam suteiktas generolo majoro laipsnis. Mirė 1957 m. Maskvoje. Žemaičių pulko komisaras buvo Pranas Šimkūnas.

1918 m. kovo 21 d. Vokietija pradėjo didelį puolimą prieš Prancūziją ir Angliją, tikėdamasi ne tik laimėti daug mūšių, bet ir užimti Pary-

žių iki amerikiečiai suteiksia karinę pagalbą prancūzams ir anglams. Visgi 1918 m. vasarą vokiečiams užimti Paryžiaus nepavyko, Vokietijos kariuomenėje paplito komunistinės idėjos, pakriko kariuomenė, nors Rytuose jie kontroliavo Lietuvą, Latviją, Estiją, daugiau nei pusę Baltarusijos ir didelę dalį Ukrainos.

Tuo metu Lietuvos Taryba ėmė rimtai abejoti, kad Vokietija laimės šį karą. Vadinasi, Lietuva pats laikas kurti savo kariuomenę. Pirmą žingsnį šia kryptimi žengė signataras Aleksandras Stulginskis: „Tremtinių ir belaisvių, išsibarsčiusių po eilę valstybių, registracija“, o po to ju gražinimas į Lietuvą. Tiesa, po Bresto taikos pasirašymo ne tik tremtiniai ir belaisviai, bet ir Rusijoje buvę kariai ir karininkai galėjo paprasčiau grįžti į Lietuvą.

Bresto taika

1918 m. kovo 3 d. Bresto mieste buvo pasirašyta taikos sutartis tarp Sovietų Rusijos ir Vokietijos, Austrijos–Vengrijos bei jų sąjungininkų – Turkijos ir Bulgarijos. Tokiu būdu šioms valstybėms baigėsi Pirmasis pasaulinis karas. Pagal taikos sutartį Sovietų Rusija atsisakė Lietuvos, Latvijos, Estijos, dalies Baltarusijos teritorijų. Sutiko išvesti savo kariuomenę iš Suomijos ir Ukrainos, pasirašyti taikos sutartį su Ukrainos Liaudies Respublika...

Po Bresto taikos sutarties pasirašymo Vokietija ir toliau valdė Lietuvą kaip iki tol. Tik teoriškai Lietuva galėjo atsiskirti nuo Sovietų Rusijos. Tiesa, dabar tremtiniais ir karo pabėgėliams grįžti iš Sovietų Rusijos buvo paprasčiau⁴.

Buvo ir taip...

1917 m. spalį Rusijoje kilo revoliucija, pakriko Rusijos kariuomenė ne tik europinėje Rusijos dalyje, bet ir Kaukazo priegiose. Tuo pasinaudojo broliai karininkai Aleksandras ir Povilas Plechavičiai, tuo metu tarnavę Rusijos Pietų fronte (kovojo prieš Turkijos kariuomenę). Broliai Aleksandras ir Povilas Plechavičiai, sužinoję, kad bolševikų kariuomenė, užėmusi Šiaurės Lietuvą iki Šiaulių imtinai, žygiuoja toliau, nutarė padėti žemaičiams. Paliko savus dalinius ir išvyko į Žemaitiją nelegaliai.

Jėdu gimė dab. Mažeikių r. Povilas Plechavičius gimė 1890 m. 1914 m. baigė Orenburgo kavalerijos karo mokyklą. Pirmojo pasaulinio karo metu dalyvavo kautynėse su vokiečiais, austrais-vengrais, turkais. Buvo net tris kartus sužeistas. 1918 m. pabaigoje grįžo į Žemaitiją. Iš vietinių vyrų suorganizavo partizanų batalioną. Iš Latvijos vokiečių gavęs ginklą, apginklavo juos ir padėjo išvyti bolševikus iš Sedos, Mažeikių, Telšių apylinkių. Vėliau sumušė ir bermontininkus. Tik tada Povilas Plechavičius įstojo į Lietuvos kariuomenę. 1919 m. kovo mėnesį jau kovėsi su lenkais prie Seinų, vėliau prie Augustavo ir Varėnos. Po to tarnavo keliuose eskadronuose. Nuo 1922 m. – husarų pulko vadas. Nuo 1927 m. liepos – kavalerijos dalinių vadas. 1929 m. jam suteiktas generolo leitenanto karinis laipsnis.

1944 m. vasario 16 d. gen. ltn. Povilas Plechavičius Marijampolėje įkūrė apie 19 500 karių vietinę rinktinę. Bet, matyt, tai vokiečiams nepatiko, nes lietuviai atsisakė tarnauti SS daliniuose. Taigi 1944 m. gegužės 9 d. vokiečiai vietinę rinktinę išformavo, o patį gen. ltn. Povilą Plechavičių suėmė ir uždarė į Salaspilio koncentracijos stovyklą Latvijoje. Po kurio laiko gen. ltn. Povilas Plechavičius buvo išleistas į laisvę, o 1944 m. liepą emigravo į Vakarų.

Jaunesnysis brolis Aleksandras Plechavičius gimė 1897 m. Jis Pirmojo pasaulinio karo metu kariavo su vokiečiais, turkais, buvo du kartus sužeistas. 1917 m. pakeltas į karininkus, vadovavo eskadronui. 1918 m. rudenį grįžo į Lietuvą, kovojo su bolševikais Sedos, Telšių, Akmenės apylinkėse. Įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas kuopos vadu. Nuo 1919 m. kariavo prieš lenkus. 1920 m. paskirtas eskadrono vadu, 1926 m. jam suteiktas pulkininko laipsnis ir paskirtas pulko vadu. 1933 m. išėjo į atsargą, ūkininkavo. 1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, buvo areštuotas, kalintas. 1941 m. žuvo Petropavlovsko kalėjime.

Kariai savanoriai iš Ignalinos rajono

XX a. pradžioje dabartinio Ignalinos rajono teritorijoje daugelis ūkininkų buvo nepasiturintys, tačiau jų šeimos buvo gausios. Pvz., Lietuvos savanoris Vincas Čiučiurka augo devynių asmenų šeimoje. Užaugo šeši vyrai. Broliai Jurgis perėmė tėvų ūkį, o kiti rado pastogę Lietuvos padangėje. Vincas Čiučiurka Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu gyveno Anykščiuose, dirbo policininku.

1861 m. carui Aleksandrui II paskelbus manifestą dėl baudžios panaikinimo, pradėta vadinamoji valstiečių reforma. Nuspręsta kiekvienam valstiečių ūkiui skirti tam tikrą plotą žemės, už kurį šie per 49-erius metus turėjo susimokėti. Skirtingai buvo aiškinamas baudžios panaikinimo manifestas, kildavo rimtų ginčų, kurie galop baigėsi 1863–1864 m. sukilimu, kuriam malšinti į Lietuvą buvo atsiųsta generolo Michailo Muravjovo vadovaujama kariuomenė. Sukilimas pasiglemžė daug aukų, „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ rašoma, kad iki 1865 m. sausio 1 d. buvo „nuteista mirtį, nubausta katorga arba ištremta į tolimas Rusijos imperijos vietas, atiduota policijos priežiūrai 21 712 žmonių“. Žinoma, kad 1 529 asmenys ištremti į artimesnes Rusijos vietas, 4 096 ištremti į vietas, kur jiems skirta žemės ūkininkavimui, 345 vyrai atiduoti į kariuomenę, konfiskuoti 1 794 sukilėlių dvarai, nežinomas kiekis asmenų pabėgo į užsienį. 1865 m. baudžiava buvo visiškai panaikinta, tačiau tik 1905 m. panaikintas išperkamasis mokestis už žemę. Dar po metų, 1906 m., leista kaimo valstiečiams išsikelti į vienkiemius. Vėliau atsirado tobulesnį žemės ūkio apdirbimo padargų, o lietuvių valstiečio ūkis vystėsi žymiai sparčiau nei šlėktos (bajoro). Dabar valstietis savo atžalas galėjo leisti į mokslo – štai todėl visi Pirmojo pasaulinio karo savanoriai lietuviai, kilę iš dab. Ignalinos r., buvo raštingi. Dešimt iš jų baigė karo mokyklą ir tapo karininkais.

XX a. pradžioje tėvynę Lietuvą gynė apie 500 lietuvių partizanų, kilusių iš dab. Ignalinos r. teritorijos⁵. Tuo metu partizanai gyveno namuose, dirbo ūkiu darbus ir tik prireikus griebdavo ginklą ir vykdavo užduotį, dažniausiai naktį. Vėliau jiems buvo įkurtos stovyklos Tauragnuose ir Salake – tuometinėje Lietuvoje. Partizanams vadovavo Petras Šiaudinis iš Pajurgiškes kaimo (Daugėliško sen.), jo pavaduotojas – Martynas Šiaudinis iš Augutiškės (Šiaudinių) kaimo (Ceikinių sen.).

Savanoriai, kilę iš dabartinio Ignalinos rajono teritorijos

Karininkai:

Kazys Abarius, g. 1896 m. Radeikiškės k. – pulkininkas.

Petras Alekna, g. 1898 m. Pagavės k. – leitenantas.

Romualdas Burokas, g. 1896 m. Juodagalvių k. – pulkininkas leitenantas.

Jonas Bužėnas, g. 1896 m. Rudžių k. – pulkininkas leitenantas.

Jonas Čepulis, g. 1890 m. Grybėnų k. – majoras.

Mykolas Kalmantas, g. 1895 m. Mešonių k. – pulkininkas.

Jonas Korla, g. 1900 m. Dūkšto Didžiasaliok. – kapitonas.

Jonas Musteikis, g. 1890 m. Dūdų k. – pulkininkas.

Stasys Petkelis, g. 1895 m. Dūkšte – kapitonas.

Martynas Pundzius, g. 1878 m. Tverėčiuje – karininkas. Nebuvo baigęs karo mokyklos, karininko laipsnis jam suteiktas už pasižymėjimą 1914 m. rugpjūtį vykusiame kovose su vokiečiais Rytprūsioje.

Lietuvos kariuomenėje tarnavę jaunesnieji karo vadai, kilę iš dabartinio Ignalinos rajono teritorijos

Viršila – Juozas Čaglys.

Vyresnieji puskarininkiai: Juozas Miklaševičius, Kazys Miklaševičius, Vytautas Skvorčius, Kazys Taranda, Bronius Zinkevičius.

Puskarininkiai: Vincas Gaidukas, Ignas Rastenis, Antanas Rudokas ir Juozas Vitkauskas.

Sandomiero ar Lietuvos karūna?

Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS, Rokiškis

Pradžia Nr. 1 (855)

Kodėl karūna buvo parodyta nesulaukus termino?

1914 m. sausio 12 d. Krokuvėje pasklido žinia, kad vyskupas sufraganas A. Novakas turi karūną, gautą prieš kelerius metus¹⁰⁸. Vyskupas patvirtino, kad nesulaukus sutarto termino pabaigos, Vavelio muziejuje pradėta eksponuoti karūna. Jis užtikrino, kad jokių dokumentų su karūna negavo, tik paminėjo daiktų priėmimo protokola, kuris bus paskelbtas visuomenei 1914 m.¹⁰⁹ Kodėl buvo nuspręsta parodyti karūną visuomenei, lieka neaišku, nes politinėje erdvėje esminių pakeitimų nevyko. Varšuvos savaitraštis 1914 m. sausio 12 (25) d. parašė apie surastą karūną ir paminėjo susitarimą – tarp radinio žemės savininkų ir vyskupo sufragano A. Novako, kuris leido po trejų metų viešai paskelbti karūnos suradimo faktą, bet ne vietą¹¹⁰. Susitarimas galbūt buvo žodinis, nes niekada nepublikuotas. Laikraštis „Nowa reforma“ 1914 m. sausio 13 d. paminėjo kažkokius paslaptinius dokumentus, įrodančius karūnos priklausymą Piastams¹¹¹.

Kodėl tylima dėl virvutės?

Lietuviai nesiliovė domėtis Krokuvėje 1914 m. pradėta eksponuoti karūna. Gana greitai po publikacijų anksčiau minėtuose laikraščiuose – „Czas“ (1918 m. kovo 26 d.) ir „Nowa reforma“ (1918 m. kovo 27 d.) – apie karūnos radimo vietą Sandomiere pasirodė žinutė ir „Tėvynės sarge“ (1918 m. balandžio 25 d.)¹¹², kuri užbaigta šitaip: „... Pasklaidus gandui apie tos karūnos atsiradimą Krokuvėje, 1914 m. Vilniuje buvo kilę kalbų ir spėjimų bene esanti ji iš Vilniaus katedros ir bene buvusi Vytauto karūna. Apie tai „Vairas“ buvo net parašęs ir padėjęs karūnos fotografiją. Dabar, paaiškėjus kur ji buvusi surasta, kaip ir atkrinta toks spėjimas.“ Bet ar abejonės buvo išsklaidytos?

1920 m. Anglijoje išleista žinyne yra karūnos ir šalmo atvaizdai. Prie karūnos matyti pritvirtinta virvutė. Kodėl lenkų istorikai apie ją nutylėjo? Vasario 16-osios akto signataro Donato Malinausko teiginiai šį tą paaiškina. Savanoris Leonas Lingvis-Lingvevičius maždaug 1922 m. gydytas kartu su D. Malinausku karo ligoninėje. Jam signataras papasakojo istoriją apie Vytauto kapą ir į kriptą 1909 m. įėjusį Janą Kurčevskį¹¹³, Vladislavą Zahorskį¹¹⁴ ir kustošą Adomą Savickį¹¹⁵. Apie tai D. Malinauskui papasakojo zakristijonas Jonas Gira, parodęs kriptą būsimam signatarui. Savanoris užrašė D. Malinausko pasakojimą:

[...] Protasevičius, kuris vyskupavo praėjus po Vytauto mirties pusantram šimtui metų. Pastarasis buvo didelis lietuvių priešas ir Vytauto fundušo naikintojas (ant visokio brangaus katedros turto jis Vytauto antspaudus pakeitė savo antspaudais). P. Malinauskis, apžiūrėjęs kaulus, pastebėjo, kad vieni kaulai buvo didesni ir senesni, negu antri, ir kad ant abiejų makalių buvo uždėtos kepuraitės; viena iš jų buvo jau sutrūnijusi ir ant jos buvo žymės antspaudos vainiko lanko, greta dar buvo auksinė virvelė, kuri uždėdama kartu su vainiku, kad geriau vainikas laikytųsi, iš ko galima spręsti, kad tie kaulai buvo Vytauto Didžiojo. Matyt buvo

senas žmogus, nes ir dantys buvo sudilę. Ant katafalko buvo du karstai: kunigaikščio Vytauto Didžiojo ir vyskupo [...].¹¹⁶

Skylutės karūnos žiede

Aprašomoje karūnoje, kiekviename iš keturių jos fragmentų, yra po dvi skylutes, o šv. Vaclovo čekiškoje karūnoje jų yra apie dvylika viename fragmente. Čekų karaliaus karūnoje skylutės skirtos kepurei pritvirtinti. Paslaptingosios karūnos skylutės tarnauja galimai tam pačiam reikalui, tik kodėl jų tiek mažai? Kunigaikščių mitra sujungia karūną ir kepurę. Gal kai kurios iš jų skirtos karūnai tvirtinti prie galvos? Kodėl paslaptingoji karūna panaši į čekų karaliaus karūną? Čia verta prisiminti Vytautą Didįjį ir po jo Lietuvos karaliaus karūnos siekusį Švitrigailą.

Apie karūnos tipą ir kryžių

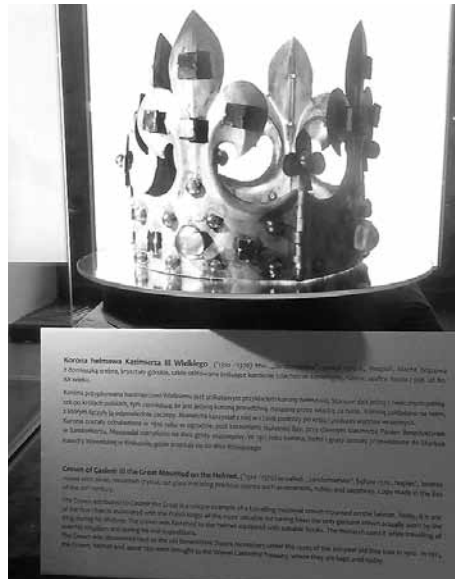
Vadinamoji Sandomiero karūna neturi kryžiaus kaip dauguma įkapių karūnų. Įkapių insignijos būdavo ne vien metalinės, kartais paitaikydavo medinės ar netgi odinės¹¹⁷. Ji negali būti priskirta ir karūnavimo karūnų tipui, kai apeigas atlieka krikščionių dvasinis hierarchas. Karūnavimo karūnos dažniausiai yra uždarnos, o aprašoma karūna atvira (požymių, kad būtų atvira, nenurodoma). Ji negali būti šalmo karūna dėl anksčiau minėtų priežasčių: turi skylutes lanke, o tai rodo, kad prie jos buvo prisiuvama mitra. Kai kurios atviro tipo krikščioniškos karūnos turi kryželius. Tiesa, dauguma įkapių karūnų neturi kryželių. XV a. simboliams buvo teikiama didelė reikšmė. Sandomiero karūnoje akivaizdūs šv. Vaclovo karūnos motyvai...

Ar Vytautas buvo palaidotas su kunigaikščio mitra – karūna ir kunigaikščio kepure?

Vilniaus arkikatedroje bazilikoje yra palaidotas Vytautas Didysis, jo žmona Ona, Švitrigaila, Žygimantas Kešutaitis ir jo sūnus Mykolas. Mūsų istoriją dažnai rašo tik mūsų kaimynai. Dr. S. Radzikovskio¹¹⁸ užuominos, kad ginčus tarp lietuvių ir lenkų sukėlusį karūna gali būti čekiška, buvo plėtojamos numizmatų archeologų draugijoje. „Tai ne čekiška karūna“, – tvirtino dr. S. Tomkovičius. Abi karūnos iš išardomų keturių fragmentų¹¹⁹, bet tuo panašumas ir baigiasi. Vytautas Didysis buvo išrinktas Čekijos karaliumi 1421 m.¹²⁰, bet nebuvo karūnuotas šv. Vaclovo karūna, nesulaukė karūnos ir Lietuvai 1430 m. Po Vytauto mirties karūnos siekė Švitrigaila, jis kreipėsi su prašymu į Šventosios Romos imperijos imperatorių Zigmantą 1430 m. lapkritį, tačiau rezultatas nežinomas ir apie karūną šaltiniuose nerašoma¹²¹.

Kodėl buvo nutraukti karūnos ir jos radimo aplinkybių tyrimai?

Apie Vytauto karūnos pagrobimą iš Vilniaus arkikatedros bazilikos ir Donato Malinausko bei Jono Basanavičiaus kreipimąsi ir prokurorą rašė lenkų spauda¹²². „Przegląd Wi-

Sandomiero pilies muziejuje eksponuojama Sandomiere rastos karūnos kopija (originalas Vavelio katedros muziejuje, Krokuvėje). Eksponato apraše nurodyta, kad karūna priklausė Kazimierui Didžiajam. Autoriaus nuotr.

lenski“ 1914 m. gegužės 28 d. rašė, kad tyrimas dėl Vytauto karūnos pagrobimo buvo nutrauktas dėl įrodymų trūkumo¹²³. Iki šiol neatlikti Sandomiero karūnos metalo ir brangakmenių tyrimai, šaipomasi iš patriotizmo. Nepaaiškintos prieštarų teiginių atsiradimo priežastys dėl karūnos suradimo laiko, jos gabenimo į Krokuvą, dalinai nutylima apie ietigalių radimą už 20-ies žingsnių nuo šalmo ir karūnos, kodėl jie pateikiami visi kartu, gausu prieštarų teiginių dėl karūnos metalo, medžio, tur kurio šaknimis rasta karūna, iki 1941 m. turėjusių būti išlaptintų skirtingų radinio aprašymų bei raštų, kurie nusakė karūnos radimo aplinkybes. Įtarimų kelia minimas skirtingas išlaptinimo terminas, virvutės buvimas nutylėjimas, nepatikrinamų aplinkybių akcentavimas (labdarings darbas, valstybės sienos patikros išvengimas). Vedama paralelė tarp Sandomiero karūnos, vilnietiškos Vytauto kriptos, Sandomiero, Krokuvos ir Vilniaus dvasinių seminarijų profesorių ir paslapties aplink karūną sukūrimo. Karūną gaubianti paslapties skraistė rodo mūsų nenorą bendrauti su kaimynais lenkais ir kartu dirbti tiesos varden. Išlieka klausimas, kur yra D. Malinausko minėti palaikai. Jie galėjo būti tiek Vytauto, tiek Švitrigailos, juk neatsitiktinai 1930 m. pats arkivyskupas Romualdas Jalbzykovskis aplanke signatarą „Žoržo“ viešbutyje¹²⁴. Įvertinus visą turimą informaciją, galima drąsiai teigti, kad visi kunigaikščių palaidojimai Vilniaus arkikatedroje bazilikoje yra surasti...

Išvados

1) Nors jau praėjo daugiau nei 100 metų, iki šios dienos vadinamoji Sandomiero karūna nesulaukė atitinkamo profesionalių istorikų dėmesio nei iš Lenkijos, nei iš Lietuvos pusės. Nepakankamas išgilinimas gimdo įvairias interpretacijas, o nenoras kenti dabartiniams Lietuvos ir Lenkijos politikams santykiams skatina nenorą imtis šios istorinės temos tyrimo.

2) Surinkti šaltiniai, panaudoti šiame

straipsnyje, ir nederančių tarpusavyje, neretai su logika prasilenkiančių faktų gausa rodo, kad karūnos suradimo, gabenimo bei perdavimo saugoti Vavelio katedros lobynui istorija suponuoją nevienareikšmę nuomonę šioje klaidžioje istorijoje.

3) Sandomiero karūnos konstrukcija, simetriškas puošybos elementų dėstymas, Bohemijos kirstolo naudojimas būdingi čekiškos karūnos. Ji stebėtinai panaši į šv. Vaclovo karūnacinę karūną.

4) Vieną kartą tvirtinama, kad rasta sagė, kitą kartą kalbama apie antnosį.

5) Sugretinus tarpukariu Čekoslovakijoje dirbusio diplomato, signataro Donato Malinausko pasakojimus apie 1909 m. vykusias paslaptingas Vytauto Didžiojo palaikų paieškas Vilniaus katedroje su straipsnyje panaudota medžiaga, vienareikšmiškai atmeti Sandomiero karūnos radimo Vilniaus katedroje negalima. Istorija apie karūnos suradimo aplinkybes Sandomiere galėjo būti tik priedanga, norint nuslėpti tikrąsias jos radimo aplinkybes Vilniaus katedroje 1909 m.

6) Nors Sandomiero karūna daugeliu atvejų buvo siejama su Vytauto Didžiojo palaikais (Lietuvos versija), neatmetama galimybė, kad ji buvo skirta Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Švitrigailai, panorusiam po Vytauto Didžiojo mirties karūnuotis Lietuvos karaliumi. Nors nėra duomenų apie jokių karūnų siuntimą Švitrigailai, stebint XV a. simbolių svarbą, galbūt su šia simboline, ne įkapių Čekijos karaliaus karūna, jis buvo palaidotas Vilniaus katedroje 1452 m.

7) Jeigu Sandomiero karūna priklausė Švitrigailai, tikėtina, kad Švitrigailos kapas buvo įrengtas Vytauto Didžiojo kapo vietoje, žinomoje iki 1610 m. katedros gaisro, ir surastas Vilniaus katedroje 1909 m.

¹⁰⁸ „Korona polska“, in: *Zorza*, 1914 01 22, nr. 4, str. 53–54.
¹⁰⁹ Grzywnski J., „Odnaleziona korona“, in: *Tygodnik Ilustrowany*, 1914 01 31, nr. 5, str. 87.
¹¹⁰ „Nowiny. Znaleziona korona polska“, in: *Gazeta Świąteczna*, R. 34, nr. 1721, 1914 01 12 (25), str. 2.
¹¹¹ „Kronika ostatniej chwili. Korona Piastowska“, in: *Nowa reforma*, 1914 01 13, nr. 7, str. 3.
¹¹² „Paslaptingoji karūna: [apie Krokuvėje aptiktos karūnos priskyrimo Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui nepagrįstumą]“, in: *Tėvynės sargas*, 1918 04 25, nr. 16, p. 12.
¹¹³ Jan Kurczewski (1854–1916) – Vilniaus kunigų seminarijos profesorius.
¹¹⁴ Władysław Zahorski (1858–1927).
¹¹⁵ Adam Savič (1887–1968) – titulinis vyskupas nuo 1962 m., administravęs dalį Vilniaus arkivyskupijos Baltojeje.
¹¹⁶ Lingvis-Lingvevičius L., „Sventvagis išplėšimas Vytauto Didžiojo karsto Vilniaus katedroje. Iš Donato Malinausko pasakojimų“, in: *Karys*, nr. 15–16, 1922 04 13, p. 183–184; 1922 04 21, p. 190.
¹¹⁷ Radzikowski W. E., „Korony królów polskich: z rysunkami“, in: *Roczniki Towarzystwa Przejściu Nauk Poznańskiego*, t. 26, 1900, str. 173–181. Prieiga per internetą – <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/plain-content?id=118605>.
¹¹⁸ „Korona królewska w Krakowie“, in: *Gazeta Pabjanicka*, 1914 02 03, nr. 10, str. 3.
¹¹⁹ „Znaleziona korona“, in: *Czas*, 1914 02 21, nr. 46, str. 2.
¹²⁰ J. Nikodem, *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiello i Witolda Kiejstutowicza*, Poznań, 2004. Prieiga per internetą – <http://www.mgibibliothek.de/dokumente/la/138129.pdf>.
¹²¹ Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, OBA 5542 (reg. – CEV, p. 953–955). Karūnos pagėdavimas įrašytas Švitrigailos pasiuntinio (1430 m. lapkritis) pas Zigmantą kalboje: „Der grossfurst hat mir befohlen, ob mich euwere kunigliche gnade fragen wurde, ob er sich zu kunig kronen lassen wolle, so sol ich euwere gnaden antworten.“
¹²² „O korona polska“, in: *Nowa reforma*, 1914 04 29, nr. 154, str. 3.
¹²³ „Z Litwy i Rusi. Niedorzeczne oskarzenie“, in: *Przegląd Wileński*, 1914 05 28, nr. 145, str. 3.
¹²⁴ Lietuvos centrinių valstybės archyvas, f. 15, ap. 2, b. 242, l. 588. Iš Vilniaus vaivadijos istaigos lenkų užgrobito Pietryčių Lietuvos slapto susirašijimo su Vyriausybės įgaliotiniu Vilniaus miestui dokumentas, 1930 01 13:
... Turiu informacijos iš patikimų šaltinių, jog prieš porą dienų į Vilnių iš Lietuvos atvyko ir „Žoržo“ viešbutyje apsigyveno žinomas lietuvių veikėjas Donatas Malinauskas.
Sausio 11 dieną jis su oficialiu vizitu apsilankė pas Arkivyskupą Jalbzykovskį, kartu Didžiojo Kunig. Iškščio Vytauto Jubilėjaus Minėjimo Komiteto vardu prašydamas leisti įrengti Vilniaus Bazilikoje šio Kunigaikščio sarkofagą.
Arkivyskupas prašymą įvertino palankiai.
Vakar Arkivyskupas Donatui Malinauskui „Žoržo“ viešbutyje padarė atsakomąjį vizitą...

Pabaiga

101-ieji Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metai

Atkelta iš 4 p.

Jaunesnieji puskarininkiai: Antanas Cicėnas, Pranas Jakutis, Jurgis Janušauskas, Alfonsas Sekonas ir Petras Umbrasas.

Jonas Kardelis, g. 1893 m. Girdžiūnų k., tuometinėje Zarasų a., dabartiniame Ignalinos rajone. 1914 m. baigė Medicinos mokyklą Vilniuje. 1916 m. pašauktas į carinės Rusijos kariuomenę. Kariuomenėje karo ligoninėse dirbo farmacininku. Jam buvo suteiktas medicinos kapitono laipsnis. 1918 m. rudenį grįžo į Lietuvą, apsisutojo Zarasuose, dirbo gydytoju, mokytoju. 1922 m. išrinktas į Lietuvos Pirmąjį Seimą⁶. Nuo 1923 m. redagavo „Lietuvos žinias“, vėliau „Savivaldybių balsą“, „Lietuvos žodį“. 1929 m. baigė matematinę Lietuvos universitetą. 1944 m. emigravo į Vakarų, po to į Kanadą, kur organizavo Vyriausiąjį Lietuvos išlaisvinimo komitetą (VLIK).

Lietuvos nepriklausomybės kovų savanoriai, žuvę nuo priešo kulkos

Petras Alekna, g. 1898 m. Pagavės k. Baigė Karo mokyklą, jam suteiktas leitenanto laipsnis, vėliau kapitono. 1923 m. rugpjūčio 3 d. nuskendo.

Vincas Beričis, g. 1896 m. Antalksnės k. 1920 m. sausio 8 d. sužeistas kovoje su lenkų legionieriais Linkmenyse, nuvežtas į Panevėžio karo ligoninę, kurioje mirė.

Antanas Cicėnas, g. 1897 m. Degutiškės k., rusų partizanų sušaudytas prie kelio tarp Kalveselio ir Ignalinos.

Juozas Kalnėnas, g. 1900 m. Antalės k., ištremtas į Rusiją. 1942 m. spalio 14 d. nuteistas mirties bausme ir tų pačių metų lapkričio 4 d. sušaudytas Sverdlovske (dab. Jekaterinburge).

Pranas Krasauskas, g. Tv. Didžiasalio k. I pulką įstojo 1919 m. birželio 17 d. Žuvo 1919 m. rugpjūčio 28 d. prie Zarazų, Kalkūnų kaime, nuo rusų bolševikų kulkos.

Lietuvos nepriklausomybės kovų savanoriai, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, pasodinti į kalėjimą arba ištremti

Balys Bajorūnas, g. 1900 m. Dubiškės k. 1944 m. ištremtas į Sibiro platybes. Grįžęs apsigyveno Vilniuje.

Viktoras Cibulskis, g. 1896 m. Sriubų k. Lenkų valdžios kalintas 5-erius metus.

Jonas Čepulis, g. 1890 m. Grybėnų k. 1941 m. ištremtas į Rešotų (*Rešioty*) lagerį Sibire. 1957 m. grįžo į Lietuvą.

Jonas Grockis, g. 1896 m. Dūkšte. 1941 m. ištremtas į Trafimovską Altajaus krašte. 1960 m. grįžo į Lietuvą.

Pranas Jakutis, g. 1899 m. Kalviškės k. 1949 m. suimtas ir nuteistas 10-čiai metų kalėjimo, kalėjo Oziorlago kalėjime (Irkutsko sr.). 1955 m. išleistas į laisvę. Grįžęs gyveno Dūkšto Didžiasalyje.

Jonas Korla, g. 1900 m. 1941 m. ištremtas į Slavojorodą Altajaus krašte, ten ir mirė.

Petras Miklaševičius, g. 1901 m. Čižiškių k. Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį gyveno Vilkaviškyje. Pokariu nuteistas 10-čiai metų kalėjimo. Mirė kalėjime.

Jurgis Skvorčius, g. 1894 m. Pažemiškių k. 1944 m. suimtas ir išvežtas į Komijos lagerius, ten ir mirė.

Juozas Šuminas, g. 1900 m. Jakėnų k. Areštuotas 1948 m.

Lietuvos savanoriai, kilę iš dabartinio Ignalinos rajono teritorijos, emigravę į Vakarų Joną Korlą, g. 1902 m. Pažemiškių k. 1944 m. pasitraukė į Vakarų.

Juozas Miklaševičius, g. 1899 m. Čižiškių k. 1924 m. emigravo į Prancūziją. Ten ir mirė.

Viktoras Rakštelis, g. 1897 m. Vėlionių k. 1944 m. emigravo į Vakarų.

Nukelta į 6 p.

Lietuvos istorija

Kaip dr. Jonas Basanavičius ir Martynas Yčas keliavo į Ameriką rinkti lėšų Tautos namams

Dr. Irma RANDAKEVIČIENĖ, Vilniaus anykštėnų sambūrio tarybos narė

Vilniaus anykštėnų sambūrio tarybos posėdžiuose kaskart tenka sugrįžti prie Tautos namų idėjos pasvarstymų, aptarimų. Natūralu, į tarybos sudėtį įeina Antanas Gudelis, net 27-erius gyvenimo metus kovai už šią idėją ir Tautos namų pastatymą atidavęs, „Tautos namų santaros“ tarybos pirmininkas.

Istoriniuose šaltiniuose nurodoma, kad idėją Vilniuje pastatyti Tautos namus, kurie šviestų ir vienytų tautą, 1907 m. jau pačiame pirmame Lietuvių mokslo draugijos steigiamajame susirinkime, vykusiame Vilniaus imperatoriškosios muzikos mokyklos Didžiojoje salėje (Vilniaus g. 28), oficialiai išskėlė Jonas Basanavičius, o vizijai sparnus suteikė Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Tautos rūmai, pasak M. K. Čiurlionio, turėjo įprasminti kūrybos dvasią: juose turėjo būti koncertų, teatro salės su pagalbinėmis patalpomis, tautos muziejus, parodų, posėdžių salės, abiejų draugijų valdybos ir kt. Romantizmo dvasioje tai turėjo būti tautos išstakų, jos kūrybos materialūs telkinys. 1908 m. sausio 12 d. Tautos namų komiteto susirinkime M. K. Čiurlionis pareiškė: „Tie namai turi stovėti ant kalno, o [jis] atiduosis visus savo paveiklus.“

Abiejų draugijų – tiek Lietuvių mokslo draugijos, tiek Dailės draugijos veiklos – sąlygos nuo pat jų įsteigimo tuometiniame Vilniuje nebuvo lengvos, draugijos darbo visuomeniniais pagrindais, neturėjo patalpų (dėl to prarasta nemaža dalis vertingų rankraščių), kelis kartus kraustėsi iš vienu patalpų į kitas, tačiau tai buvo atsparda carizmo metais vykdomai nutautinimo politikai: buvo įsteigta biblioteka (vien J. Basanavičius padovanojo apie 400 knygų), vėliau muziejus, archyvas, pradėtas leisti žurnalas „Lietuvių tauta“, kuriame paskelbta daug vertingų J. Basanavičiaus, K. Būgos, J. Jablonskio, M. Biržiškės ir kt. šviesių žmonių darbų, išleista 115 vadovėlių mokykloms, nuo 1907

Dr. Jonas Basanavičius, Martynas Yčas ir dr. Jonas Šliūpas Amerikoje prie J. Šliūpo namų. Nuotr. iš <<http://www.draugas.org/news/the-150-year-anniversary-of-the-birth-of-jonas-sliupas-1861-1944/>>

m. kasmet rengtos dailės parodos, dailės kūrinių konkursai, aplink draugijas ėmė telktis mokslo, meno, kultūros žmonės.

1912 m. už surinktus pinigus įsigytas nemažas sklypas Tauro kalne. Paminėtina, jog Lietuvos mokslo draugijos nariai buvo ir visi trys būsimieji prezidentai.

Susikūrusioms draugijoms žmonės dovanojo įvairias vertybes. Štai J. Nomeika iš Kurtuvėnų padovanojo dainą ir penkis padavimus, St. Firevičius iš Ariogalos – 1858 m. lietuvišką laišką, V. Biržiška – Kretingos žemėlapi, P. Ruseckas – du sidabrinus pinigus, sagtį ir gipso šmotelį nuo Biržų, Sidoravičius – spyną ir akmens kulku, kunigas Karbauskis – tris varinius pinigus. Kunigas Vincas Zajančauskis paaukojo Lietuvių dailės draugijai gražių ir vertingų knygų apie meną, dvyliką V. Šeksopyro veikalų tomų. Nurodoma, kad vienos knygos vertė siekė iki 300 litų.

Lietuvių dailės draugija nusiųtė Šventajam Tėvui per kardinolą Marianą Rampolą (*Mariano Rampolla*) savo išleista „Lietuvos kryžių albumą“ ir juosta kaip tautinio or-

Laivo „Prinz Friedrich Wilhelm“ keleivių sąrašas, kuriame įrašytas dr. Jonas Basanavičius. Ilustr. iš <<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L9LW-G9S4-X?i=1047&cc=2299396>>

namo pavyzdį. Atgal Dailės draugija A. Žmuidzinavičiaus vardu gavo laišką iš kardinolo M. Rampolos, kuris pranešė, kad dovanas įteikė Popiežiui. Šis atsiuntė Dailės draugijai padėką ir suteikė palaiminimą.

Žmonės toliau siuntė aukas: E. Volteris padovanojo 73 knygas, A. Bruožis – 11 knygų, laikraščių ir atsišaukimų, „Blaivybės“ draugija – 6 knygas, J. Ilgaudas ir A. Olšauskas – po 5 knygas, Čekų muziejus – 2 knygas, Vilniaus centrinis archyvas, Charkovo ir Dorpat universitetai, Suomų akademija, Bulgarių mokslo draugija, „Naša Niva“ redakcija, A. Bezienberger, K. Būga, V. Biržiška – po 1 knygą.

Dailės draugijos bute (Pylimo g. 2–3, Vilnius) 1913 m. spalio 20 d., sekmadienį, buvo atidaryta M. K. Čiurlionio paveikslų paroda. Paroda buvo surinkta apie 200 paveikslų, su nekantrumu laukta iš Sankt Peterburgo siunčiamo dailininko paveikslų „Rex“, kuris prieš tai buvo eksponuojamas Londone. Minėta paroda sutraukė nemažą būrį inteligentų, netgi moksleivių. Paroda buvo aprašyta laikraštyje „Viltis“. Atidarymo metu Antanas Žmuidzinavičius pasakė kalbą lietuviškai.

Paminėtina, kad dar 1911 m. Vilniuje laidojant dailininką ir kompozitorių M. K. Čiurlionį, lietuviai iš viso pasaulio kartu su užuojautomis siuntė lėšas Tautos namų idėjai.

Ypač didelį palaikymą abi draugijos jautė iš Antano Smetonos vadovaujamo laikraščio „Viltis“ redakcijos. Buvo nuolatios skelbiama informacija apie aukų rinkimo eigą, talpinami draugijų atsišaukimai, kitos žinios. Buvo akcentuojama, kad „šių dviejų draugijų veikimas paliečia visą Lietuvą, visus tautiečius be skirtumo, pažiūrėtu, luomo, lyties ar tikybos“. Vilnius buvo minimas kaip senovės lietuvių miestas. Atkreiptas dėmesys, kad tokius namus jau turėjo pasistatę kaimynai latviai, estai, lenkai, vokiečiai, prancūzai, čekai, kitos tautos. Aukus prašyta siųsti Lietuvių mokslo draugijai adresu: Vilnius, Lydos g. Nr. 7, arba per Vilniaus lietuvių laikraščių redakcijas. Vis dėlto Lietuvoje surinktų aukų buvo per mažą.

Tęsinys kitame numeryje

Knygos

„Ariogalos ir Betygalos kraštas“ – naujas žinynas keliausiantiems padubysiais

Šiomet Vilniaus knygų mugėje pristatyta nauja Vytenio ir Junonos Almonaičių knyga „Ariogalos ir Betygalos kraštas“¹, kviečianti ten, kur šylančiais šio pavasario orais jau džiaugiasi puikieji slėniai *sraunios Dubysos*: į Ariogalos miestelį bei jį apylinkes dabartiniame Raseinių rajone. Tai pastebimai suaukštaitę pietrytinis Žemaitijos pakraštys, dar XIII a. egzistavusių Ariogalos ir Betygalos kraštų, arba valsčių, XV a. ikurtų parapijų teritorija.

Kaip sakoma knygos pratarmėje, joje aprašomos vietos lengvai pasiekiamos nuo senojo Žemaičių plento ir naujosios Kauno–Klaipėdos automagistralės. Labiausiai jos vilioja išspūdingais padubysių peizažais, stačiašlaitiais piliakalniams, nuo Vytauto Didžiojo laikų savo istoriją pradedančiomis bažnyčiomis, pasiaukojamą Lietuvos partizanų kovą primenančiais paminklais, žymių asmenybių, visų pirma – poeto Maironio, memorialinėmis vietomis.

Keliauti čia tinka įvairiais būdais: pėsčiomis, dviračiais, automobiliais ar baidarėmis Dubysos upe. Atvykusiųjų laukia geri, ne itin apkrauti automobilių keliai, praminti takai. Dalis objektų, ypač esantys Dubysos regioninio parko teritorijoje, puikiai parengti lankymui. Čia galima turiningai praleisti laiką ramioje gamtinėje aplinkoje, prisimenant klasišinę Maironio poeziją.

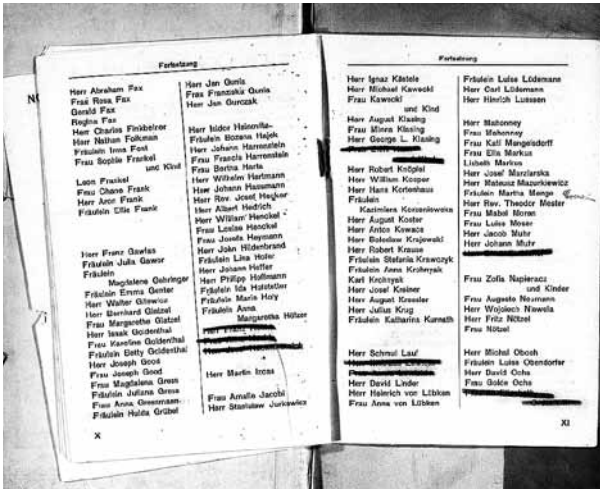
Knygos įvade trumpai aptariama Ariogalos ir Betygalos apylinkių gamta, svarbiausi praeities bei kultūros bruožai. Pagrindinėje dalyje aprašytos 36 gyvenamosios vietovės, 2 miškai, pristatomi ten esantys gamtos, istorijos ir kultūros paminklai. Svarbiausios 65-ies lankytinos vietos pažymėtos priešlapiuose pateikiamuose žemėlapiuose (M 1:100 000). Leidinį iliustruoja maždaug 225 fotografijos, schemos, piešiniai, žemėlapių fragmentai.

„Ariogalos ir Betygalos kraštas“ – jau 20-asis VŠĮ „Keliautojo žinynas“ išleistas kelionių po Lietuvą vadovas ir 25-asis leidinys. Jis dedikuotas vienam iš žygeivystės pradininkų Lietuvoje Jonui Vitkauskui (1938–1985). Knyga parengta bendradarbiaujant su VŠĮ „Atrask Raseinius“, leidybą rėmė Kultūros paveldo departamentas prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos. Talkino ir būrys bendraminčių, pasidalijusių savo žiniomis, archyvine medžiaga, iliustracijomis, ir kitaip. Autoriai ir leidėjai visiems nuosirdžiai dėkoja bei kviečia istorijos ir gamtos mėgėjus pažvelgti į žinyne pristatomą kraštą pro jų atvertą langą.

Palankiausiomis kainomis šį ir kitus VŠĮ „Keliautojo žinynas“ leidinius galima įsigyti internetiniame knygyne – svetainėje <<http://www.keliautojozinynas.lt/>>.

„Vorutos“ informacija

¹ Išleido VŠĮ „Keliautojo žinynas“, Kaunas, 2018 m.

Laivo „Prinz Friedrich Wilhelm“ keleivių sąrašas, kuriame įrašytas Martynas Yčas. Nuotr. iš <<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L9LW-G9MY-G?i=1048&cc=2299396>>

Taip atrodė dr. J. Basanavičiaus ir M. Yčo laivo bilietas. Ilustr. iš <<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L9LW-G9SH-5?i=1043&cc=2299396>>

101-ieji Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metai

Atkelta iš 5 p.

Kazys Šiaudinis, g. 1896 m. Pajurgiškės k. 1944 m. emigravo į Vakarų Europą. Vėliau persikėlė į Argentiją, ten ir mirė.

Petras Umbrasas, g. 1898 m. Vardžiukiemio k. 1944 m. emigravo į Angliją, ten ir mirė.

Pirmojo pasaulinio karo dalyviai?

Antantės šalys ir jų sąjungininkės

Serbija įstojo 1914-07-28, Caro Rusija įstojo 1914-08-01, Prancūzija įstojo 1914-08-03, Didžioji Britanija įstojo 1914-08-04, Juodkalnija įstojo 1914-08-05, Japonija įstojo 1914-08-23, Egiptas, įstojo 1914-12-18, Italija įstojo 1915-05-23, Portugalija įstojo 1916-03-09, Rumunija įstojo 1916-08-27, JAV įstojo 1917, Panama įstojo 1917-04-07, Graikija įstojo 1917-06-29, Samoa įstojo 1917-07-02, Liberija įstojo 1917-08-09, Kinija įstojo 1914-08-14, Brazilija įstojo 1917-10-26, Nikaragva įstojo 1918-09-08, Gvatemala

įstojo 1918-04-30, Kosta Rika įstojo 1918-03-23, Haitis įstojo 1918-07-12, Hondūras įstojo 1918-04-19, Belgija įstojo 1914-08-03, Kuba įstojo 1917-04-04.

Trilypė sąjunga arba centrinės valstybės

Austrija-Vengrija įstojo 1914-07-28, Vokietija įstojo 1914-08-01, Turkija įstojo 1914-10-29, Bulgarija įstojo 1914-10-01.

Išvados

Carinės Rusijos Atkuriamuosiuose lietuvių batalionuose tarnavo iš viso apie 5 000 karių, o kiek karių lietuvių tarnavo kitų tautų Atkuriamuosiuose batalionuose? Nežinia.

1918 m. vasarą Vokietijoje plito kairiosios (komunistinės) idėjos. Kariai nematė tikslo kariauti ir, apskritai, nenorėjo būti kariais.

1918 m. rugpjūčio 8 d. prancūzai, britai ir amerikiečiai pradėjo vadinamąjį „100 dienų

puolimą“, kuris galutinai išsekino Vokietijos pajėgas.

Lenkija siekė atkurti Abiejų Tautų Respubliką, bet nepažino lietuvių tautos atskirumo.

Rusijos baltieji ir raudonieji Lietuvą laikė Rusijos teritorijos dalimi. Ir vieni, ir kiti nenorėjo Lietuvai suteikti nepriklausomybės, nors pajėginti lengvai suteikt nepriklausomybę Suomijai. Rusijos lietuviai kariškiai nuo karo pradžios leido lietuvišką laikraštį „Laisvas žodis“ Rygoje, o vokiečiams užėmus Rygą – Sankt Peterburge.

Kijeve tarnavo kapitonas Vincas Grigaliūnas-Glovackis, kuris, tik ką grįžęs iš Ukrainos, buvo paskirtas besiformuojančio pėstininkų pulko vadu.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, Europoje žlugo trys imperijos: Vokietijos, Rusijos ir Austrijos-Vengrijos, susikūrė daug naujų valstybių: Vengrija, Čekoslovakija, Latvija, Lietuva, Estija, Lenkija ir Suomija.

JAV karo metu iškilo kaip stipri pasaulyje dominuojanti jėga.

Pabaiga

¹ Pirmojo pasaulinio karo metu iš Lietuvos į Vitebską pasitraukė Šiaulių berniukų gimnazija, Lietuviškoji pradinė mokykla. Vitebske veikė lietuvių kalbos kursai pabėgėliams. *Aut. pastaba.*

² 1915 m. per Smolenską traukėsi lietuvių pabėgėliai. Apie 2 500 asmenų apsigyveno Smolenske. Per Pirmąjį pasaulinį karą iš Lietuvos į Smolenską evakuota Petro Vileišio žmona „Vilija“, Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti... *Aut. pastaba.*

³ Buvusio Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus dėdė (tėvelio brolis). *Aut. pastaba.*

⁴ Pirmojo pasaulinio karo metu į carinės Rusijos kariuomenę iš Lietuvos buvo mobilizuoti 64 628 vyrai. Iš jų 11 173 vyrai žuvo, 18 712 buvo sužeisti. Karo metu vokiečiai paėmė administruoti 1 100 dvarų. Daug lietuvių vokiečiai paėmė ir privertinio darbo batalionus, dalis iš jų buvo išvežti darbam į Vokietiją. *Aut. pastaba.*

⁵ Straipsnio autorius Valentas Šiaudinis 2008 m. išleido knygą „Nuo arko prie ginklo“ (Vilnius: Diemedžio leidykla, 2008, 224 p.), kurioje nuodugnai aprašė lietuvių partizanų veiklą prieš lenkų okupaciją dabartiniame Ignalinos rajone. *Red. pastaba.*

⁶ Rinkimai į Lietuvos Pirmąjį Seimą vyko 1922 m. spalio 10–11 d. Tuomet rinko 1 atstovą nuo 15 000 rinkėjų. Rinkti galėjo vyrai ir moterys, sulaukę 21 m. amžiaus (kareiviai nuo 17 m.). Tautos atstovų rinko kas trejus metus. *Aut. pastaba.*

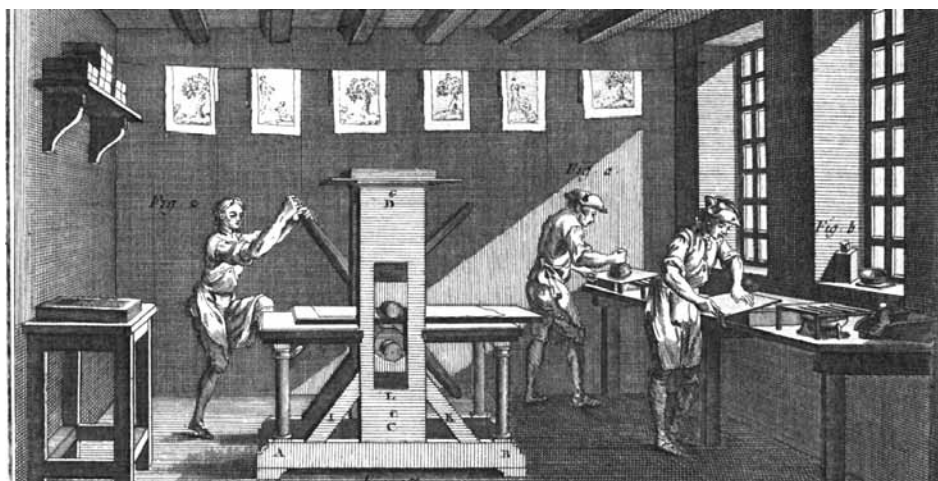
⁷ Iki 1939 metų 1914–1918 m. karas buvo vadinamas Didžiuoju karu, o po 1939 m. jau vadinamas Pirmuoju pasauliniu karu. *Aut. pastaba.*

Saviti Apšvietos ženklai XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Dr. Jurgita ŽASINAITĖ-GEDMINIENĖ, Vilnius

XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) kultūrinės energetikos daugiabalsiškumas yra neatsiejamas nuo Vakarų Europos istorinių procesų raidos – Apšvietos epochos dinamikos. Tiesa, šią nuostatą derėtų papildyti viena pastaba: LDK kultūra rutuliojosi ne Vakarų krikščioniškosios civilizacijos centre, bet jos paribyje, taigi ne taip intensyviai ir vėliau subrandinama Vakarų pasaulyje jau spėjusius pernokti vaisius. Pasak kai kurių XVIII a. tyrinėjančių mokslininkų, „Apšvietos epocha Lietuvoje prasidėjo maždaug 50 metų vėliau negu kitose Europos šalyse“¹. Apie vėlavusius švietėjiškus procesus Lietuvoje kalbėjo ir praeitame šimtmetyje savo mokslines studijas publikavę tyrinėtojai: Bronius Genzelis (*Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1972), Leonas Gineitis (*Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1972), Romanas Plečkaitis (*Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje: filosofija Lietuvos mokyklose XVI–XVIII amžiais*, Vilnius: Mintis, 1975; *Filosofija Vilniaus universitete*, Vilnius: Mintis, 1979), Meilė Lukšienė (*Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje: XVIII antroji–XIX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Mokslo, 1985), Jonas Račkauskas (*Švietimo reforma Lenkijoje ir Lietuvoje XVIII a.*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994), Vincas Maciūnas (*Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Petro ofsetas, 1997). Ieškant argumentų tokioms išvalgoms pagrįsti, pirmiausia reikėtų atsakyti į šiuos klausimus: kokie ženklai rodė vakarietiškos Apšvietos pradžią ir apytikriai kada juos imanu pastebėti LDK?

Ivertinus Europos kritinei minčiai atstovaujančių mokslininkų tyrimus², teigtina, kad pirmieji Apšvietos blyksniai regimi ne švietėjiškų idėjų lopšiu tituluotoje Prancūzijoje³, bet protestantiškuose kraštuose – Olandijoje ir Anglijoje. Baigiantis XVII a. dėl religinių įsitikinimų iš Prancūzijos į Olandiją pabėgęs hugenotas (prancūzų kalvinistas), garsaus veikalo *Dictionnaire historique et critique* (*Istorinis ir kritinis žodynas*, 1695–1697) autorius Pjeras Belis (*Pierre Bayle*, 1647–1706) ėmė populiarinti filosofinę mintį, kad tikroji religija – krikščionybė – nesuderinama su protu, o tikėjimas jos tiesomis neturi nieko bendra su jokia teologija. Jis pasisakė už tai, kad pačios eretiškiausios teologijos (net ir ateistinės) turėtų būti toleruotinos. Kitas garsus žydų kilmės Olandijos filosofas Baruchas Spinoza (1632–1687) savo filosofiniuose svarstymuose akcentavo pasaulio ir Dievo tapatybę, perėmė ir kartu papildė panteistinės koncepcijos aspektus. B. Spinozos teoriją įtaką formavo ir kitų Apšvietos mąstytojų, tarp jų ir Džono Loko (*John Locke*, 1632–1704), filosofinė mintis. Išskirtinis dėmesys filosofijai ar tiksliau filosofinei kultūrai (filosofinėms idėjomis, koncepcijoms, ryškėjančioms pačiuose įvairiausiuose tekstuose, socialiniuose projektuose, laikysenose) tampa pirmuoju XVII a. pabaigoje Vakarų Europoje prasidėjusios Apšvietos ženklu. Filosofijos veikiamos ima sklisti naujos teisinės, valstybinės, gamtamokslinės mintys. Kalbant apie šviečiamąją filosofiją, tiksliau ją būtų vadinti *populiariąja* filosofija, nes ji buvo orientuota ne tiek į akademinę, kiek į plačiąją, mokslui ir naujovėms atvirą visuomenę. Aktyviausi tokios filosofijos skleidėjai – prancūzų *Enciklopedijos*⁴ autoriai, dar vadinti prancūzų filosofais (dauguma jų buvo iškilūs to meto rašytojai ir intelektualai). Publikuodami įvairios tematikos kritinius straipsnius, jie didžia dalimi prisidėjo prie to, kad teorinė Apšvietos mintis sklįstų ne tik kaip mokslinis, akademinis tekstas, bet ir kaip suprantamas bei aktualus visuomeninis diskursas ar net kaip saloninis filosofavimas. XVIII a. pradžioje Vakarų Europos filosofai-publicistai, filosofai-literatai pirmenybę teikė ne žinių gilinimui, bet jų platinimui, kūrė tokią filosofiją, kuri iš esmės nepripažino jokių autoritetų, išskyrus tiesą, tai yra tai, kas, jų supratimu, atitiko tikrovę. Apšvietos filosofų straipsniuose pasisakyta prieš prietarus ir laisvamanybę, dogmatizmą ir sektantiškumą, gvildintos pačios įvairiau-

Knygų spausdinimo procesas vienoje iš Paryžiaus spaustuvių, 1749 m.

sios temos, spręsti politiniai, socialiniai, kultūriniai klausimai. Visi šie svarstymai buvo vadinami filosofavimu, tiesa, kaip jau dabar galime matyti, gana nutolusiu nuo bendrafilosofinės problematikos. Matematiškos genijaus J. Alemberto filosofijos amžiumi tituluota Apšvietos epocha įteisino filosofavimo, kaip specifinės pramogos ar mados, reikšmę. Toks *pramoginis* filosofavimas ypač populiarus buvo prancūziškuose salonuose, kiek vėliau jis imtas praktikuoti ir kituose Europos regionuose, tarp jų ir LDK.

Vakarų Europos Apšvietą pradėjusi švietėjiška (populiarioji) filosofija Lenkijos Karalystėje, o po to ir LDK pasiekė keliais dešimtmečiais vėliau. LDK naujo filosofijos amžiaus pradžia sietina su 1769 m. lenkų kalba išleistu Vilniaus pijorų Kilmingųjų kolegijos profesoriaus, visuomenės veikėjo Kazimiero Narbuto (1738–1807) logikos vadovėliu *Logika, arba mąstymo ir daiktų apgalvojimo menas*⁵. K. Narbutas kritikavo scholastinį spekuliatyvumą, aiškino filosofijos ir kitų veiklos sričių sąsajas, akcentavo praktinius filosofijos aspektus. Skyriuje „Apie filosofijos laisvę“ jis atkreipė dėmesį į skirtingų požiūrių toleravimą, filosofijos laisvę prilygino būtinybei sveiku protu rinkintis tai, kas atrodo teisinga. K. Narbuto pasiūlyta nauja filosofijos traktuotė, jos reikšmės ir naudos kasdieniame gyvenime aktualizavimas paradoksaliai konfrontavo su XVIII a. antros pusės LDK realybe: Edukacinės komisijos sprendimu gamtos mokslai buvo atskirti nuo filosofijos, o pati mokslo šaka pašalinta iš Vyriausiosios mokyklos mokymo programų, motyvuojant tuo, kad stokota tinkamų dalyko vadovėlių ir kvalifikotų dėstytojų (dėl šios priežasties visus trisdešimt Lietuvos Vyriausiosios mokyklos gyvavimo metų nebuvo nei filosofijos katedros, nei šio dalyko paskaitų, nei teorinių ir mokslo tyrimo darbų). Toks profesionalios filosofijos suvaržymas turėjo įtakos kitokio pobūdžio filosofijos atsiradimui – jau minėtam saloniniam filosofavimui, susijusiam su nonkonformistine kultūrine laikysena, publicistikoje ir pamokluose vadinta „pa-pročių sugedimu“ ar „tikėjimo klaidomis“. Šias laikysenas praktikavę asmenys tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje buvo kritikuojami ir dažnai smerkiami už tradicinės katalikiškos pasaulėžiūros niekinimą, laisvamanybę, bendrai tariant – libertinizmą. Kaip jau buvo nurodyta, keliais dešimtmečiais anksčiau panašūs reiškiniai prasidėjo ir Vakarų Europoje, taigi tokios pramoginės ar saloninės filosofijos plitimas Lenkijoje, o kiek vėliau ir Lietuvoje tiesiogiai sietas su vakarietiškais kraštais (ypač Prancūzija) ir čia išpopuliarėjusių libertinų intelektualiniu judėjimu. Saloninis filosofavimas tapo tam tikra bendravimo forma, puikiai derančia prie prancūziškų manierų, patiekalų, garderobų.

Lietuvoje baigiantis XVIII a. libertinizmo fenomenas išplito ne tik tarp bajorų, bet ir tarp miestelėnų, ir buvo neatskiriamas nuo prancūzų kalbos ir laisvamaniškos literatūros populiarumo. Svarbi šiuo klausimu būtų LDK visuomenės veikėjo, Gardino seniūno Antano Tyzenhauzo (1733–1785)

sekretoriaus, literato Pranciškaus Ksavero Mykolo Bogušo (1746–1820) pastaba apie filosofuojančias Lenkijos Karalystės ir LDK salonų moteris. P. K. M. Bogušas teigia, kad dailiosios lyties filosofų kasmet vis daugėja, ir jos kelia daug didesnį rūpestį nei filosofuojantys vyrai⁶ (rūpestis kyla dėl ardomos patriarchalinės hierarchijos ir augančios konkurencijos tarp vyrų ir moterų socialinių vaidmenų). Taigi Lietuvoje, sekant Vakarų Europos pavyzdžiu, filosofini diskursą ima kurti ne tik intelektualūs švietėjai, bet ir iki tol tylėję miestelėnai bei moterys. Apšvieta, kaip nauja intelektualinė programa, inicijuodama modernias mąstymo apraiškas, į aktyvios veiklos areną įtraukia pasyviuosius ar ankstesnės tradicijos nutildytus visuomenės sluoksnius. Lietuvoje šie procesai prasideda tik XVIII a. antroje pusėje, tad lyginant su vakarietiškais patirtimis, kiek vėliau nei po pusšimčio metų.

Kitas ankstyvąją Apšvietą žymintis ženklas, iš dalies susijęs su saloninės filosofijos populiarumu, – visuomenės sekuliarizacija. Pasikeitus kultūrinei savimonei, ėmus suvokti, kad laisva valia prisiimtas libertiniškas elgesys įteisina asmens nepriklausomybę ir įgalina nesislapstant už autoritetų priimti savus sprendimus, suskubta įvertinti ir savo *place au soleil*. Reikšminga tai, kad toji vieta nebėra ilgai trunčančių paieškų objektu – pasikliaudamas sveiku protu ir mokslu, ją susikuria pats žmogus. Tikėjimas tampa tik vienu iš galimų, bet nebūtinų pasirinkimų. Vis dažniau švietėjiškuose tekstuose kalbama apie tai, kad privalu kurti savas vertybes, nustatyti savas elgesio normas, tvarkyti pasaulį pagal savo išmonę. Žvelgiant iš sekuliarios perspektyvos, žmogus, o ne Dievas, pradedamas laikyti kūrybingos energijos šaltiniu. Apreikštosios religijos vietą užima gamtos mokslai, Švętaštį pakeičia daugiatomės enciklopedijos, malda – darbas. Sekuliaristinė pasaulėžiūra brėžia antitezę tarp šiapus ir anapus, tarp pasaulio ir iliuzinio Dievo. Švietėjiškos ideologijos apologetas įtiki ir jaučia pareigą kitus įtikinti, kad visa, kas nepasiduoda eksperimentiniam patikrinimui ar proto analizei, yra netikra ir nereikšminga. Tokio apsisprendusio, išivaizduojamai laisvo nuo bet kokių įtakų žmogaus dėmesys krypsta vien tik į šiapusinį, žemiškų rūpesčių pasaulį – anapusiniams reikalams jis netrokšta eikvoti nei laiko, nei energijos.

LDK ryškesnės sekuliarizmo apraiškos ar libertiniškos laikysenos pastebimos išpopuliarėjus saloniniam filosofavimui. Amžininkų liudijimuose jos priskirtos bedieviams ir menkos moralės asmenims, tačiau, žvelgiant iš dabarties perspektyvų, veikia buvo inspiruotos pastangos priešintis katalikiškų monotonišai, scholastiniam autoritarizmui ar bet kokias inovacijas skeptiškai vertinusiai krikščioniškai tradicijai. Įtakos turėjo ir laisvamanišką mintį propaguojančios literatūros (Voltero (*Voltaire*), Ž. Ž. Ruso (*J. J. Rousseau*) veikalų) skaitymas, praktikuotas tiek jaunuomenės, tiek moterų, tiek dvasininkijos atstovų. Dera pastebėti, kad išlikusių rašto liudijimų (memuaristinių, archyvinų

duomenų) apie XVIII a. antroje pusėje LDK gyvavusią libertinišką visuomenę tėra vos vienas kitas. Dalį informacijos randame jau minėtoje P. K. M. Bogušo pratarmėje, kitas svarbus šaltinis būtų Gardino spaustuvės 1787 m. išleista Michalo Kaldubovskio (*Michał Kaldubowski*) *Filozofia nowa*⁷ (*Nauja filosofija*), kur piktinamasi, kad jaunuoliai skaito vien klaidinančius prancūzų filosofų raštus, vedančius tiesiai į libertinizmą. Apie prancūziškos literatūros grėsmę kalba ir Troškūnų klebonas, religinių knygų autorius Kiprijonas Lukauskas (1757–1815). Savo pamokluose jis mini draudžiamų knygų perrašymą, smerkiamą Bažnyčios ir dorų katalikų⁸. Nei K. Lukausko tekstuose, nei kituose to meto šaltiniuose nėra žinių apie LDK ar Lenkijos autorių sukurtus libertiniškus tekstus, fiksuojamos vien perrašymų ar vertimų praktikos. Gali būti, kad tokio pobūdžio originalūs tekstai buvo sukurti, tačiau katalikiškos cenzūros drausti neišliko. Galima ir kita prielaida – XVIII a. antroje pusėje LDK sklidusios libertinizmo idėjos tebuvo trumpalaikis reiškinys, iš esmės tapatus susižavėjimui prancūziškuoju gyvenimo stiliumi, amžiaus madomis, ir kaip tik dėl tokio laikinumo nespėjęs subrandinti rašytinio palikimo. Beje, žvelgiant į XVIII a. antros pusės LDK leistas knygas, matyti, kad didžiausią masyvą sudaro ne švietėjiška literatūra, bet teistinio pobūdžio veikalai, dažniausiai smerkiantys laisvamanius filosofus ir jų skleidžiamas erezijas. Šių poleminių tekstų gausa suponuoja dar vieną prielaidą – smerkiamą teistų atsaką išprovokavo ne tiek salonuose praktikuotas laisvamanių žodinis filosofavimas, kiek daug paveikesnis ir ilgiau išliekantis rašytinis jų minčių sklaidimas.

Taigi susidomėjimas filosofija ir prasiidėjusi sekuliarizacija išskirtini kaip vieni pirmųjų Apšvietos epochos ženklų LDK. Svarbi ir tolesnė LDK švietėjiškos ideologijos plėtotė.

Skaitant per pastaruosius du dešimtmečius įvairių tautybių autorių išleistas mokslines studijas, matyti, kad Apšvietos problematika aptariama aktualizuojant Rytų ir Vakarų Europos dichotomiją. Kalbama ne apie vieną XVIII a. Europą išjudinusių švie-

Nukelta į 16 p.

¹ Gytis Vaitkūnas, *Lietuvos estetikos istorija: Apšvietos epocha*, Vilnius: Versus aureus, 2011, p. 31.

² László Kontler, „The Enlightenment in Central Europe?“, in: *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945): Texts and Commentaries, Volume 1: Late Enlightenment*, Budapest, New York: Central European University Press, 2006; Anne Applebaum, *Between East and West. Across the Borderlands of Europe*, New York: Pantheon Books, 1994; Europa neprovincionalna. *Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej) w latach 1772–1999*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 1999; Barbara Törnquist Plewa, *History, language and society in the borderlands of Europe: Ukraine and Belarus in focus*, Malmö: Sekel, 2006; Larry Wolff, *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford: Stanford University Press, 2007.

³ Manoma, kad Prancūzijoje Apšvieta prasidėjo po Utrechto taikos sutarties, pasirašytos 1713 m. Prancūzijos karaliaus Louiso XIV, Ispanijos karaliaus Filipo V (*Philip V*) bei Didžiosios Britanijos karalienės Anos Stuart (*Anne Stuart*), ir užbaigusios karą dėl Ispanijos sosto paveldėjimo (žr. Robert B. Loudon, *The World We Want: How and Why the Ideals of the Enlightenment Still Emerge Us*, Oxford: Oxford University Press, 2007).

⁴ *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (*Enciklopedija arba Aiškinamasis mokslų, menų ir amatų žodynas*), leistas 1751–1780 m. yra vienas svarbiausių prancūzų švietėjo Deni Didro (*Denis Diderot*, 1713–1784) gyvenimo darbų. Be jo, straipsnius šiam leidiniui rašė Volteras (*Voltaire*, 1694–1778), Žanas Le Ronas Dalambėras (*Jean Le Rond d'Alembert*, 1717–1783), Šarlis Lui de Monteskije (*Charles Louis de Montesquieu*, 1689–1755), Žanas Žakas Ruso (*Jean Jacques Rousseau*, 1712–1778) ir kt. Didro subūrė žymiausias epochos mokslininkus, menininkus, manoma, kad *Enciklopedija* turėjo daugiau nei 200 bendradarbių. Įvairius pobūdžio publikacijose buvo kritikuojama Prancūzijos valstybės santvarka, luominė nelygybė ir Katalikų bažnyčia, kvestionuotos religinės dogmos. Taip pat rašyta apie naujausius mokslinius atradimus, daug straipsnių skirta gamybai (pvz., ketaus, stiklo, popieriaus), meno ir literatūros skyriuose dėstytos naujausios estetikos teorijos, kritikuotos pasenusios pažinties ir menų. Išėjus septyniems tomsams, dėl dažnų kritinių straipsnių *Enciklopediją* uždrausta leisti. Nepaisydamas draudimų Didro pradėto darbo nemetė – iš viso buvo išspausdinta septyniolika tomų teksto, vienuolika tomų iliustracijų bei lentelių (po Didro mirties išleisti dar septyni tomai papildymu).

⁵ Kazimieras Narbutas, „Logika, arba mąstymo ir daiktų apgalvojimo menas“, in: Kazimieras Narbutas, *Raštai*, Vilnius: Mintis, 1989.

⁶ Apie moteris, užsiimančias „madingu tautėjimu“, Bogušas rašo pratarmėje, kurią pridėjo prie išversto (iš prancūzų į lenkų k.) Jakobo Vernė (*Jacob Vernet*, 1698–1789) veikalą *Filozof bez religii uważany w towarzystwie* (*Filozofas be religijos gerbiamas draugijoje*) (žr. Jacob Vernet, *Filozof bez religii uważany w towarzystwie*, Wilno: w Drukarni Królewskiej przy Akademii, t. 1, 1786, p. 3).

⁷ Michal Kaldubowski, *Filozofia nowa*, Grodno, J. K. M., 1787.

⁸ Kiprijonas Lukauskas, *Pamokslai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 142–144.

Tėviškės aušra

Nr. 3 (48) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2019 m. kovas

Rytų Lietuvos mokyklos

Tautos fondo narių kalėdinės aukos suteikė lietuviškai ikimokyklinio ugdymo grupei naujų spalvų

Vida LELKAITIENĖ, Tautos fondo (JAV) Lietuvos atstovybės reikalų tvarkytoja

2018 m. prieš šv. Kalėdas susirinę Tautos fondo nariai kaip ir kiekvienais metais paaukavo Lietuvos vaikams 5 000 JAV dolerių. Esame labai dėkingi mieiliams aukotojams: Birutei Ašhebergai, dr. Algimantui ir Ramunei Pliuroms, Laimai Šileikytei-Hood, dr. Rožei Šomkaitei, Džordžui Milerui, Aldonai ir Mariui Marijošiams, Žanui Pablui Debesiui, Ligijai Simanavičiui, dr. Nijolei Braženaitei-Paronetto, Godai Tatz, Lietuvių susivienijimui Amerikoje (*Lithuanian Alliance of America*).

„Vilnijos“ draugijos pirmininko habil. dr. Kazimiero Garšvos dėka Tautos fondo Lietuvos atstovybės taryba buvo informuota apie prastą padėtį Šalčininkų r. Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijos Tetėnų „Šalčios“ pradinio ugdymo skyriaus ikimokyklinio ugdymo grupėje, todėl pasiūlėme skirti kalėdinę paramą. Čia vaikai ugdomi lietuvių kalba.

Maloniai pasikalbėję su Šalčininkų r. Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijos Tetėnų „Šalčios“ skyriaus mokytoja Liudmila Šeškienė ir gimnazijos direktore Danuta Zuzo, išgirdome, ko labiausiai reikia šiai lietuviškai darželinukų ir ikimokyklinukų grupei, o suaukotus geradarių pinigus panaudojome šios grupės aplinkai visiškai atnaujinti – ji tapo gražesnė, patrauklesnė. Buvo nupirkta nauja kiliminė danga, tad dabar vaikas šilčiau ir švartiau. Taip pat įrengtos langų žaliuzės, nupirkta daug lavinimo priemonių, patalynės komplektu, baldų, sekcija, kiliminis takas ir kt. Mažieji džiaugiasi gausybe naujų sporto ir kanceliariinių prekių, įvairiais lavinamaisiais žaidimais, konstruktoriais, įkraunama garso kolonėle, planšetiniu kompiuteriu.

Dėkojame visiems aukotojams, linkime jiems geros sveikatos ir gražių darbų!

Liudmilos Šeškienės nuotr.

Smagu atrasti naujus žaislus

Vaikai džiaugiasi naujais žaidimais

Nauji galvosūkių

Smagu šokti grojant naujam muzikiniam centrui

Nauji žaislai vilioja

Naujos žaliuzės ir kilimas

Dėkojame

Mes, Tetėnų „Šalčios“ pradinio ugdymo skyriaus mokytojai, mokiniai bei tėveliai, nuoširdžiai dėkojame Amerikos lietuviams už finansinę paramą.

Tetėnų „Šalčios“ pagrindinė mokykla buvo įkurta tiesioginio valdymo metu 1992 metais buvusio vaikų darželio patalpose. Tuo metu Lietuvos valdžia mūsų krašte kūrė daug mokyklų, kuriose buvo ugdoma lietuvių kalba. Šios mokyklos labai greitai augo ir stiprėjo.

Greitai mūsų mokyklos mokinių skaičius išaugo iki 50-ies. Ją lankė ne tik Tetėnuose gyvenantys vaikai, bet ir gretimų kaimų mokinukai. Tuo metu lenkiška pagrindinė mokykla tuštėjo.

2007 m. Šalčininkų rajono valdžia mūsų lietuvišką mokyklą reorganizavo. Pagrindinė mokykla tapo Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijos Tetėnų „Šalčios“ pradinio ugdymo skyriumi. Čia mokosi 11 pradinukų ir 8 ikimokyklinukai.

Pastaruoju metu pastebėjome, kad tėvai labiau linkę leisti vaikus į lenkiškos pagrindinės mokyklos ikimokyklinio ugdymo grupę, kur ugdoma lenkų kalba. Jie teigia, kad Lenkija nuolat atsiunčia dovanų, sumoka už maitinimą, nemokamai aprūpina mokinius visomis ugdymo ir ugdymosi priemonėmis. Kadangi mūsų kaime žmonės verčiasi pakankamai sunkiai, tokį jų pasirinkimą galima suprasti.

Mūsų lietuviškas Tetėnų „Šalčios“ pradinio ugdymo skyrius aprūpinamas tik būtiniausiomis ugdymo ir ugdymosi priemonėmis, todėl Amerikos lietuvių paaukoti pinigai mums yra didelė paspirtis. Už juos galėjome įsigyti patalynės vaikams, baldų darželinukams, didelį kiliminį taką, įkraunamą garso kolonėlę mūsų pasirodymams, planšetinį kompiuterį, žaislų, kanceliariinių prekių, žaliuzes langams, priemonių vaikų fiziniam lavinimui.

Tariame Jums nuoširdų AČIŪ už paramą ir mūsų vaikų džiaugsmą!

Šalčininkų r. Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijos Tetėnų „Šalčios“ pradinio ugdymo skyriaus bendruomenė

Tėviškės aušra

Nr. 3 (48) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2019 m. kovas

Rytų Lietuvos mokyklos

Užgavėnių linksmybės Rumšiškėse

**Vilma RIABOVIENĖ, Vilniaus „Ryto“ progimnazijos
muziejinių būrelio vadovė**

Kovo 2 d., šviečiant saulei ir vyraujant puikiai nuotaikai, Vilniaus „Ryto“ progimnazijos muziejinių būrelio nariai, pakviesti Vilniaus jaunųjų turistų centro, traukė į Rumšiškės šventi Užgavėnių.

Tautodailininkas Saulius Tamulis pristatė paties kurtų Užgavėnių kaukių parodą ir aprodė dirbtuves

Tadien mokiniai išvydo, sužinojo daug naujo ir, žinoma, patyrė ne ką mažiau smagių išpūdžių. Jie dalyvavo kaukių kūrimo dirbtuvėse, šoko kartu su Telšių kultūros centro folkloro ansambliu „Spigėns“ (vad. Diana Bomblauskienė), aplankė ne tik Sauliaus Tamulio gražių Užgavėnių kaukių parodą ir dirbtuves, bet ir grožėjosi vaikų konkursui skirtomis kaukėmis, minė viktorinos „Šiupinynas“ mįslės, kur pati išradingiausia buvo Jorė Vasarė. Ji iminė beveik visas mįslės, todėl visi galėjo kabinti po šaukštą šiupinio. Vėliau apsilankyta Pirmosios Respublikos laikotarpio fotoateljė ir blyninėje „Po malūno sparneliu“. Smagu buvo dalyvauti Lietuvos kariuomenės Krašto apsaugos savanorių Dariaus ir Girėno apygardos 2-osios rinktinės karių pasiūlytoje karinėje rungtyje, joje išbandė jėgas ir mergaitės, ir berniukai. Dar viena pramoga – puodinių varžybos. Buvo daug norinčiųjų pasivaržyti – kad laimėtum puodyne, reikėjo kuo taikliau mesti kamuoliuką. Sekėsi visai neblogai. Simona ir Laura laimėjo puodyne, o mokytoja metė pro šalį, nepataikė.

Paskutiniai, bet itin svarbūs šios Užgavėnių išvykos akcentai – Morei sukurtas laužas, simbolizuojantis žiemos išvaramą, ir visų mielai kartotas tradicija tapęs šūkis: „Žiema, žiema, bėk iš kiemo.“

Vilniaus „Ryto“ progimnazijos muziejinių būrelio nariai šįmet šventi Užgavėnes nusprendė Rumšiškėse (Kaišiadorių r.)

Lietuviškos mokyklos etninėse žemėse

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija perduos naują mokyklinį autobusą Pelesos mokyklai

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija šiais mokslo metais neatlygintinai perduos naują mokyklinį 19-ikos vietų autobusą „VW Crafter“ Baltarusijos Pelesos vidurinei mokyklai lietuvių mokomąja kalba. Tokį nutarimą šiandien patvirtino Lietuvos Respublikos Vyriausybė.

Pelesos vidurinėje mokykloje mokosi 111-ika lietuvių mokinių, jų skaičius atinančiais mokslo metais nemažės. 87-is vaikus mokyklai reikia atsivežti iš 19-ikos gyvenviečių. Vaikams į mokyklą tenka vykti 5 km ir daugiau. Kiekvieną dieną mokyklos

autobusus mokinius vežioja trimis skirtingais maršrutais, daromi net šeši reisai. Nors mokyklai prieš keletą metų Lietuva jau yra perdavusi vieną geltonąjį autobusiuką, padėtį apsunkina dar ir tai, kad regione, kuriame veikia mokykla, nėra išplėtos viešojo transporto kryptys.

Antrasis autobusas, kurį dovanuoja Lietuva, sudarys sąlygas mokiniams saugiau pasiekti mokyklą, sutrumpins kelionės ir mokyklą ir iš jos trukmę.

Mokyklinis autobusas perduodamas remiantis Lietuvos Respublikos vystomojo bendradarbiavimo ir humanitarinės pagalbos įstatymu, Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo įstatymu. Remdamasi šiais įstatymais, Lietuva gali neatlygintinai perduoti tarptautinių organizacijų, užsienio valstybių institucijų, viešųjų juridinių asmenų nuosavybės turta, skirtą vystomojo bendradarbiavimo veiklai vykdyti.

Mokyklinis autobusiukas. LR švietimo ir mokslo ministerijos nuotr.

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Komunikacijos skyriaus informacija

Seime vyko paroda

„Laiškai iš praeities – verpstės“

Lina MILIUVIENĖ, Vilniaus r. Riešės gimnazijos direktorė

Vilniaus r. Riešės gimnazijos organizuotos tarptautinės parodos „Laiškai iš praeities – verpstės“ Lietuvos Respublikos Seime atidarymo akimirka

2019 m. kovo 4 d. Lietuvos Respublikos Seime atidaryta Vilniaus r. Riešės gimnazijos organizuota tarptautinė paroda „Laiškai iš praeities – verpstės“. Parodą atvėrė Seimo narys Žygmantas Pavilionis.

Verpstė yra tapusi lietuviškosios taikomios dailės pavyzdžiu, o lietuvių tautinės juostos susieja tvirčiausiomis gijomis visas kartas. Pažinti jas ir branginti – mūsų pareiga.

Riešės gimnazijoje 2018 m. vasario mėn. buvo surengta tarptautinė paroda-konkursas „Laiškai iš praeities – verpstės“. Prieš surengiant parodą buvo galvojama, koks tautodailės simbolis galėtų reprezentuoti mūsų šalį, koks mokinių darbas leistų pirmiausia patiems prisiliesti prie lietuvių tautodailės, susipažinti su galbūt jau užmiršta mūsų protėvių buitimi ir leistų laisvai improvizuoti, taikyti įvairią techniką, pajauti kūrybinę laisvę. Tikslas – leisti sudalyvauti konkurse ne tik Lietuvoje gy-

Parodos eksponatai

venantiems lietuviams, bet po pasaulį išsibarsčiusiems mūsų tautiečiams.

Tarptautinėje parodoje dalyvavo Belgijos, Lenkijos, Baltarusijos lietuviškų mokyklų mokiniai. Iš viso konkursui buvo pateikti septyniolika aštuoni darbai. Išrinkta dvidešimt darbų laureatų.

Džiugu, kad tai tęstinė paroda. Šiais metais surengta tarptautinė paroda-konkursas „Laiškai iš praeities – tautinės juostos“. Juostos – vienai iš seniausių lietuvių liaudies audinių.

Parodoje pristatoma labai įvairi technika ir atskleidžiamos mokinių kūrybinės galios. Išdailinta verpstė, tautinė juosta rodo ne tik mūsų protėvių sugebėjimus ir estetinius poreikius, bet ir atskleidžia jų dvasinį gyvenimą, pasaulėvaizdį, tikėjimą.

Paroda „Laiškai iš praeities – verpstės“ Seimo II rūmų Jungiamojoje galerijoje eksponuota kovo 1–15 d. Parodos organizatorės – Riešės gimnazijos pradinė klasių mokytojos Laura Muliarčikienė, Agnė Narkevičienė, Ilona Mecelienė.

Lietuvos mokyklos

Siekdami tikslo, ugdome asmenybę

**Svetlana MAKARČIUK, Naujosios Akmenės Ramučių
gimnazijos DofE programos vadovė**

Nuo šių mokslo metų pradžios, rugsėjo mėnesio, Naujosios Akmenės Ramučių gimnazija vykdo DofE apdovanojimų programą. Programa yra pasaulyje gerai žinoma kaip neformalaus ugdymo(si) programa jaunimui. Ji sukurta 1956 m. Jo Didenybės princas Filipo iniciatyva kartu su vokiečių edukologu Kurtu Hahnu ir lordu Džonu Hantu – aktyviu mokymosi iš patirties idėjų skleidėju, patyrusiu alpinistu, pirmuoju įkopusiu į Everestą.

DofE programa jau 60 metų koordinuojama iš centrinės būstinės Londone. Tarptautinė apdovanojimų programa yra išskirtinė ugdymosi programa jauniems žmonėms nuo 14 iki 24 metų, padedanti jiems ugdyti savo talentus, mokytis iš patirties įveikiant iššūkius ir įprasminant savo laisvalaikį. Dalyvaujant DofE apdovanojimų programoje jaunuoliai išsiskiria asmeninio tobulėjimo tikslus – kiekvienas žmogus unikalus, tad jaunuolių tikslai irgi skirtingi ir individualūs. Dalyviai nekonkuruoja tarpusavyje, kiekvienas tobulina savo

paties asmenybę. Visi dalyviai, parodę atkaklumo ir užsispyrimo, pasiekia savo tikslus ir gauna apdovanojimą – bronzos, sidabro ar aukso ženklelį. Šioje programoje iš Ramučių gimnazijos dalyvauja penkios mokinės: Evelina Paulauskaitė, Evelina Simutyte, Gabrielė Sutkutė, Justė Ragauskaitė, Rūta Karvelytė. Dalyvės nuosekliai siekia savo tikslo, atsakingai atlieka savo pasiekimų fiksavimą, sąžiningai vykdo įsipareigojimus. Pagrindiniai programos principai: individualumas, nekonkuravimas, prieinamumas, laisvas pasirinkimas, tobulėjimas, subalansuotumas, progresyvumas, įkvėpimas, išvermingumas, mėgavimasis. Dalyvaujamos programoje merginos mokosi planuoti savo veiklą, plėtoja socialines ir emocines kompetencijas, siekia individualios pažangos. Įvykdžius programą, dalyvėms bus įteikti bronzos ženkleliai ir bus suteikti papildomi balai stojant į daugelį Jungtinės Karalystės universitetų. Palinkėjime joms sėkmės, įgyvendinant tikslus.

Mokytoja Svetlana Makarčiuk su „DofE“ apdovanojimų programoje dalyvaujančiomis Naujosios Akmenės Ramučių gimnazijos mokinėmis

Svetimi didvyriai

Antanas VERKELIS, Vilnius

Pradžią Nr. 11 (853)

Po Grauziškių mūšio AK pradėjo plačią dezinformacijos kampaniją, juodinančią lietuvius. Šis informacinis karas nesibaigia iki šiol. Paleistos „antys“ gyvybingos ir sklendo viešojoje erdvėje. Niekas nieko tiksliai nežino, bet viena ausimi girdėjo, kad plechavičiukai kažką prikūrė. 2004 m. P. Plechavičiaus apdovanojimas (po mirties) Vyčio Kryžiaus ordino Didžiuoju kryžiumi ir Lietuvoje, ir Lenkijoje sukėlė kontroversiją. „Vyčio ordinas – Armijos Krajovos triuškintoji“, „apdovanojimas už kovas su Armija Krajova“ – tokios antraštės mirgėjo įtakinguose Lenkijos dienraščiuose „Rzeczpospolita“ ir „Życie Warszawy“¹²⁴.

2004 m. vasario 17 d. tuometis Lietuvos istorijos instituto direktorius A. Nikžentaitis pareiškė, kad generolo P. Plechavičiaus rankos suteptos Vilniaus krašto nekaltų gyventojų lenkų krauju, kad jis kurstęs tautinę nesantaiką ir nevertas būti apdovanotas¹²⁵.

Ar tikrai? Pirmasis dezinformaciją paskleidė AK Vilniaus apygardos vadas Wilkas. 1944 m. gegužės 13 d. jis Hadbanko slapyvardžiu išsiuntė vokiečiams pranešimą:

[...] Adamovščiznos ir kituose kaimuose iki pamatų sudeginta keletas namų. Pranešu, kad, be to, kituose gretimuose kaimuose buvo nužudyta nemažai civilių gyventojų, senelių, vaikų, moterų. [...] pagal šį pranešimą žuvo 8 žmonės – aut. pastaba] Be to, buvo nustatyta, jog lietuvių kareiviai daug moterų ir vyrų smarkiai sumušė šautuvų buožėmis, pririšo prie vežimų ir taip nuvarė sušaudyti. [...] ¹²⁶

Žaidimas „sugedęs telefonas“ prasidėjo. Wilkas siunčia pranešimą į Varšuvą, AK vadui gen. T. Komorovskiui:

[...] [priešas – aut. pastaba], pereidamas per Sienkovščiznos ir Adamovščiznos kaimus, sudegino keliolika ūkių ir nužudė keliolika asmenų (tarp jų moterų, senelių ir jaunuolių). [...] Mūsų būriai pradėjo veiksmus. Lietuvių būrys visiškai sumuštas ir išblaškytas. [...] ¹²⁷

1944 m. birželio 7 d. T. Komorovskis iš Varšuvos į Londoną „Centralei“ (egzilinei vyriausybei) siunčia pranešimą Nr. 12:

[...] V. 6 Ašmenos rajone mūsų partizanų daliniai visiškai sutriuškino 2 lietuvių kuopas, sudeginusias lenkų kaimą ir išžudžiusias jo gyventojus. [...] ¹²⁸

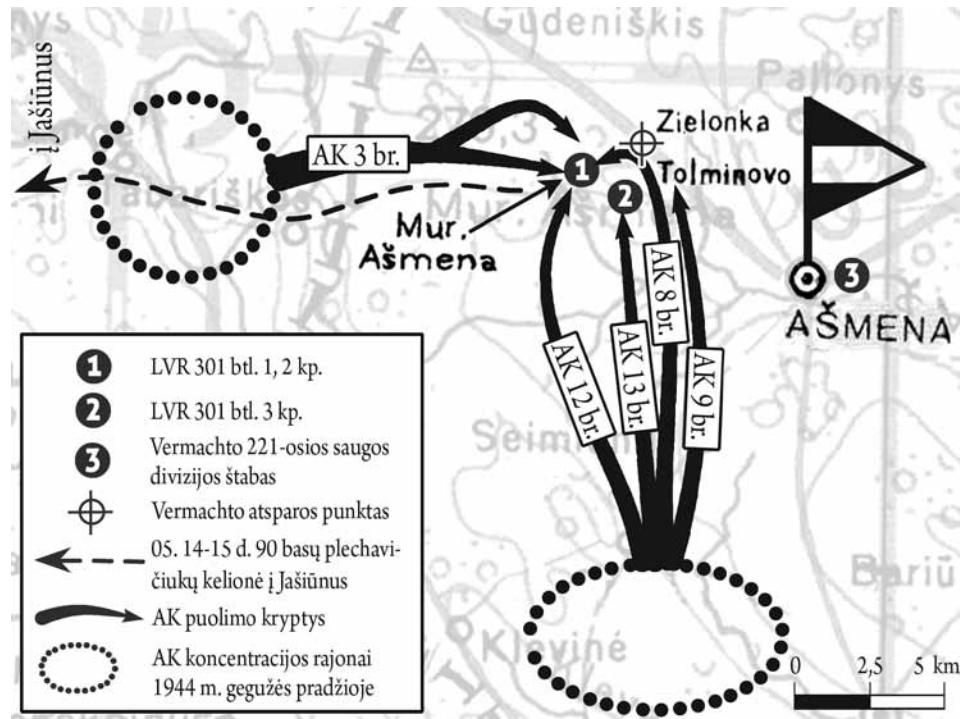
Aštuoni neaišku kokiomis aplinkybėmis ir nuo kieno rankos AK pasaloje žuvę tuteišiai virto lietuvių išžudytu ir sudegintu lenkų kaimu. Po kelių dešimčių metų šie melagingi dokumentai tapo istorijos šaltiniais, kuriuos savo veikaluose cituoja tendencingi ir nesąžiningi istorikai. 1944 m. gegužės 15 d. Hadbankas (Wilkas) savo ultimatumą P. Plechavičiui papildė ir „pagražino“ išgalvotomis detalėmis. Kad mažai nepasirodytų:

[...] Pailiustruodamas tai pasakysiu: kur yra lenkų daliniai, ten visiškai liaunasi žudynės ir plėšikavimas, vykdomi ar savižudytės, ar Jūsų dalinių kareivių [...]. Tai, ką teigiū, anaipol ne tušti žodžiai, ir tikriausiai Jums yra žinomos nuolatinių žudynės Vilniaus gatvėse, kur jau nužudyta keliadesimt lenkų, tikriausiai žinoma, kas įvyko š. m. V. 4 d. Paulavoje prie Turgelių, š. m. V. 6 d. Adamovščiznoje ir Sienkovščiznoje prie Grauziškių, ir daug kitų tragiškų atvejų, kai daugybę lenkų (moterų, senelių ir vaikų) žvėriškai nužudė Jūsų, Pone Generale, kareiviai. Prieš nužudydami jie tuos žmones kankino arba sužeistus metė į padegtus trobesius. Už šiuos ir dešimtis tūkstančių kitų nusikaltimų, padarytų Vilniaus krašte, lietuvių okupuotame per Maskvos ar Berlyno malonę, kaltiname visą lietuvių tautą, sugebėjusią išauginti nusikaltėlius, bet nesugebantių ir nenorinčių sutramdyti nusikaltimų instinkto ir net jų pasmerkti. [...] ¹²⁹

P. Plechavičius šio rašto negavo – jau buvo suimtas SS. Wilko ultimatumas skirtas ne jam, o propagandai. Vietiniai žmonės žuvo tik ten, kur AK daliniai iš pasalų užpuolė plechavičiukus. Apie Vilniuje nužudytus lenkus – ten tuo metu dislokavosi LVR 306-asis batalionas – žinojo, ko gero, tik pats Wilkas, nes jokie to meto archyviniai policijos dokumentai tokių nusikaltimų nepatvirtina¹³⁰.

Vėliau šis melas kartojosi į Varšuvą siunčiamose ataskaitose, tik ten virto daugiau nei 30 Vilniuje nužudytų civilių¹³¹.

Gegužės mėn. naciai žiauriai likvidavo LVR. 1944 m. gegužės 31 d. Lietuvos SS ir policijos vadas SS brigadefureris Hintzė

1944 m. gegužės 13–14 d. vykusio Mūrinės Ašmenos mūšio schema

siunčia pranešimą apskričių komendantams apie Vietinės rinktinės nuginklavimą. Jam, kaip ir Wilkui, reikėjo kaip nors pateisinti savo veiksmus okupuoto krašto visuomenei. Viena iš pagrindinių priežasčių jis nurodo žiaurų lietuvių elgesį su vietiniais gyventojais. Hintzė nepasivargino rasti savų žodžių ir į pranešimą vos ne „copy-paste“ būdu įdėjo pastraipą iš Wilko 1944 m. gegužės 13 d. gauto rašto:

[...] 308-asis batalionas ir būtent trečia ir ketvirta kuopos dalyvavo žygyje iš Ašmenos į Grauziškes. Žygio metu per kaimus Sienkowarczyszna [Sienkovščizna – aut. pastaba] ir Adamovščizna lenkų ir baltarusių kilmės civiliai asmenys buvo kareivių, priklausančių 308-ajam batalionui, nušauti ir išniekinti: seni ir jauni, moterys ar seneliai – nevaizdo jokio vaidmens. Be to, dar buvo sudeginti gyv. namai, nužudytos moterys ir vaikai ir kaimyniniuose kaimuose. Taip pat buvo nustatyta, kad moterys ir vyrai buvo lietuvių kareivių buožėmis mušami. [...] ¹³²

Wilko ir Hintzės melą demaskuoja pats P. Plechavičius. Lyg žinodamas, kad Vilniaus krašte rinktinės laukia įvairios provokacijos, visiems LVR kariams griežtai įsakė pagarbiai elgtis su vietiniais gyventojais. 1944 m. balandžio 26 d. LVR vado P. Plechavičiaus įsakyme Nr. 8 sakoma:

[...] Lietuvos karys turi būti ne tik lietuviškai kalbančių savo krašto piliečių, bet ir visų kitų dorų krašto piliečių gynėjas, nesvarbu, kurią kalbą jie vartoja. [...] Blogos valios arba šiaip netinkamas vieno kario pasielgimas krenta juoda dėme ant visų mūsų lietuvių karių. [...] Lietuvos karys neprivalo pasiduoti įvairių provokatorių įkalbinėjimams, kurie tyčia siekia sukiršinti lietuvių su dorais Vilniaus krašto piliečiais. [...] Mano vadovaujama Vietinės rinktinės dalinių atvykimas į Vilniaus kraštą turi atnešti to krašto doriams žmonėms ramų ir saugų gyvenimą. [...] Visus prasizengusius karius aukščiausi minėtiems reikalavimams bausiu griežiausiomis bausmėmis, o provokatorius, kurie siekia griauti gerus santykius tarp piliečių ir karių, įsakau sulaikyti. Jų bylos per VR štabą bus atiduodamos Karo teismui, kur jie bus baudžiami kaip už pasikėsimą sukelti pilietinį karą, t. y. mirties bausme. ¹³³

Apie kokią trečią jėgą – provokatorius – Ezopo kalba rašo generolas? Kas kiršina lietuvius su lenkais? Galime tik spėlioti, kad greičiausiai tai SS „ranka“.

Remdamasi šiuo įsakymu, už nusikaltimus, sukurtus pagal akovcų pasakojimus, pati LVR vadovybė turėjo sušaudyti daugybę savo karių. LVR turėjo būti ne tik vietinių gyventojų gynėja, bet ir vengti susidūrimų su AK. P. Plechavičius atsiminimuose rašo:

[...] Siunčiant batalionus į Vilniaus kraštą, slapta buvo įsakyta batalionų vadams vengti susirėmimo su ten esančiais lenkų partizanais, nes ne mūsų interesas buvo su jais kautis arba juos naikinti. Viešame įsakyme nurodžiau, kad būtų riteriški elgiamasi su vietos gyventojais, nežiūrint jų vartojamos kalbos. [...] ¹³⁴

Viskas išėjo atvirkščiai, bet būtent taip, kaip planavo SS obergruppenfuhreris F. Jeckelnas. Lietuviams tapo aišku, kad SS rezga klastą. P. Plechavičius atsiminimuose rašo:

[maždaug gegužės 5–7 d. – aut. pastaba] [...] Gavau žinią, kad Jeckelno štabo viršininkas davė įsakymą kai kuriems mano batalionams (su jais ryšius laikyti buvo sunku) keltis į kitas vietas. Man buvo aišku, kad be kautynių [su AK – aut. pastaba] to nebūs galima įvykdyti. Antra vertus, batalionai bus suskaldyti ir tokiu būdu panaikinti. Tuojau pasiunčiau griežtą protestą raštu. Prie rašto prijungiau smulkų schemą ir naują dislokaciją pavadinu beprotyste ir aiškiu ryžtu sunaikinti V. rinktinės dalinius, o tai būtų sutarties laužymas. [...] ¹³⁵

1944 m. gegužės 12 d. pagrindinis Lietuvių fronto biuletėnis rašė:

[...] Neminint seniau išryškėjusių vokiečių okupacinės administracijos klastų, kiekviena diena atskleidžia vis naujas pastangas apgauti, niekuo nesiskiriančias nuo Maskvos bolševikų metodų. [...] Naujojo SS ir policijos vado Lietuvai Hintzės laikysena nedviprasmiškai atskleidė vokiečių nusistatymą prieš lietuviškos divizijos organizavimą ir jų sprendimą jau suorganizuos karinius dalinius įjungti į SS taip, kad jie būtų tiesiogiai priklausomi nuo SS ir policijos vadovybės. [...] ¹³⁶

Vokiečiai neatskleidė savo kortų, kol įvyko visuotinė mobilizacija. O prievarta mobilizuoti okupuotos valstybės piliečius draudė tarptautinė teisė. Todėl okupantai tikėjosi, slėpdami mobilizaciją po Vietinės rinktinės vėliava ir lietuvių troškimu turėti savo kariuomenę, įstumti tautą į karo katilą. Mobilizacija prasidėjo gegužės 5 d. Okupantai sulaukė vieningo lietuvių pasipriešinimo. Registravosi 3–5 % šaukiamąjo amžiaus vyrų¹³⁷.

Žlugus mobilizacijai, viskas galutinai tapo aišku, ir vokiečiai parodė savo tikrąsias užmačias – plechavičiukai turėjo tapti esesininkais. P. Plechavičius atsiminimuose rašo:

[...] 1944 m. gegužės 9 d. gavau 1944 m. gegužės 8 d. datuotą ir to paties Hintzės [...] pasirašytą raštą, kad Jeckelno įsakymu 1944 m. balandžio 15 d. (o visą laiką tylėta, kad būtų paskelbta mobilizacija ir kad batalionai būtų įvesti į Vilniaus kraštą!!!):

1) Septyni batalionai, esantys Vilniaus krašte, pereina Jeckelno žinion;

2) Visi kiti batalionai, taip pat lietuviški miestų ir apskričių komendantai su komendantūromis pereina sričių komisarų žinion;

3) Visi batalionai pavadinami „pagalbiniais policijos batalionais“ ir jems suteikiama „garbė“ vilkėti vokiečių SS policijos uniformą ir sveikintis pakeliant ranką. Aš tuoj daviau Vilniaus krašto batalionams kontrįsakymą išeiti iš kautynių (susirėmimo su lenkais) ir grįžti į vietas, kurios buvo paskirtos pirmuoju mano įsakymu, ir vykdyti tik tai mano įsakymus. Tuojau iššaukiau Karo mokyklos viršininką ir įsakiau jam kuo greičiau paleisti namo kariūnus, kurių buvo per 1 800, ir beveik visi neginkluoti. Su V. R. štabo viršininku plk. Urbonu nuvykau pas SS ir policijos vadą Hintzę ir griežtai pareiškiau, kad [...] nei aš, nei V. rinktinės kariai policininkais, tuo labiau SS, nebūsime. [...] ¹³⁸

P. Plechavičiaus griežtas „ne“ sužlugdė nacių planus. Nors vokiečiai jau pradėjo Vietinės rinktinės likvidavimą, Ašmenos apylinkėse toliau liejosi kraujas. 3-ioji AK grupuotė – keturios brigados – gaudė ir naikino kuopomis išmėtytas VR kuopas. Gegužės 13 d. Wilkas įsakė sunaikinti lietuvių igulas Mūrinėje Ašmenoje ir Tolminove (Tolminavoje). Jis sustiprino 3-iają grupuotę 3-iaja Szczerbieco brigada. Iš viso susirinko apie 980 akovcų: 8-oji brigada – 200 žmonių, 9-oji – 90, 12-oji – 120, 13-oji – 170, 3-ioji – 380 ir keliolikos žmonių štabas¹³⁹.

Čia įvyko žymiausias AK mūšis Vilniaus krašte – sutelkę savo pajėgas akovcai sutriuškino VR 301-ojo btl. 1-ąją ir 2-ąją kuopas Mūrinėje Ašmenoje ir 3-iają kuopą Tolminove. Kiekvieną LVR kuopą sudarė apie 170 karių, iš viso trys kuopos galėjo turėti apie 510 žmonių. Taigi akovcų pajėgos dvigubai viršijo plechavičiukų skaičių, o ką jau kalbėti apie ginkluotę. Lietuvių igulos likvidavimą akovcai apipynė legendomis. Kelis kartus padidindami plechavičiukų skaičių ir nuostolius, jie taip stengėsi sureikšminti savo pergalę. Ką ten kalbėti apie memuarinę literatūrą – gal žmonės po daugelio metų nebepersimeną, pagražina. Štai dokumentas – AK Vilniaus apygardos 3-iosios brigados vado Szczerbieco 1944 m. birželio 3 d. Mūrinės Ašmenos mūšio raporte sakoma:

[...] Mūro Ašmenos miestelyje buvo du Plechavičiaus karių batalionai – apie 550 žmonių, apginkluotų prancūzų šautuvais, 1 minosvaidžiu, 1 sunkiuoju kulkosvaidžiu, 7–8 kulkosvaidžiais. [...] Du [...] būriai iš abiejų pusių puola Tolminovo kaimą, kuriame stovyklavo apie 160 karių pajėgumo lietuvių būrys. [...] Akcijos tikslas: visiškai užimti miestelį ir sunaikinti priešą. [...] Iškovota: 1 minosvaidis, [...] 2 prancūziški sunkieji kulkosvaidžiai, taip pat 103 prancūziški šautuvai. [...] Iš laimikio 40 šautuvų atiduota 1-ajai Jurando brigadai ir 9 šautuvai naujai kuriamam Gromo būriui. [...] ¹⁴⁰

Kadrinis karininkas Szczerbiecas vietoj dviejų kuopų „pamatė“ du batalionus, vietoj lengvųjų kulkosvaidžių – minosvaidį ir sunkiuosius kulkosvaidžius, kurių plechavičiukai nė akys neregėjo. Ką darysi – trofėjai buvo skystoki – raporte teko prirašyti iš vokiečių gautus ginklus kaip atimtus iš lietuvių. Būrio vadas M. Korejvo atsiminimuose davė valią fantazijai:

[...] Atėmėme tris ar keturis sunkiuosius kulkosvaidžius, apie 20 rankinių kulkosvaidžių, kelis šimtus automatinių karabinų, daugybę granatų,

Nukelta i 11 p.

590/100 IOV.

LIETUVOS KAREIVIAI.
Is belaisviu suzinojeme, kad Jusu vadai apgaudineja Jus sakydami, buk tai einate kariuoti su raudenaisiais banditais, tue tarpu stumia Jus kovon su Lenkijos Kariuomene, kuri pati gina savo zeme nuo okupantu. Neklausykite Jusus vadu. Nestokite kovon su Jais mus.
Esame geriau apmokyti ir ginkluoti, nei Jais Lietuvos Kariuomene mus.
Su mumis baigiasi Jusu praleimejimu.
Tiems kurie mes ginklus - nieko negrasia.
Tiems kurie ginasi iki galutino - blogas likimas.
Kuriam tikslui giti uz reikala, kuris Jums nerupi, jei galite laisvai gyventi savo kraste.
Meskite ginklus ir grizkite i save gimtiasias pastoges.
Atminkite. Uz kiekviena sudeginta lenku kaima, uz kiekviena nuzudyta bei sumusta gyventoja - i s d e g i n s i m e du Jusu gimtines kaimus ir i s u d y s i m e Jusu seimas.
Turime Jusu sarasus ir seima adresus.

1944-V-9 d. LENKIJOS KAREIVIAI.

1944 m. gegužės 9 d. AK išplatino atsišaukimą lenkų ir lietuvių kalbomis. Demagogiškai kaltina plechavičiukus juos puolant, nors išties yra atvirkščiai – akovcai atakavo LVR kuopas. Nuotr. iš LCVA, R-601, ap. 1, b. 56, l. 25

Svetimi didvyriai

Atkelta iš 10 p.

Akovcų išrengti plechavičiukai

šaudmenų ir karinių reikmenų. Dauguma karabinų buvo prancūziški, senos gamybos, ir gauti jiems tinkamų šovinių buvo nelengva. Kadangi Ašmenos brigadų ginkluotė buvo labai kukli, o mums specialių ginklų netrūko, apygardos komendantas „Wilk“ liepė didžiąją dalį atimtu ginklų atiduoti ašmeniečiams. [...] ¹⁴¹

Šiuose „atsiminimuose“ vienintelis teisingas teiginys, kad „automatiniai“ XIX a. pabaigos šautuvai buvo niekam tikę, 3-iajai brigadai nereikalingi ir nestandartinių 8 mm kalibro šovinių jiems neliko. Puskarininkis Antanas Klišys prisimena:

[...] Mes buvome labai silpnai ginkluoti – turėjome po šautuvą su keliolika šovinių ir tris čekiškus kulkosvaidžius. Lenkų ilgai laukti neteko. Kovėmės, kol turėjome šovinių, bet paskui teko palikti apkasus ir pasiduoti, nes padėtis buvo beviltiška. [...] ¹⁴²

Pranas Baukus prisimena:

[...] Mes turėjome prancūziškus karabinius su 5 šoviniais. Marijampolėje žadėjo ginklus pakeisti, bet to nepadarė. [...] Baigėme šovinius ir turėjome pasiduoti. [...] ¹⁴³

Plechavičiukams nieko negalėjo padėti ir už 12 km Ašmenoje išsidėstę LVR daliniai. T. Vidugiris raporte rašo:

[...] Gegužės 13 d. 23 val. 30 min. lenkų partizanai apsupo kuopas Ašmenėlėje [Mūrinėje Ašmenoje – aut. pastaba] ir Tolminove. Kautynių triukšmas buvo išgirstas Ašmenoje. Pulko ir bataliono štabai ryšio su kuopomis neturėjo, nes nebuvo ryšio priemonių, [...] net raketų. [...] Bataliono vadas buvo susitaręs su Ašmenoje buvusiu vokiečių Vermachto divizijos [221-osios saugos – aut. pastaba] štabu, kad užpuolimo atveju gaus šarvuotųjų. Gegužės 14 d. 01 val. 00 min. bataliono vadas kreipėsi į vokiečių divizijos štabą, kad pasiųstų šarvuotuosius į pagalbą užpultoms kuopoms. [...] Nei bataliono vadas, nei aš neturėjome jokių priemonių, kurios būtų leidusios greitai užmegzti ryšius su užpultomis kuopomis. [...] Ašmenos kuopos [nukentėjusios prie Graužiškių – aut. pastaba], buvusios Ašmenoje, kautynėms netiko, nes visiškai neturėjo šaudmenų. Batalionas taip pat šaudmenų atsargos neturėjo ir gauti negalėjo. Tad pulko ir bataliono štabai pavirto bejėgiais įvykių liudininkais. Tik gaisrų pašvaistės kautynių lauke rodė, kad ten vyksta tragedija. [...] ¹⁴⁴

Vokiečiai savo „satelitus“ paliko AK sudoroti:

[...] Gegužės 14 d. apie 04 val. 00 min. iš Ašmenos išvyko vokiečių šarvuotieji, bet, radę susprogdintus tiltus ir užminuotą kelią, nepasiekė tikslo, grįžo į Ašmeną. [...] ¹⁴⁵

Vokiečių šarvuotieji pasisukiojo tik dėl akių dūmimo – jie nevia negebėjo įveikti mažo upelio (sovietmečiu jis virto melioracijos grioviu). Jokių minų ten nebuvo. Medinį tiltą šiaudais ir benzinu sudegino AK 9-osios brigados partizanai ¹⁴⁶.

A. R. Mironas pasakoja:

[...] Šiam karininkui [LVR – aut. pastaba] trumpai papasakojau apie Mūrinės Ašmenos užpuolimą. Jis į mano pastabą atsakė, jog vokiečiai ir lenkai veikia išvien. Tada atsiminiau Ašmenos vokiečių siųstą tanketę, kuri negalėjo apvažiuoti susprogdinto tilto. [...] ¹⁴⁷

Kažin kodėl sugriautas tiltas nesutrukė kitą dieną į Ašmeną atvykti SS policijos 16-ojo pulko vadui V. Titeliui? Esesininkas nebijodamas vienas važinėjo ką tik pasibaigusio mūšio arenoje. T. Vidugiris raporte rašė:

[...] Apie vidudienį [gegužės 14 d. – aut. pastaba] iš Vilniaus atvyko plk. lt. Dietlis

[Titelis – aut. pastaba] su dviem motorizuotom kuopom. Jis ketino iš Ašmenėlės [Mūrinės Ašmenos – aut. pastaba] išvyti lenkų partizanus ir ją sudėginti, tačiau ten nuvyko pats vienas lengvoji mašina. Grįžęs pranešė, kad Ašmenėlėje lenkų nebesą, kad jis radęs ten 5 sužeistus ir 5 sveikus mūsų kareivius. [...] ¹⁴⁸

Keisčiausia, kad šarvuotųjų pagalbos nė nereikėjo – stiprus Vermachto atsparos punktas Zielonkoje buvo čia pat: 4,5 km nuo Mūrinės Ašmenos ir 2 km nuo Tolminovo. Trūko tik įsakymo padėti lietuviams. Detalioje Szczerbieco mūšio raporto schemoje šis atsparos punktas kažkodėl nepažymėtas, nors atsidūrė tiesiai AK užnugaryje ¹⁴⁹.

Bet akovcai drąsiai atsuko vokiečiams nugaras, iš jų pusės nepaliko net sargybos postų. S. Norvilaitis prisimena vokiečių atsparos punktą Zielonkoje:

[...] traukėmės [...] prie plento buvo vokiečių didelis atramos punktas, tai į tą atramos punktą. [...] Pagaliau priėjom tą vokiečių bunkerį ar atramos punktą, kurį matėme pakeliui keliaudami į Mūrinę Ašmeną, pakalbėjęs mūsų karininkas Paršelis su vokiečiais, jie išleido mus, turėjome atiduoti jiems šautuvus. Įėję į vidų atsidūrėme salėje, po žeme, elektros šviesa, ilgi stalai, iš abiejų pusių suolai, vokiečiai draugiškai suprato reikalą, pasiūlė prisėsti, sužeistą Petrą Pridotką navedė kitur, jam buvo suteikta pirma medicininė pagalba, išėję laukan radom antros kuopos nemažai kareivius, suskaičiuota apie šimtą penkiasdešimt ir apie keturiasdešimt iš pirmos [kalba netaisyta – aut. pastaba] ¹⁵⁰.

Plechavičiukai neturėjo jokių galimybių apsiginti – jų ginkluotė buvo nepalyginama su akovcų. M. Korejovo giriasi, kad 3-iosios brigados smogiamaoji kuopa buvo daug geriau ginkluota už ikikarinės kadrinės Lenkijos kariuomenės kuopą:

[...] Ypatingas dėmesys skirtas kulkosvaidžiams. Kiekviename smogiamosios kuopos būryje turėjome bent po du rankinius ar lengvosius kulkosvaidžius. Mūsų kuopos kovinė galia, ko gero, buvo dukart didesnė negu priešrusėjinės [iki 1939 m. rugsėjo Lenkijos okupacijos – aut. pastaba] kariuomenės kuopų. [...] ¹⁵¹

AK 3-ioji brigada apšaudė Mūrinę Ašmeną iš minosvaidžių ir sunkių kulkosvaidžių, nemažai namų sugriovė ir padegė. A. R. Mironas pasakoja:

[...] Išėję laukan [Ašmenoje – aut. pastaba], galėjome aiškiau girdėti kulkosvaidžių kalenimą ir sunkius bumpsėjimus, o šiaurėje matėme žybsinčias pašvaistes.

– Mūrinė Ašmena ten... Girdi artilerijos sviedinių sproginimus?

Taip, majore. Mūsiškiai užpulti. [...] ¹⁵²

Szczerbiecas raporte aprašė mūšio eigą:

[...] Akcijos tikslas: visiškai užimti miestelį ir sunaikinti priešą. Apie 11 val. sunkiųjų kulkosvaidžių būrys pradėjo šaudyti ir atėjo prie miestelio pirmųjų pastatų. [...] Po pusantros valandos mūšio dalis lietuvių pasidavė, dalis, tęsdami mūšį, pasislėpė privačiuose namuose. Mūsų patuliai apšaudė namą po namo, išvedė belaisvius į jų rinkimo aikštę, pasipriešinimo atvejais buvo puolama. Apie 3.30, visiškai užėmus miestelį, akcija buvo baigta. [...] ¹⁵³

E. Banasikovskis:

[...] Rytą pergalingas mūšis su Plechavičiaus būriais Mūro Ašmenoje ir Tolminove baigėsi. Mūsų kariai į Mūro Ašmenos turgaus aikštę vedė belaisvius lietuvius ir rikiavo puslankiu. Buvo tylu. Baigiančių degti namų gaisrai apšvietė gatvėse tankiai gulinčius nukautų priešų kūnus.

[...] Pirmojoje mūšio fazėje lietuviai norėjo tik išsilaikyti, tikėjosi vokiečių pagalbos. Bet jos taip ir nesulaukė. [...] ¹⁵⁴

Iš mūšio aprašymų matyti, kad per AK puolimą Mūrinė Ašmena smarkiai nukentėjo. Bet keista: akovcų atsiminimuose ir mūšio raportuose niekas nekalba apie vietinių gyventojų aukas – juk taip smarkiai apšaudant miestelį, neabejotinai jų turėjo būti gerokai daugiau nei prie Graužiškių. Bet toks vaizdelis niekaip netiktų AK kaip vietinių gyventojų gelbėtojų nuo plechavičiukų teroro vaidmeniui.

Gerokai skyrėsi mūšio nuostolių skirtingų pusų įvertinimas. Szczerbieco raporte sakoma:

[...] Akcijos rezultatai:

a) priešas neteko: 56 karių, apie 84 sužeista, 196 belaisviai,

b) lenkų nuostoliai: 8 žuvę mūšio lauke, 3 mirė nuo žaizdų ir 15 sužeistų. [...] ¹⁵⁵

T. Vidugirio raporte sakoma:

[...] Galutiniai 301-ojo bataliono nuostoliai: 30 užmuštųjų, 5 sužeisti, apie 350 patekusiųjų į nelaisvę. Belaisviai grįžo nuginkluoti ir nurengti. [...] ¹⁵⁶

Vokiečiai panaudojo AK susidoroti su LVR. Šį kartą nacių ir akovcų tikslai sutapo. Bet Wilkui buvo maža priešą sumušti, dar reikėjo jį paniekinti ir pažeminti. E. Banasikovskis rašo:

[...] „Wilkas“ priešų priėjo prie belaisvių ir keliais žodžiais, kurie buvo verčiami į lietuvių kalbą, išsakė, kaip paniekiamai lenkų bendruomenė, kovojanti už savo laisvę, žiūri į generolo Plechavičiaus karių, vokiečių pakalikų. Rodydamas į lietuvių lavonus, trumpą prakalbą užbaigė taip: – Štai atpildas tiems, kas tarnauja laisvės priešams, trokštantiems pavergti lenkus ir lietuvius.

„Jaremai“ įsakius, mūsų kariai pradėjo belaisvius nurenginti. Basi, vienas apatiniais jie buvo paleisti namo. Patruliai nulydėjo lietuvius iki kelio, ir ilga plechavičiukų virtinė patraukė, nepasakys, kad triumfuodama išžygiavo. [...] ¹⁵⁷

L. Bungarda prisimena:

[...] Priešai buvo įsiute. Jų vadams įsakius, lenkai beveik visą mūsų kuopą nurengė. Keletas tik su apatiniais baltiniais pabėgo. Vienas lenkų partizanas kalbėjo lietuviškai. Sakėsi esąs iš Šiaulių. Jis mums aiškino, kad, girdi, vokiečiai lietuviams duoda tik rūbus, bet neduoda ginklų. O lenkams duoda ginklus, bet neduoda rūbų. Todėl jiems reikalinga mūsų uniforma. [...] ¹⁵⁸

Gegužės naktys šaltos. Gegužės 15 d. ryte Jašiūnuose, už 33 km nuo Mūrinės Ašmenos, pasirodė apie 90 pusnuogių, basų, pavargusių ir sužeistų plechavičiukų. Puskarininkis Antanas Klišys prisimena:

[...] Lenkai mus nuginklavo, liepė nusiauti batus ir nusiųgti iki apatinių baltinių. Po to liepė nuogai nurengti ir sumesti į apkasus mūsų žuvusius brolius. Paskui mus navedė į žvyro karjerą, liepė gulti kniūbstiams ir tyliai gulėti. Aplink sustoję automatais ginkluoti krajojcai [akovcai – aut. pastaba]. Manėme, kad tuoj mus sušaudys vietoje. [...] Po kiek laiko atėjo lenkų kapelionas. Pasišnekėjęs su sargybiniais, liepė mums keltis, eiti į aikštę ir laukti, kol krajojcai susirinks savo sužeistuosius ir žuvusiuosius. [...] Tuoj pat atėjo lenkų kareiviai pasakė, kad palydės mus iki Jašiūnų, kur bazavosi mūsų 10-asis [310-asis – aut. pastaba] batalionas. Kareiviai dar pasakė, jog lydi tik gero norėdami, nes vietiniai lenkai mus užmėtytų akmenimis.

Deja, tiesą sakė: visą kelią negavome net vandens atsigerti, o girdėjome tik patyčias, kad dabar tai tikrai nurimsime be Vilniaus ir pan. Palydėję iki Jašiūnų, lenkai apsigrėžė ir nujojo atgal, o mes, perbridę upę, nuėjom į dvarą stovintį 10-ąjį batalioną. [...] mus pavalgydino, davė milines ir leido klotime pamiegoti, nes buvome nežmoniška išsargę. [...] ¹⁵⁹

Tą pačią 1944 m. gegužės 15 d. Hadbankas (Wilkas) lietuviams pagrasino:

Įspėjame, kad nuo š. m. V. 15 d. imsime kuo griežčiausią atsakomųjų represijų, jei Lietuvos pusė nepakeis savo kovos metodo. Jeigu Lietuvos pusė kerštaus baudama beginklius žmones, žudys moteris, vaikus ir senelius, belaisvius ir suimtuosius, Lenkijos pusė išpėja, kad beatodairiškai keršys ir net gali permesti savo dalinius į Lietuvos teritoriją, o tada pamatysime, kieno nuostoliai bus didesni, tiek dabar, tiek niūrioje mūsų ateityje. [...] ¹⁶⁰

Wilkas „išpranašavo“ po mėnesio įvykdytas Dubingių žudynes. Bet gegužės 15 d. jam neprireikė imtis represijų prieš lietuvius – vietoj jų Vietinė rinktinė pradėjo naikinti SS. Kruvinas nacių susidorojimas visuomenei turėjo likti paslaptis. Tą pačią gegužės 15 d. SS obergruppenfiureris F. Jeckelnas paskelbė įsakymą:

[...] Draudžiū bet kokius pranešimus civilinei administracijai. Civilinės administracijos informavimą imu į savo rankas. [...] ¹⁶¹

Tęsinys kitame numeryje

¹²⁴ BNS, „Lenkijos spauda pastebi kontroversiją dėl Plechavičiaus“, in: Delfi.lt, [žiūrėta 2019 03 20]. Prieiga per internetą – <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lenkijos-spauda-pastebi-kontrovercija-del-plechaviciaus.d?id=3761134>.

¹²⁵ „Armija krajova ir Vietinė rinktinė Lietuvoje“, in: XXI amžius, Nr. 61 (1264), 2004 m. rugpjūčio 18 d. „Armija krajova ir Vietinė rinktinė Lietuvoje“, in: Voruta.lt, [žiūrėta 2019 03 20]. Prieiga per internetą – <http://www.voruta.lt/armija-krajova-ir-vietine-rinktinė-lietuvoje/>.

¹²⁶ LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 106, l. 7.

¹²⁷ LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 52, l. 227.

¹²⁸ Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, Tom III, Studium Polski podziemnej w Londynie, London, 1976, p. 473.

¹²⁹ LYA, f. 3377, ap. 58, b. 265, l. 126.

¹³⁰ Arūnas Bubnys, Pasipriešinimo judėjimai Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais: lenkų pogrindis 1939–1945 m., Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 272.

¹³¹ LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 52, l. 227.

¹³² LYA, f. 3377, ap. 58, b. 265, l. 148.

¹³³ LCVA, f. 1234, ap. 1, b. 2, l. 9.

¹³⁴ Gen. Povilas Plechavičius, Karys, New York, 1978, p. 105.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Lietuvių fronto biuletis, 1944 m. gegužės 12, Nr. 18(32).

¹³⁷ Henrikas Zemelis, Okupantų replėsė, Bad Wörishofen: Lithuanian Newspaper „Mintis“, 1947, p. 87.

¹³⁸ Gen. Povilas Plechavičius, op. cit., p. 107.

¹³⁹ Jarosław Wolkonowski, Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945, Warszawa: ADIUTOR, 1996, p. 235; Zygmunt Kłosiński, Armia Krajowa na Wileńszczyźnie, Białystok: Zarząd okręgu Białostockiego, 2011, p. 82.

¹⁴⁰ LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 56, l. 39.

¹⁴¹ Marian Korejwo, Moje ścieżki partyzanckie, Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, Oddział w Bydgoszczy, 1995, p. 126.

¹⁴² Antanas Martinionis, Vietinė rinktinė, Vilnius: Kardas, 1998, p. 312–313.

¹⁴³ Ibid., p. 317–318.

¹⁴⁴ Ibid., p. 302.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Waldemar Wolkowicz, Leśne ścieżki, Opole: Wydawnictwo MAŁ-RYS, 1996, p. 79.

¹⁴⁷ Antanas Martinionis, op. cit., p. 311.

¹⁴⁸ Ibid., p. 303.

¹⁴⁹ LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 56, l. 41.

¹⁵⁰ S. Norvilaitis 2007 m. birželio mėn. prisiminimų kopija, l. 6, 7. A. Bubnio asmeninis archyvas, in: Voruta, 2017 m. spalio 28 d., Nr. 10 (840).

¹⁵¹ Marian Korejwo, op. cit., p. 123.

¹⁵² Antanas Martinionis, op. cit., p. 307.

¹⁵³ LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 56, l. 39.

¹⁵⁴ Edmund Banasikowski, Na zew Ziemi Wileńskiej, Warszawa–Paryż: Editions Spotkania, 1990, p. 133–134.

¹⁵⁵ LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 56, l. 39.

¹⁵⁶ Antanas Martinionis, op. cit., p. 302–303.

¹⁵⁷ Edmund Banasikowski, op. cit., p. 133.

¹⁵⁸ Antanas Martinionis, op. cit., p. 314.

¹⁵⁹ Ibid., p. 313.

¹⁶⁰ LYA, f. 3377, ap. 58, b. 265, l. 126.

¹⁶¹ LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 106, l. 2.

Lietuvos garbės generalinio konsulo Vytauto Čekanausko gimimo 90-osioms ir mirties 10-osioms metinėms paminėti

Kaip Vytautas Čekanauskas buvo paskirtas ir pripažintas Lietuvos garbės generaliniu konsulu Los Andžele 1977 m.

Prof. Juozas SKIRIUS, Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prieš 90 metų gimė būsimasis Lietuvos garbės generalinis konsulas Los Andžele, elektronikos inžinierius Vytautas Čekanauskas (g. 1929 m. kovo 7 d. Kaune, m. 2009 m. lapkričio 30 d. Los Andžele). Su tėvu jis 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, o nuo 1949 m. gyveno Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV). 1951–1952 m. tarnavo JAV kariuomenėje, dalyvavo Korėjos kare. Buvo sužeistas, apdovanotas Purple Heart ir kitais medaliais. 1957 m. baigė Iliojaus universitetą ir išvyko į Los Andželą, kur dirbo North American Aviation ir Hughes Aircraft bendrovėse iki 1991 m. Jaunystėje buvo aktyvus skautes. Nuo 1967 m. aktyviai veikė Bendrajame Amerikos lietuvių fonde (BALF), Amerikos lietuvių taryboje (ALT), priklausė Lietuvių respublikonų grupei, darbavosi Pabaltijio tautų ir Pavergtų Europos tautų komitetuose bei Amerikos lietuvių tautinėje sąjungoje. 1973 m. Lietuvių bendruomenės Vakarų apygardoje jis buvo išrinktas į IV Pasaulio lietuvių bendruomenės seimą. Priklausė daugeliui amerikiečių organizacijų – buvo Amerikos legiono narys, 1976 m. vadovavo Los Andželo etninių grupių komitetui, rengusiam JAV nepriklausomybės 200 metų minėjimą.

1968–1973 m. V. Čekanauskas buvo Los Andželo lietuvių mokyklos tėvų komiteto pirmininkas, istorijos mokytojas. Santuokoje su Janina Budriūnaitė-Čekanauskiene užaugino tris dukras – Daivą, Ritą ir Vidą. Aktyviai dalyvaudamas lietuviškoje veikloje buvo ir nuolatinis pirmojo Lietuvos garbės generalinio konsulo Los Andžele dr. Jono Juliano Bielskio taktinis įvairiuose renginiuose. Konsulas net buvo šiuo laikotarpiu užimti spaudos atšė pareigas. Todėl nieko nuostabaus, kad po dr. J. J. Bielskio mirties dauguma Los Andželo organizacijų pageidavo, kad V. Čekanauskas eitų naujojo konsulo pareigas. Vis dėlto tai nebuvo labai paprastas ir lengvai sprendžiamas dalykas.

Lietuvos atstovybių išsaugojimo klausimas iki 1990 m.

Po Antrojo pasaulinio karo ir Šaltojo karo laikotarpiu užsienyje veikusios Lietuvos diplomatinės tarnybos (LDT) bei lietuvių išeivijos vadovybės svarbiausias politinės veiklos tikslas buvo išsaugoti Lietuvos aneksijos nepripažinimą Vakarų valstybių vyriausybėse, suprantama, pirmiausia Jungtinėse Amerikos Valstijose. Nuolat gaunamas JAV prezidentų pažadas nepripažinti Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių okupacijos palaikė tuo metu veikiančias, kad ir simboliškai, Lietuvos, Latvijos ir Estijos atstovybes – pasiuntinybes, konsulatų ir garbės konsulatų, kurie ir taip buvo vadinami „nepriklausomybės žiburėliais“. Svarbūs lietuvių išeivijai, stiprinantys viltį sulaukti savo šalies valstybingumo atstatymo.

Suprantama, kad santykiuose, derybose tarp JAV ir SSRS šis Baltijos šalių atstovybių klausimas nuolat iškildavo ir jis, iš tiesų, nebuvo patogus JAV politikams, siekiantiems gerinti tų šalių tarpusavio santykius. Amerikiečiai derybose argumentuodavo savo suformuluota nuostata, kad buvusių Baltijos valstybių atstovybės gyvuos tol, kol bus gyvi tų valstybių paskirti atstovai. Tai buvo gana pavojinga, nes ten dirbo gana garbaus amžiaus diplomatai. Tokia padėtis LDT bei išeivijos vadovus vertė svarstyti, kaip kuo ilgiau išlaikyti atstovybių funkcionavimą, kuris, kaip vienas diplomatas vaizdžiai pasakė, „pakibęs ant siūlo“. Minėtos amerikiečių nuostatos Baltijos šalių atžvilgiu revizavimui įtakos turėjo kartkartėmis aštrėjantys JAV ir SSRS santykiai. Tuo sėkmingai pasinaudodavo lietuvių, latvių ir estų išeivijos organizacijos ir diplomatinės tarnybos. Pavyzdžiui, Ronaldui Reiganui tapus JAV prezidentu buvo pakeista ta pavojinga JAV Valstybės departamento nuostata netvirtinti naujų Baltijos valstybių karjeros pasiuntinių ir konsulų¹.

Pradėjo leisti atnaujinti atstovybių per-

Vytautas Čekanauskas

sonalą, priimant dirbti išeivius. Tiesa, paprasčiau buvo su garbės konsulais, nes jais galėjo būti ir JAV pilietis. Bet garantijų, kad jis bus tikrai patvirtintas, taip pat nebuvo. Reikėjo pastangų. Be to, tam tikrų kliūčių atsiradavo ir iš pačios išeivijos pusės.

Dabar jau prieinami diplomatijos archyvai leidžia mums pamatyti tuos sudėtingus procesus, siekiant Lietuvos okupacijos sąlygomis išsaugoti nepriklausomų atstovybių funkcionavimą. Tą neblogai parodo vieno garbės konsulato išsaugojimo istorija.

Kandidato į konsulus Los Andžele ryškėjimas

Viskas prasidėjo 1976 m. gruodžio 26 d. Los Andžele mirus ilgamečiam ir pirmajam Lietuvos garbės generaliniam konsului Jonui Julijui Bielskiui (1891–1976). Iš karto LDT ir išeivijoje kilo klausimas, kas užims atsilaisvintą postą. Į J. J. Bielskio laidotuves Lietuvos atstovas dr. Stasys Bačkis 1977 m. sausio mėn. pradžioje komandiravo Lietuvos generalinį konsulą Niujorke Anicetą Simutį. Be to, jis buvo įpareigotas „diskretiškai iširti reikalą, ką Los Andželo lietuvių kolonija norėtų siūlyti į Lietuvos garbės konsulo postą Los Andžele, jei JAV vyriausybė sutiktų konsulą pripažinti“². Taigi, jau sprendžiamas garbės konsulo Los Andžele veiklos testinumo klausimas. Įdomu pastebėti, kad tuo rūpinosi ir Los Andželo latviai su estais. Los Andžele susitikus A. Simučiu su Estijos garbės konsulu Ernestu Lauru, šis patarė daryti viską, kad pasisektų išlaikyti Lietuvos garbės generalinį konsulatą. Pasak jo, būtų labai keista, jei lietuviai, kurių Los Andžele yra daugiau nei estų ir latvių kartu sudėjus, neturėtų savo konsulato.

Diskretiškai, t. y. slapta, ne viešai, šio klausimo išsiaiškinti taip ir nepavyko, nes, kaip pripažino pats konsulas A. Simutis, jam atvykus į Los Andželą, „kiekvienas sutiktas veikėjas pirmoje eilėje užklauso kas užims a. a. dr. J. Bielskio vietą“. Į tai atsakydamas A. Simutis buvo priverstas patarti patiems tautiečiams siūlyti kandidatus, kuriuos galėtų rekomenduoti LDT šefui pasirinkti³. Tai buvo klaida. Toks šio klausimo sprendimas inėšė tam tikrą neigiamą elementą – tarp pačių Kalifornijos lietuvių pagilino susipriešinimą, nes jie pradėjo gana gausiai kelti galimus savus kandidatus į konsulo vietą.

Iš Los Andželo išvykdamas A. Simutis, jau turėjo keletą pasiūlymų. Lietuvių veikėja Alena Deveinienė rekomendavo kelis asmenis, turėjusius tam tikrų darbinį kontaktų su buvusios Lietuvos užsienio reikalų ministerijos (URM) tarnybmomis: Stasį J. Paltų, Joną Kutrą ir Hypatiją Petkuvienę-Yčaitę (tiesa, vėliau paaikškėjo, kad jie su URM reikalų beveik ir neturėjo). Taip pat ir kitus veiklesnius lietuvius – inžinierių Vytautą Čekanauską, pasiturintį namų savininką Kazį Karužą, aktorę Rūtą Lee-Kilmonytę. Los Andželo lietuvių Šv. Kazimiero parapijos klebonas Jonas Kučingis pasiūlė du kandidatus – V. Čekanauską ir advokatę Nidą Žibutę Brinkienę⁴.

Pats A. Simutis, grįžęs į Niujorką ir viską susumavęs, priėjo išvadą, kad Los Andžele būtina turėti garbės generalinį konsulą – „judrų ir energingą talkininką“. Ir juo galėtų būti iš

visų pasiūlytų „visais atžvilgiais tinkamiausias – inžinierius Vytautas Čekanauskas“. Tuo metu šiam kandidatui buvo 48-eri metai, laisvai kalbantis lietuviškai ir angliškai, ekonomiškai gerai išikūres, pajėgus finansiškai „išlaikyti konsulatui prideramą orumą“. Jo žmona Janina – menininkė ir dainininkė. Augina tris dukreles, kurios lanko šešadieninę lietuvišką mokyklą, o namuose šeima kalba lietuviškai. V. Čekanausko santykiai su vyresniosios kartos išeivija (grynoriais), kaip reta yra draugiški⁵. Jis aktyvus visuomenininkas – Amerikos lietuvių tarybos Los Andželo skyriaus pirmininkas, BALF'o Los Andželo skyriaus vicepirmininkas; priklausė kelioms amerikietiškomis organizacijoms, pavyzdžiui, Amerikos legionui ir kt. Buvo pažymėta, kad turi ryšių ir vardą Los Andželo valdžios sluoksniuose. Be to, dar 1971 m. konsulas J. J. Bielskis siūlė V. Čekanauską „garbės konsulariniu attache spaudos reikalams“⁶. Tokia A. Simučio pateikta glausta šio veikėjo charakteristika buvo pamatas jo būsimai, tiesa ne iš karto, diplomatinei karjerai. Ne iš karto, nes JAV lietuvių visuomenės atstovai parodė stiprų aktyvumą, bandydami „prastumti“ savo kandidatus, ir, tenka apgailestauti, menkindami kitus.

JAV lietuvių pozicijos

Tuo metu Los Andželo lietuvių visuomenė, ypač jų lyderiai, matyt, jautė, kad ištis gali pretenduoti į šį postą V. Čekanauskas. Kai kam tai nepatiko. Nepasitenkinimas pasireiškė net JAV lietuvių bendruomenės (JAV LB) vadovybėje. Tam įtakos turėjo isisenėję JAV LB ir ALT ginčai dėl prioriteto politinėje veikloje. Ir V. Čekanausko asmenybė papuola į šį politikų dantračį. Susidariusi JAV LB opozicija 1977 m. sausio 27 d. išskėlė dar du kandidatus: fiziką prof. dr. Joną Stasį Žmuidziną ir vieną iš turtingiausių lietuvių Algį Raulinaitį, kuris netrukus pats atsiskakė kandidatuo⁷.

Savo ruožtu 18-ikos Los Andželo lietuvių organizacijų ir draugijų atstovai, vasario 17 d. susirinkę į pasitarimą, raštu kreipėsi į Stasį Lozoraitį, Stasį Antaną Bačkį ir Anicetą Simutį, pageidaudami konsulo vietoje matyti V. Čekanauską, dar kartą išdėstydami jo privalumus ir pranašumus kitų kandidatų atžvilgiu.

Kovo pradžioje S. Lozoraitis gavo informaciją, kad dar kartą yra siūlomi kandidatai dr. Nida Žibutė Binkienė, aktorė Rūta Lee bei dar du kartus pakartotiniai V. Čekanauskas. LDT šefas nematė nieko bloga, kad atsirado ir daugiau kandidatų. Jis norėjo apie juos visus turėti kiek įmanoma daugiau informacijos. Pagrindinė, pasak jo, sąlyga – „reikia žiūrėti, kad kandidatas nebūtų išitraukęs ir dabar aktualias bendruomenines ar panašias polemikas“⁸.

Ir tik 1977 m. balandžio 7 d. S. Lozoraitis galutinai apsisusto ties V. Čekanausko kandidatūra⁹. Be to, tai kandidatūrai pritarė Šv. Kazimiero kolegijos Romoje rektorius monsinyoras prelatas Ladas Tulaba, kurio, kaip stebėtojo „iš šono“, paprašė įvertinti keliama kandidatūra. Prelatui padarė įspūdį V. Čekanausko bepartiškas – „jis nėra nei krikščionis-demokratas, nei frontininkas. Ir iš viso nedalyvauja jokioje partijoje“. Reikia manyti, kad reikšmingai suveikė ir ALT pirminko dr. Kazio Bobelio tvirtas V. Čekanausko kandidatūros palaikymas. Tuo metu atstovas S. Bačkis ilgai laikėsi neutraliai. Dar kartą išryškėjo jo perdėtas atsargumas, kuris jam

visuomet buvo būdingas. Tik rugpjūčio 1 d. S. Bačkis savo rašte S. Lozoraičiui pažymėjęs, jog V. Čekanausko kandidatūros klausimu nuolat gauna ją remiančiųjų ir jos nepalaikančiųjų laiškus, tačiau pareiškęs, kad tai jau mažai tereiškia – „į tai daugiau dėmesio nebekreipiu, nes kito rimto kandidato (išskyrus V. Čekanauskas – mano) neturime. Tad, viskas priklausys nuo V [alstybės] D [epartamento], kurio atsakymą tikiuosi gauti“¹⁰.

V. Čekanausko paskyrimas ir pripažinimas

1977 m. rugpjūčio 26 d. Lietuvos atstovas S. Bačkis, igaliojęs S. Lozoraičio, raštu pranešė JAV valstybės sekretoriui, kad V. Čekanauskas yra paskirtas Lietuvos garbės generaliniu konsulu Los Andžele, ir paprašė suteikti jam pripažinimą. Tų pačių metų spalio 6 d. JAV valstybės departamentas raštu atsakė Lietuvos atstovui, kad V. Čekanauskui suteiktas Lietuvos garbės generalinio konsulo Los Andžele pripažinimas ir kartu atsiuntė jam konsulo statuso pažymėjimą¹¹. Tokiu būdu 1977 m. išgyvenus šias „lietuviškas peripetijas“ buvo išsaugotas Lietuvos garbės konsulato veiklos testinumas JAV vakarų pakrantėje.

JAV lietuvių spauda fiksavo ir pirmuosius naujo konsulo veiklos žingsnius. Lapkričio 20 d. jis dalyvavo Šv. Kazimiero parapijos salėje nepriklausomos Lietuvos kariuomenės minėjime, kurį surengė šauliai, birutietės ir ramovėnai. Garbės generalinis konsulas V. Čekanauskas buvo vietinės Juozo Daumanto šaulių kuopos pirminko K. Karužos pakviestas įteikti Šaulių žvaigždės ordiną nusipelnusiam visuomenės ir šaulių darbuose teisininkui, žiniasklaidininkui Stasiui Paltui ir medalius šauliams: Uksei, Orlovienei ir Janušauskui¹².

Los Andželo lietuvių vardu susiorganizavęs komitetas nusprendė 1977 m. gruodžio 11 d. surengti Šv. Kazimiero parapijos salėje naujojo garbės generalinio konsulo iškilmingą pristatymą visuomenėi¹³. Buvo pakviesti diplomatai dr. S. A. Bačkis, A. Simutis, J. Daužvardienė, VLIK'o pirmininkas dr. Kestutis J. Valiūnas, ALT'o pirmininkas dr. K. Bobelis ir JAV LB pirmininkas A. Gečys. Organizacinio komiteto pirmininkas Alfonsas Tumas žadėjo padengti kelionės išlaidas Lietuvos diplomatams. LDT atstovavo A. Simutis, atvyko K. Bobelis, A. Gečio vardu V. Čekanauską sveikino J. Činga. Dalyvavo Estijos garbės konsulas E. Lauer'as su žmona, latvių bendruomenės pirmininkas, Pavergtų Europos tautų komiteto pirmininkas, kelių amerikiečių organizacijų vadovai. Iš viso sveikintųjų buvo iš maždaug 25-ių organizacijų. Renginio organizatoriai buvo nustebinti – parapijos salėje, kuri talpino daugiau nei 400 žmonių, pritrūko vietos, beveik šimtas norinčiųjų liko lauke, už salės durų lauke¹⁴.

Atkūrus nepriklausomos Lietuvos valstybę, garbės generalinis konsulas V. Čekanauskas ir toliau nuoširdžiai dirbo jos labui iki pat savo mirties 2009 m. lapkričio 30 d.

Straipsnis parengtas pagal 2018 m. gruodžio 7 d. Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijoje (T. Ševčenkos g. 31, Vilnius. A5 aud.) vykusios konferencijos „Lietuvos diplomatija ir diplomatai nuo seniausių laikų iki šių dienų (IV)“ metu skaitytą pranešimą „Skrymo Lietuvos garbės generalinio konsulo Vytauto Čekanausko Los Andžele 1977 m. užkulisiai“.

Lietuvos konsulai priėmimo pas Liną Kojelį Prezidento Džordžo Bušo inauguracijos proga. Iš kairės: Linas Kojelis, Vaclovas Kleiza (Čikaga), Anicetas Simutis (Niujorkas), Stasys Bačkis (Vašingtonas), Vytautas Čekanauskas (Los Andželas), Haris Lapas (Kanada). Jono Urbono nuotr.

¹ Petraitytė-Briedienė A., *Tylieji priešais riteriai. Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone Šaltojo karo metais*, Vilnius: Versus aureus, 2014, p. 102.

² 1976 12 29 S. A. Bačkio konfidencialaus rašto LDT šefui S. Lozoraičiui nuorašas, in: LCVA, f. 656, ap. 2, b. 123, l. 69.

³ *Ibid.*, ap. 1, b. 32, l. 237.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ 1977 02 08 S. Bačkio konfidencialus raštas nr. 150 S. Lozoraičiui Romoje, in: LCVA, f. 668, ap. 1, b. 74, l. 13.

⁷ 1977 01 17 S. Bačkio konfidencialus laiškas S. Lozoraičiui Romoje, in: LCVA, f. 668, ap. 1, b. 74, l. 12.

⁸ Skirius J., *Julius J. Bielskis (1891–1976). Gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjus ir diplomatus*, Vilnius: Edukologija, 2008, p. 230.

⁹ 1977 04 07 S. Lozoraičio iš Romos konfidencialus raštas Lietuvos atstovui S. Bačkuii Vašingtone, in: LCVA, f. 656, ap. 2, b. 123, l. 146.

¹⁰ 1977 08 01 S. Bačkio Vašingtone raštas nr. 1119 S. Lozoraičiui į Romą (nuorašą gauna A. Simutis Niujorke), in: LCVA, f. 668, ap. 1, b. 74, l. 77.

¹¹ „Ponas Vytautas Čekanauskas pripažintas Lietuvos generaliniu garbės konsulu Los Angeles, Kalifornijoje“, in: *Lietuvių dienos*, 1977 m. lapkritis, nr. 9, p. 8; „Vytautas Čekanauskas paskirtas Lietuvos generaliniu garbės konsulu“, in: *Lietuvių Amerikos Vakaruose*, 1977, m. lapkritis, nr. 11, p. 1.

¹² „Naujojo Lietuvos garbės konsulo Los Angeles, Cal. pirmieji darbai“, in: *Vienybė*, 1977 m. lapkričio 25 d.

¹³ 1977 11 25 Organizacinio komiteto pirminko Alfonso Tumo laiškas S. A. Bačkuii Vašingtone, in: LCVA, f. 668, ap. 1, b. 74, l. 99.

¹⁴ 1977 12 15 A. Simučio konfidencialus Pro Memoria Nr. 1686/45-B skirta LDT nariams. *Ibid.*, l. 100.

Lietuvių periodinės spaudos istorija

Kolekcininko pasakojimai apie mokslinį seminarą

Šarūnas ŠIMKEVIČIUS, kolekcininkas, Alytus

Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje 2018 m. gruodžio 6 d. vyko mokslinis seminaras „Lietuvių periodikos paveldas: apskaita ir komunikacija“. Seminare nagrinėti aktualūs dokumentinio paveldo valdymo, skaitmeninės prieigos užtikrinimo ir sklaidos klausimai. Seminaras skirtas aktyvinti atminties institucijų (bibliotekų, muziejų ir archyvų) ir nacionalinės bibliografijos išteklių rengėjų bendradarbiavimą užtikrinant darbų tęstinumą ir jų sklaidą.

Seminaro dalyviams buvo pristatyti pranešimai: „Viščiukus suskaičiavus: išėivijos periodika, vartotojo požiūris, susipažinus su „Periodinių leidinių lietuvių kalba, 1823–1940“ bibliografija“ (prof. dr. Remigijus Misiūnas (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ir Vilniaus universitetas)), „Bibliografinio darbo iššūkiai dirbant su senąja periodika“ (Danguolė Narkevičienė (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)), „Senosios lietuvių periodinės spaudos publikacijų apskaita: situacija ir perspektyvos“ (Ringailė Bagušytė (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)), „Senoji periodika ir jos panaudojimas kraštotyroje: kai kurie subjektyvūs provincijos bibliotekininko patirties aspektai“ (Jonas Briggs (Raseinių viešoji Marcelijaus Martinaičio biblioteka)), „Senoji periodika Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekoje: ko gali tikėtis skaitytojas?“ (dr. Rima Cicėnienė, dr. Giedrė Miknienė, Sigita Kasiliauskienė, Jolanta Stasytė-Berniūnienė (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka)), „Spausdintinio periodikos paveldo apimtis ir geografija“ (dr. Tomas Petreikis (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ir Vilniaus universitetas)), „Lietuvių periodiniai leidiniai portale epaveldas.lt: kur dar reikia pasistengti“ (Jolita Steponaitienė (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)), „Lietuvos spaudos fotografijos raida 1860–1940 m.“ (Stanislovas Žvirgzdas (Lietuvos spaudos fotografų klubas)), „Spaudos kolekcininko žvilgsnis į lietuvių periodikos paveldą“ (Žilvinas Januška (Martyno Mažvydo bibliofilų klubas)), „Pridėtinė sistemingos žiūros į periodiką vertė“ (prof. dr. Paulius Vaidotas Subačius (Vilniaus universitetas)).

Seminare taip pat pristatyta nacionalinės bibliografijos kolektyvo parengta fundamentinė retrospektyvioji bibliografijos rodyklė „Lietuvos bibliografija. Serija B, Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940“ (d. 1, 2018). Pirmoje bibliografijos rodyklės dalyje sutelkta informacija apie 1 782 poligrafinių būdu spausdintus leidinius lietuvių kalba. Bibliografijos rodyklė apima laikotarpį nuo periodinių leidinių lietuvių kalba pasirodymo (1823 m.) iki Lietuvos sovietinės okupacijos ir aneksijos (1940 m. birželio 15 d.). Bibliografinių duomenų informacinei ieškai parengtos asmenvardžių, chronologinė, kolektyvu, leidėju, spausdintuvių, publikavimo vietų, nerastų leidinių rodyklės. Šiuo darbu stiprinama lietuvių periodinės spaudos paieškinė informacinė funkcija, sudarant sąlygas aktyvesnei dokumentinio paveldo vartosenai, tyrimams ir sklaidai.

Šio leidinio pasirodymo proga kelios kulklaus kaimo kolekcininko mintys... Periodinės spaudos katalogų bandymų būta ir seniau. Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu (tarpukariu) tai darė žurnalai „Bibliografijos žinios“ ir „Knygos“. Kolekcininko Povilo Gasiūno katalogą kritikuoti mėgsta visi, bet mažai kas pastebi, kad pagrindinė jo klaida buvo tai, kad išleido ieškomų leidinių katalogą. Jei būtų išleides savo asmeninės kolekcijos katalogą, jo vertės niekas negalėtų paneigti, nes turėjo vieną didžiausių periodikos kolekcijų. Periodinę spaudą pradėjau kolekcionuoti 1983 m. Tuo metu išsamas periodikos bibliografinio leidinio dar neturėjome. Tiesa, buvo 1940–1941 m. periodinės spaudos bibliografija, bet jos aš neturėjau, išsigijau gerokai vėliau. Tekdavo išsirinkti informaciją apie senuosius laikraščius iš tarybinių enciklopedijų. Buvau pasidaręs periodikos katalogą užrašų knygelėje. Kortelinis periodikos katalogas buvo parduavinėjamas kolekcininkų klube. Du svarbūs leidiniai pasirodė 1988 m. Tai Jadvygos Kazlauskaitės „Vilniaus periodiniai leidiniai. 1760–1918“ ir „Vilniaus lietuvių periodiniai leidiniai. 1904–1940“. Ankstyvųjų Vilniaus periodinių leidinių bibliografinė rodyklė buvo išleista net 1 500 egzempliorių tiražu, o Pirmosios Respublikos laikotarpio – rotaprintu 500 egzempliorių. Juliaus Tamošiūno parengta „Lietuviškų periodinių leidinių bibliografija 1832–1982“ išėjo jau tik atkūrus nepriklausomybę – 1991 m. Tiesa, jo kolekcijos parodos katalogas pasirodė dar sovietiniais laikais – 1989 m. Labai norėjau tą parodą pamatyti, deja, neturėjau tokių galimy-

Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje surengtame seminare „Lietuvių periodikos paveldas: apskaita ir komunikacija“ dalyvavo kolekcininkai Žilvinas Januška (kairėje) ir Šarūnas Šimkevičius. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos nuotr.

bių. 1994 m. pasirodė jo „Lietuviškų periodinių leidinių bibliografija 1983–1993 su 1832–1982 bibliografijos papildymu“. 1990-aisiais pasirodė ir minėtos naujos 2018 m. bibliografijos pirmtakas, bet man jo įsigyti nepavyko, buvo išleistas nedideliu tiražu.

Martyno Mažvydo bibliofilų klubo narys Žilvinas Januška šiuo metu turi didžiausią privačią senosios periodikos kolekciją Lietuvoje. Joje daugiau nei 1 400 skirtingų pavadinimų leidinių, pasirodžiusių iki 1944 m. Tarp jų tik 33 šapirografiniai leidiniai. Ž. Januškos teigimu, rankraštiniai leidiniai yra labai reti ir dar rečiau jie parduodami. Pradėjęs kolekcionuoti, jis paprastai pirkdavo laikraščius iš penkių asmenų, rinkusių periodiką, o paskui sustojusių. Šie asmenys savo kolekcijose turėdavo rankraštinius leidinius jau buvo pardavę muziejams ar bibliotekoms, nes tai buvo lengviausias kelias. Jų turimų spausdintų spausdintose laikraščio bibliotekos nepirkdavo, o Žilvinas juos mieliai įsigydavo. Ilgainiui ir pats jau tapo išrankus. Nuolat parsineša jis ir dabar naujų leidinių, bet tai jau labiau žaidimas su smulkmenomis: tai antraštė įdomi, tai pirmasis numeris, tai viršelis gražus. O iš viso jo kolekcijoje yra daugiau nei 4 300 skirtingų periodinių leidinių. Senąją spaudą jis pradėjo kaupti tik 1997 m., žymiai vėliau, nei aš. Tiesa, anksčiau į jo rankas irgi pakliūdavo senųjų leidinių, bet jis to laikotarpio nevadina kryptingu rinkimu. Pasiėkus toki lygi, dabar kolekcija pildosi jau labai pamažu. Pastaruoju metu per metus kolekcijai papildo jau tik 15–20 naujų pavadinimų. Ž. Januškos teigimu, palėpęs jau peržiūrėtos, todėl tenka ieškoti naujų papildymo šaltinių. Čia reikia pastebėti, kad tarybinių laikų periodikos kolekcionavimo sąlygos visiškai skyrėsi nuo dabartinių laikų. Tai buvo šios srities kolekcininkų aukso amžius. Šiandien likę tik du spaudos kolekcininkai, o tada jų buvo apie 10–20. Kai kas sakytų, kad anokia čia gausybė, 10–20 tai irgi gana mažai, tačiau to visiškai užteko, kad susidarytų rinka. Reikia pastebėti, kad dalis leidinių yra labai reti, todėl visiems kolekcininkams kai kurių pavyzdžių tikrai neužtekdavo. O juk dar buvo gausus ratas atsitikintų žmonių, besidominčių spauda. Tokių, kurie specialiai nerinkdavo, bet įsigydavo kažką pasiskaityti, pavyzdžiui, žurnalą „Karys“. Tai buvo visai kiti laikai, dabartiniam žmogui gal net sunkiai suprantami. Atrodo, dabar pilna visokios spaudos. Pirmosios Respublikos laikotarpiu irgi buvo panašiai. Tačiau sovietiniais metais ši spauda buvo sunaikinta ir labai sėkmingai. Buvo tikras informacijos badas. Sovietinių laikraščių nuobodybė skatino ieškoti kažko kita. O Pirmosios Respublikos laikotarpiu leidiniuose kolekcininkas galėdavo daug ką surasti, nuo rimtų istorinių tekstų iki bulvarinio pobūdžio informacijos. Nors spaudą aktyviai renku ir dabar (kiek leidžia mano galimybės), bet tenka pripažinti, kad sovietmečiu tiek rinkti, tiek skaityti buvo žymiai įdomiau. Neseniai išsigijau daug Pirmosios Respublikos laikmečio bulvarinės spaudos. Ir ten radau labai įdomių tekstų – tiek apie Dzūkijos istoriją, tiek siaubo kūrybos. Labai gaila, kad neteko jų skaityti anksčiau, sovietmečiu. Dar būtina pastebėti, kad sovietinių laikų kolekcininkai rinko ne tik dėl savęs, bet ir norėdami išsaugoti ateities kartoms. Šiandien kai kam tai gali pasirodyti naivu ar neįtikėtina, bet tada situacija buvo visai kitokia. Informacijos badas, žmonės mokėdavo už senas knygas dideles pinigų sumas.

Sovietmečiu antikvariatai veidavo, bet juose galima buvo įsigyti tik žurnalą „Kultūra“ ar kitus ideologiškai režimui priimtinius leidinius. Nebuvo prekiaujama ne tik kairiųjų pažiūru, bet ir pačių komunistų senaisiais laikraščiais. Reiktų pastebėti, kad sovietmečiu tokios spaudos rinkimas buvo pati pavojingiausia kolekcionavimo rūšis. Ypač buvo baiminamasi dėl vokiečių laikais leistų laikraščių. Situacija visiškai pasikeitė po 1990 m. Labai greitai žmonės pasisotino informacija, Pirmosios Respublikos laikotarpio periodinės spaudos būdavo galima įsigyti laisvai. Leidinių ėmė vis daugėti, o besidominčiųjų mažėti. 1990 m. vis labiau ėmė kristi pinigų vertė, todėl senieji leidiniai labai atpigė. 1991–1993 m. buvo galima lengvai ir pusvelčiui surinkti gerą periodikos kolekciją. Ką aš ir dariau. Jei sovietų laikais aš spaudą rinkau daugiausia tik po vieną pavyzdį kiekvieno periodinio leidinio, tai po 1990 m. mano kolekcija labai išsiplėtė. Gali kam kilti klausimų –

ar tai klaida, ar tai pozityvus. Atsakymas būtų sudėtingas, atsižvelgiant į dr. Tomy Petreikio pranešime paminėtus tokios kolekcijos gabaritus. Vis dėlto 1993 m. situacija vėl pasikeitė – buvo įvestas litas. Periodiniai leidiniai vėl pabrango, todėl man teko grįžti prie senesnės praktikos ir rinkti tik po vieną pavyzdį. Labai greitai pradėjo trūkti pinigų, todėl norint toliau pildyti savo kolekciją, teko dalį leidinių parduoti. Gailiuosi nebet tik to, kad kai kuriuos leidinius pardaviau labai skubotai, šiandien dalies jų vertė būtų labai didelė. Kurį laiką man sekėsi nusipirkti visus norimus periodinius leidinius, tačiau ilgainiui pinigų ėmė neužtekti ir teko praleisti dvi labai puikias kolekcijas. Vienos iš jų pirkėjas buvo Žilvinas. Bet apie tai – kitą kartą. Žilvinas išsigijo dar ir nemažą Algimanto Giedros kolekciją. Žilvinas formuoja savo kolekciją panašiu principu kaip ir aš – stengiasi įsigyti po vieną pavyzdį kiekvieno periodinio leidinio. Tačiau, jei leidinys yra retas, tokio mieliai priglaudžia ir kelis numerius. Ir jis nelinkęs atsiveikinti su savo retais leidiniais, ypač su tokiais, kurių turi tik vieną egzempliorių. Kartą aš sužinojau, kad jis turi įsigijęs labai retą „Dainavos šaulį“, išleista Alytuje. Nors aš daug metų renku spaudą, bet šio laikraščio turiu tik kopiją, todėl siūliau Žilvinui labai aukštą kainą, bet jis nesutiko jo parduoti. Ž. Januška pradėjo nuo Sąjūdžio periodikos. Čia jis taip pat pasiekė aukštumą. Nors šią temą mes pradėjome rinkti taisy pačiais metais, bet greitai Žilvinas mane aplenkė ir čia. Tuo labiau, kad aš labai aktyviai rinkau tik pirmuosius 5-erius metus. Žinoma, papildau savo kolekciją ir dabar. Kalbant apie periodikos kolekcijas gali kilti klausimas, ar gali privatus kolekcininkas surinkti tokio lygio kolekciją, kokią turi Lietuvos nacionalinė biblioteka (LNB).

Čia reikia pastebėti, kad Lietuvos didžiųjų bibliotekų rinkiniai yra milžiniški, rinkti daugybę metų. O kolekcininko gyvenimo amžius ribotas. O ir dauguma leidinių yra labai reti, todėl įsigyti jų vis sunkiau. Ypač reti Pirmosios Respublikos laikmečio gimnazijų laikraščeliai. LNB laikraštelių kolekcija labai didelė. Tačiau galima pastebėti, kad ant daugelio jų yra garsių Pirmosios Respublikos laikotarpio Lietuvos kolekcininkų Povilo Gasiūno ir Jono Kirlio nuosavybės ženklai. Peršasi išvada, kad vis dėlto ir kolekcininko indėlis saugant paveldą gali būti didžiulis. Juk tada tokių leidinių niekas nerinko, todėl būtent kolekcininkų dėka laikraščeliai ir buvo išsaugoti. Ir dar vienas pastebėjimas. Dr. Tomas Petreikis seminario dalyviams pristatė pačius seniausius periodinių leidinių lietuvių kalba. Šie leidiniai neišlikę. Ir tik vienas jų užfiksuotas senoje fotografijoje. O ta fotografija – būtent kolekcininko parodos. Minėti P. Gasiūnas ir J. Kirlys buvo patys garsiausi savo laikmečio periodikos rinkėjai, tačiau iš tikrųjų tuo metu buvo ir daugiau šios srities rinkėjų, išlikę jų skelbimai laikraščiuose. Leidinį „Lietuvos bibliografija. Serija B, Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940“ (d. 1, 2018) pasitinku ir vertinu labai tei-

giamai. Jis suteiks galimybę kolekcininkams sužinoti, kokių leidinių yra, ir padės nuspresti, ką rinkti. Sąlyginai, nes pasikliaudamas dar ir savo patyrimu, kolekcininkas galės nustatyti ir leidinių retumą, naudodamasis šia rodykle. Įdomu, ar ateityje bus ir periodikos rodyklės su kainomis.

Svarbiausi pasaulio kolekcionavimo centrai yra JAV, Didžioji Britanija ir Prancūzija. Šios šalys turi tikrai senų kolekcionavimo tradicijų ir daug patirties. Pavyzdžiui, galiu paminėti, kad JAV ant sienos įremitas kabinamas ne tik plakatas, bet net ir laikraštis ar žurnalas, ar net jo viršelis su svarbiais istoriniais įvykiais. O Lietuvoje, nors periodiką renku daugybę metų, nemačiau, kad kas pirktų ir kabintų ant sienos kokį V. Kudirkos „Varpa“ ar kitus Lietuvos istorijai svarbius leidinius. Taip pat labai saviti kolekcionavimo centrai yra netoli mūsų – tai Rusija ir Lenkija. Lietuva – labai menkos kolekcionavimo kultūros šalis, nors tradicijų būta, bet jos nutrauktos okupacijų, išlikę negausūs kolekcininkai jau susiduria su naujais iššūkiais, tiek neigiamu valdžios požiūriu, tiek gyventojų mažėjimu.

Paminėkime populiariausią kolekcionavimo rūšį – numizmatiką. Lietuvoje dar tik pasirodo rimtesni monetų katalogai, neseniai varčiau Žygimanto Augusto monetų katalogą. Amerikoje net specialūs albumai tik amerikietišku monetų kolekcijai leidžiami. Net ir Rusijos monetų mėgėjams yra lengviau, nes Rusijos rinkos galybė lemia, kad rusišku monetų katalogai yra geri, nuolat atnaujinami, jie yra su monetų tiražais ir kainomis. Ir jie yra PDF formatu, galima net parsisiųsti telefonine versija. Yra net senų sagų katalogai. O su spauda yra visai kitaip. Pavyzdžiui, pateiksiu elementarų atvejį iš savo bibliofilinės patirties. Rusijoje yra leidžiami bibliofiliniai periodiniai leidiniai, kur galima būtų pasiskaityti apie įvairius spaudos pavyzdžius.

Kartą Vidmanto Staniulio knygyne išgijau žurnalo „Pro knigi“ dviejų metų komplektus. Man žurnalas patiko ir aš noriu įsigyti jo naujausius numerius. Tačiau tai padaryti nėra lengva ir man kol kas nepavyko. Užsiprenuoruoti neįmanoma. Tik pavyko sužinoti, kad šį žurnalą paima asmuo atveža ir parduvinėja Rygoje. Tada nusprendžiau parašyti žurnalo redaktoriui ir paklausti, kaip galima tą žurnalą įsigyti. Ir paaiškėjo, kad tas asmuo žurnalą perka Maskvoje ir atveža perparduoti į Rygą. Redaktorius žadėjo sužinoti to žmogaus kontaktus. Tada būtų galima su juo susisiekti, paklausti, kada jis atvažiuos į Rygą, ir tada prašyti pažįstamo kolekcininko, kad nupirktų man tą žurnalą, kai bus Rygoje. Tą padaryti aš prašiau Utenos kolekcininko Arvydo Jurkaičio. Vis dėlto redaktorius taip ir neatsakė man. Štai tokia sudėtinga procedūra. Ir ką šis pavyzdys rodo? Rodo, kokia iš tikrųjų menka Lietuvos kolekcionavimo rinka, nes nėra nei paklausos, nei galimybių žurnalui įsigyti. Net ir mažesnės Latvijos rinka žymiai solidesnė, ten atveža tą žurnalą. Tiesa, žinau, kad yra vienas Lietuvos bibliofilas, kuris apeina tokius barjerus, bet jis turi daug pažįstamų Rusijos bibliofilų, o gal ir pats perka Rygoje – tai Gintautas Trumpis. Gal dar mėginsiu pasinaudoti jo patirtimi ir įsigyti tą žurnalą. Kai kas gal patars, kad galiu pirkti Prancūzijoje kitą bibliofilų žurnalą. Taip, tai tiesa, bet žurnalo siuntimas bus labai brangus, o juk dar išties veikia pirkėjų iš Lietuvos diskriminacija, dėl daugybės problemų dalis pardavėjų tiesiog nesužinoja savo prekių į tokia šalį. Daugybė vagysčių ir įvairių trukdymų lemia, kad Lietuva laikoma nepageidaujama šalimi. Dažnai reikia gerai paieškoti tokio pardavėjo, kuris siųstų savo prekes į Lietuvą. Tad geriau bandysiu žurnalo „Pro knigi“ ieškoti per bibliofilą G. Trumpį. O kol tai pavyks, užsisakiau lietuvišką žurnalą „Tarp knygų“.

Seminaro dieną gavau dovanų G. Trumpio leidinį „Asmeninė knyga. Katalogas. Knyga II. Mažoji Lietuva“. 17-ika knygų egzempliorių yra vardiniai, iš tų 17-ikos savininkų du skaitė savo pranešimus ir šiame seminare: dr. Tomas Petreikis ir Žilvinas Januška. Na, o mano egzempliorius yra numeruotas 30-u numeriu. Apie šią knygą ateityje parašysiu atskirai, bet ją paminėjau ne šiaip sau. Tuo labiau, kad netrukus mano kolekcijai papildė ir Šarūno Toliušio knyga „Mažosios Lietuvos periodinė spauda 1811–1939“ (Klaipėda, 2018). Neišvengiamai kyla klausimas, ar kolekcininkui geriau leisti tik savo kolekcijos katalogus, ar stengtis aprėpti visumą? Kad ir koks būtų atsakymas, man įdomios abi šios knygos.

Knygos „Lietuvos bibliografija. Serija B, Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940“ (d. 1, 2018) nugarėlė

Rankraštis liudija

Vytautas PUPŠYS, Ukmergė

Iš visų naujienų matyti, kad namo į Lietuvą nebegrįšiu, nes visas Pabaltijys atiteko sovietams. Obelys jau nužydėjo, o ant agrastų ir serbentų stambios uogos. Žiūriu į jas ir prisimenu savo sodą, širdį suspaudžia skausmas. Atmintyje išliko Tėvynė Lietuva, kokia ji graži čionai (iš Vokietijos atrodo)! Į jokias pačias puikiausias šalis ir į jokių rūmus nemainyčiau.

Tai pirmosiomis 1945 m. gegužės dienomis savo dienoraštyje rašė karo pabėgėlis, Saksonijos grafų palikuonis, atsidūręs Bairoito (*Bayreuth*) priemiesčio Piesės kaime, Bavarijoje.

Prisiminimai pradėti rašyti 1929 m., dar autoriui „Palangos“ garlaiviu plaukiant su Lietuviška vėliava. Juos sunaikino pats Reingardas 1940 m., kad nebūtų čekistų apkaltintas sovietų valstybės šmeižimu ir išdavimu. Lietuvos valstybės jie niekada nepripažino, tai jie darė tik dėl akių dūmimo.

Vis dėlto Reingardas arešto neišvengė. Ilgai buvo tardomas, o rezultato teko laukti IX forte. Prasidėjęs karas ir sukilimas Kaune suteikė galimybę pabėgti iš šio mirties fabriko ir grįžti į namus bei tęsti prisiminimų rašymą.

Teodoras fon Reingardas gimė 1883 m. birželio 14 d. Ukmergės mieste, Rusijos artilerijos pulkininko šeimoje. Be paties Teodoro augo dar keturi broliai: Marijus Julijus, Konstantinas, Levas Danielius ir Vladimiras Viktoras. Mirė 1947 m. emigracijoje, palaidotas Bairoito kapinėse, kapas nežinomas.

Giminė kildino save iš Hanau grafų giminės, jų protėvis Saksonijos kariuomenės leitenantas Steponas fon Reingardas 1727 m. pasidavė į Žečpospolitą karinien tarnybon. Apsigyveno Lietuvoje, savo naujoje Tėvynėje. Po jungtinės valstybės padalijimo ir Lietuvos įjungimo į Rusijos imperijos sudėtį, pastarajai paliko būrį kariškių ir diplomatų.

Baigęs Kauno gimnaziją, pasuko giminės pramintais takais. Ištėjo į Peterburgo Nikolajaus I jūrų artilerijos akademiją, o dar jos net nebaigus, buvo suteiktas pirmasis jūrų karininko mičmano laipsnis ir jis pasiūstas į Tolimuosius Rytus, kur netrukus prasidėjo karo veiksmai.

Penkiasdešimt keturių jūros mūšių dalyvis, kurių svarbiausias „Kusima“ (*Cusima*), nelaisvė ir daugybė apdovanojimų, toks jaunojo karininko kovinis kraitis. Japonijos imperatorius turėjo galią paleisti karininką iš nelaisvės, tereikėjo jo malonės prašymo. Reingardas malonės neprašė ir nelaisvėje išbuvo iki galo su visais išlikusiais kovų draugais. Grįžo tęsti tarnybos Baltijos laivyne kaip eilinių jūreivių gerbiamas vadas. Mūšiuose užgrūdintas jūreivis 1910 m. užbaigė akademinis mokslus. Tollesnė tarnyba veda į Taliną, kur mokomajame laive imperatorius „Aleksandras II“ vadovauja būsimiems laivyno artilerijos karininkams. Tarnyba su admiralu Riuminu-Bestužiavu, pirmo rango kapitonu Kolčiaku – prestižinė ir gera praktika.

Tapęs II rango kapitonu, skiriamas kreiserio „Jaroslavna“ vadu. Visą karą vadovauja kreiserio sėkmingoms operacijoms. Kreiserio kapitono tiltelį palieka prasidėjus Kronštato

T. Reingardas – Baltijos laivyno vyr. leitenantas, linijinio laivo „Imperatorius Aleksandras II“ vyresnysis karininkas, 1914 m.

Pulkininkas leitenantas T. Reingardas – Centrinųjų Lietuvos kariuomenės dirbtuvių viršininkas

T. Reingardas – Lietuvos kariuomenės pulkininkas leitenantas, Kauno technikos mokyklos dėstytojas

jūrininkų maištui. Frontininko orumas neišlaikė, kai vadams nuplėšomi antpečiai tiesiog gatvėse, kur vykdomos masinės jų žudynės. Absurdo teatrui vadovauja neišmanėliai, girtuokliai, įvairaus plauko nusikaltėliai ir karjeristai.

Prasidėjus lietuvių grįžimui į namus, tai padaryti nori ir T. Reingardas. Deja, iš tarnybos neatleidžiamas, o likti pavojinga. Buvę pavaldiniai, nepavykus į Lietuvą patekti per Pabaltijį, patarė vykti per Ukrainą. Patyręs daugybę nuotykių ir vėl ne kartą statytas prie sienos, galiausiai patenka į XII Raudonąją armiją, vadovaujamą šaltkalvio Klimo Vorosilovo, kur skiriamas karo tarnybos nariu. Paskyrimas gerokai palengvino įveikti raudonųjų barjerą bandant patekti į baltųjų paskutinį bastioną Kryme. Rimtas stimulus buvo aplankyti pasitraukusius tėvus Simferopolyje. Sergantį tėvą aplankė ir spėjo palaidoti Simferopolio kapinėse. Mamos sveikata reikalavo nuolatinės priežiūros, tad ji buvo paguldyta nuolatinėi medicinos priežiūrai į prieglaudą. Bolševikams išsifruvus jos asmenybe, beviltiška ligonė 1922 m. sušaudyta. Pats Teodoras paskutinių pasitraukiančių baltagvardiečių transportu palieka Sevastopolį. Laimingai pasiekus Turkijos krantus, tampa politiniu emigrantu – niekieno nelauktu ir nereikalingu. Gyvenimą tenka pradėti iš naujo. Pas žvejus įsiprašo padėjėju, statant ir traukiant tinklus. Kurį laiką tuo ir turi tenkintis. Atkakliai ieškant išeičių, gimsta idėja tapti smulkiu verslininku. Po didelių vargų ir sunkumų pats pasistato jūrinę valtį. Iš Konstantinopolio į archipelago salas plukdo smulkias prekes ir maisto produktus žvejams. Nenuleidžia rankų surinkti dokumentus imigracijai į Lietuvą. Atvykęs į Konstantinopolį, Lietuvos diplomatas Šveicarijoje V. Sidzikauskas įteikia lauktus dokumentus.

1922 m. balandžio 14 d. po ilgos kelionės, netrukstant nesklandum, Reingardas pasiekia Kauną. Jo jis nematė 20 metų. Nedelsiant susisiekiu su valdžia, tampa savanoriu ir rekomenduojamas Viktoro Biržiškos žinion. Savanoriams kategoriškai trūkstant ginklų, bandoma panaudoti trofėjinius. Tapęs Centrinųjų ginklų remonto dirbtuvių viršininku,

sumaniai išnaudoja Bermonto-Avalovo dalinių ginkluotę ir pasiekia gerų rezultatų. Jūrininkui Reingardui suteikiamas pulkininko leitenanto laipsnis. Savanorių pergalės ir karo veiksmų pabaiga sudarė galimybes kurti Lietuvos kariuomenę. Artojai, gavę išsvajotą žemę, važiuoja jos arti. Pulkininkas leitenantas taip pat pasinaudoja sena savo svajone tapti Lietuvai reikalingu jūrininku. Realios galimybės atsirado atgavus Klaipėdos kraštą su vieninteliu jos uostu. Problemos jaudina ir kitus jūros veteranus. Susidaro grupelė: A. Nagius-Nagevičius, T. Daukantas, T. Reingardas, Rėklaitis, A. Azguridis ir kiti, kurie per spaudą teikia pasiūlymus uostui atgaivinti. Spaudoje Reingardas rašo ir apie būtinybę ruošti kadrus. Sutariama, kad kadru ruošimas pradedamas Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje. Susidomi ir pagalba teikia mokyklos direktorius Julius Gravrogkas. Pradedama bendrovių dokumentų registracija, organizacinių klausimų sprendimai ir nustatomi ryšiai su tarptautinėmis organizacijomis. Pasirodo, kad jau yra ir menkutes patirties Lietuvoje. Dar 1921 m. kapitonas Andžiejuskas įkūrė garlaivių bendrovę su laivais „Jūratė“ ir „Kastytis“ (registracija Jurbarkė), plaukiojusia Baltijos, Šiaurės jūrų pakrantėmis. Laikinieji Klaipėdos šeimininkai naudotis uostu lietuviams neleido.

Išleidžiami pirmieji žurnalo „Inkaras“ numeriai, kuriuose redaktorius Reingardas su draugais rašo aktualiais jūreivystės klausimais.

Nuėjęs ne rožėmis klotą kelią, organizuojant uosto darbą, jį užbaigia finansinių klausimų sprendimu. Vienas pirmųjų krovinių gabenamas į Leningradą. Tarp igulos narių įtakingiausias igulos narys Reingardas, nors ir ne kapitonas. Laivo pirkimo kontrakte kapitonas privalėjo būti vokiečių.

Klaipėdiečiai sutinkami draugiškai ir įtariai. Be oficialios darbų programos, jaučiasi čekistinė kontrolė. Net susiduriama su klausimu, iš kur kapitono padėjėjas puikiai kalba rusiškai. Atsakymas, kad jis iš buvusios Rusijos Kauno gubernijos, tenkina. Jūreivių ekskursijos po miestą įvertinamos dvejopai. Miestas didingas ir grazuolis, bet buvęs Petrogradas. Mintyse dar pritariama, kad žiauriai apleistas miestas, buvusi europinio lygio sostinė, dabar skurdo ir nepriteklių kankinamas uostamiestis. Tokia ekskursija ir dar susidūrimas gatvėje su buvusiu bendradarbiu pranoko visas iliuzijas. Bendravimas su svečiu galėjo tapti neprognozuojamas, tai suprato abu senieji pažįstami.

Namuose Kaune irgi permainos. Duktė Irena išteka už Vytauto Didžiojo universiteto bendramokslis, filologo Levo Vladimirovo, Šilutės Herderio gimnazijos auklėtinio. Tėvas dukters pasirinkimui neprieštarauja, nors jo pažiūros utopinės, simpatizuoja komunistuojantiems.

Reingardas Žaliakalnyje įsigijo sklypą namo statybai ir laimėjo bylą pensijos atstatymui, kurią buvo suspendavęs premjeras Augustinas Voldemaras, o tai gerokai pakenkė santykiams su kariškiais. Buvo bandyta įrodyti, kad karo veteranas ir nenuilstantis Klaipėdos entuziastas Reingardas, senas monarchistas. Būsimasis dailininkas Žibuntas Mikšys, sūnaus Dimitrijaus (Dimos) draugas, dažnai lankydavosi pas Reingardus, juos laikė Lietuvos patriotais. Manau, tą patį galėtų prisiminti ir prezidentas Voldemaras Adamkavičius, Kauno „Aušros“ berniukų gimnazijos mokinys.

Namo kambariuose vyravo marinistinė tema. Jūra, laivai, tolimi kraštai, uniformuoti tarnybos draugai ir malonūs jaunystės prisiminimai, išlikę visam gyvenimui.

Vokiečių tautos dvasiai pakelti Klaipėda iš Lietuvos pagrobama. Pats Hitleris, atvykęs į Klaipėdą, iš Dramos teatro balkono pasako kalbą. Lietuviai iš Klaipėdos išvaromi. T. Reingardą pakeitęs darbe diplomatas T. Daukantas išvaromas paskutinis.

Grįžęs į Kauną, Reingardas rašo prisiminimus ir dalyvauja Šventosios uosto projektavimo konkurse, kur užima garbingą trečią vietą. Iliuzijos apie jūrą pasibaigia Kaune, pasirodžius sovietų tankams. Tai nieko gero nežadanti realybė. Netrukus Reingardas iškviečiamas į „organus“ ir areštuojamas. Visa tai ne naujiena, nes po tardymo uždaromas IX forte kazematus, kuo turėjo tai baigtis, spėlioti nereikia, nes prie sienos buvo statytas ne kartą. Prasidėjęs karas sumaišo tolimesnę įvykių eiga. Naujieji išvaduotojai netrukus pradeda įvedinėti savą „tvarką“. Kauniečiai šokiruoti, tai mato ir Reingardas. Kaip elgiamasi su belaisviais, puikiai žino, o kas dedasi „slabotke“ vadinamame gete, žinoma iš jos gyventojų ir šūvių garsų IX forte.

Vykstant tokiems nusikaltimams ir kai neįmanoma padėti, jautiesi kaltininku ir pats. Todėl, kai pragaro mašina pasisuka atgal, užplūsta liūdno mintys. O kas bus toliau? Grįžtantys iš Rytų fronto ne ką geresni, nes ne kartą esi patyręs jų elgesį.

Sprendimą belieka derinti su šeima. Duktė laukia su pergale grįžtančio vyro. Žmona negali palikti vaikų. Negali namuose likti ir šeimininkas. Trauktis tenka pačiam T. Reingardui. Ir ne veltui, nes išvaduotojai pirmiausiai aplanko „grafiniuską“ jos namuose. Ką kalbėjo su išvaduotojais Reingardienė nežinoma, bet įsikūšus žentui ir žinant, kad Reingardo nėra Lietuvoje, šeima paliekama ramybėje. Vengiant netikėtumų, sūnus Dima paimamas karinei tarnybai į šešioliktąją divizioną. Po karo grįžęs, tampa Vytauto Didžiojo universiteto chemijos studentu. Duktė, sulaukusi vyro, dažnai prisimena tėvą, bet jo likimas nežinomas.

Žinia, pasiekusi T. Reingardą, kad yra paieškomas, atima bet koki norą atsidurti tarp tėvynainių. Lieka perduoti prisiminimus patikimam saugotojui. Tokiu žmogumi tampa Lietuvos jūreivystės istorijos ilgametis kolekcininkas Romanas Vilčinskas (JAV Vilkas). Emigruodamas anapus Atlanto, jis išsiveža ir prisiminimus. Tvarkant Vilko archyvą, buvo nuspręsta rastus prisiminimus išsiųsti į Lietuvą ką tik atsikūrusiai jūrininkų sąjungai. Susipažinti pateiktą rankraštį gauna sąjungos įkūrėjas, tolimojo plaukiojimo kapitonas Juozas Karvelis. Išvertus, suredagavus bei pateikus jūreiviškų terminų žodynelį, knyga pagaliau pasiekia skaitytoją. Užpildyta svarbi spraga, įrodanti, kad dar besikurianti valstybė rūpinosi mūsų pajūriu ir tikslą pasiekė. Gvų liudininkų nebeliko, tačiau autentiškas pasakojimas jų rūpesčiu, tapo žinomas.

Jūrininkų skyrius prie Kauno technikos mokyklos, 1924–1925 m. T. Reingardas – antroje eilėje antras iš kairės, toliau – generolai T. Daukantas ir A. Nagevičius, mokyklos direktorius inž. J. Gravrogkas, jūrų kapitonas A. Azguridis

T. Reingardas – Peterburgo Jūrų korpuso absolventas paradine Rusijos imperatoriškojo karinio laivyno mičmano uniforma; fotografuota 1904 m., prieš jam išvykstant į japonų atakuojamą Port-Artūrą

Pro memoria

Edmundas ADAMKAVIČIUS

(balt. Эдмунд Адамкович)

1950 07 22–2019 01 12

Edmundas Adamkavičius gimė 1950 m. liepos 22 d. Vitebsko srities (Baltarusija), Šarkovščinos rajono Sinicų kaime (dab. Zorka) lietuviškoje Mečislovo ir Helenos Krasauskų šeimoje. Baigė Jamos vidurinę mokyklą, dvejus metus tarnavo sovietinėje kariuomenėje. Po kariuomenės grįžo į gimtąjį kraštą, iki pensijos dirbo kolūkyje, rūpinosi savo ūkiu, sodyba. Išaugino du vaikus – sūnų ir dukrą. Paskutinis šio krašto lietuvis Edmundas Adamkavičius mirė 2019 m. sausio 12-osios rytą po sunkios ligos. Palaidotas vietinėse Zorkos kaimo kapinėse. Sūnus Aleksandras Adamkavičius gyvena Vilniuje ir yra Gudų kultūros draugijos Lietuvoje pirmininkas. „Vilnijos“ draugija nuoširdžiai užjaučia Aleksandrą dėl tėvelio mirties. Tikimės, kad lietuvių Krasauskų giminės jaunesnioji karta minės ir tęs lietuvišką veiklą.

Pirmieji lietuviai į Armanavičių parapiją atvyko 1890 m. iš Tverečiaus, Adučiškio, Švenčionių parapijų. Jie įsikūrė dviejuose kaimuose – Zorkoje (anksčiau Sinicy) ir Baltajame Dvare. Carinės Rusijos valdžia skatino lietuvių išvykimą į Baltarusiją ir atvirkišiai. Atvykę lietuviai įsigydavo iš nusigyvenusių dvarininkų žemės ir keldavosi ištaisomis šeimomis, steigdavo ūkius, kai kurie jų kurdavo šeimas. Taip šiame regione suskambo lietuvių kalba. Vietiniai priėmė atvykėlius draugiškai. Jokių nacionalinių konfliktų nekilo. Vietos gyventojai vadino lietuvius „litviakais“. Šis vardas išliko iki šių dienų. XIX a. pabaigoje iš Tverečiaus parapijos atvyko Aleksandro proprosenelis Kristupas Krasauskas, kuris buvo gimęs 1839 m. Jono ir Agatos Krasauskų šeimoje. Aleksandro proprosenelis Jurgis Krasauskas, senelis Mečislovas Krasauskas ir tėvas Edmundas tvirtai įleido giminės šaknis Armanavičių parapijoje. 1913 m. proprosenelis Jurgis nupirko apie 50 ha žemės, darbšti Krasauskų šeimą ją dirbo

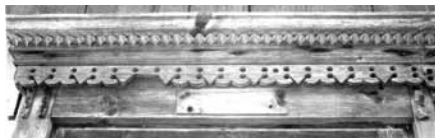
Armanavičių parapiinė bažnyčia Baltarusijoje

iki sovietinės nacionalizacijos. Bijodami, kad Edmundo neišvežtų į Sibirą, tėvai jam pakeitė pavardę į močiutės mergautinę (Adamkovič). „Vilnijos“ draugijos pirmininkas Kazimieras Garšva ir pavaduotoja Nijolė Balčiūnienė lankėsi Krasauskų lietuviškoje sodyboje. Neišblėsta iš atminties Mečislovo ir Helenos Krasauskų namas, kuris turi senosios architektūros elementų: ornamentuoti antlangiai, dekoruotos durys. Kambaryje išlikusios audimo staklės, lova užklota audiniais. Šalia stūkso svirnas, kuriame saugomi senelio gaminti buitiniai daiktai: skrynios su geležiniais apvais, verpimo ratelis, mediniai kubilai, žemės ūkio padargai.

Armanavičių parapijoje bažnyčioje vyko pamaldos lietuvių kalba. Apie 1930 m. parapijoje buvo užrašyta apie 500 lietuvių (10 proc. visų parapijiečių). Armanavičių Romos katalikų parapijos bažnyčioje išliko dar 1913 m. sudarytas lietuvių, gyvenusių šioje parapijoje, sąrašas, kurį parengė šios parapijos klebonas Jonas Žemaitis. Ten užrašytos 255-ios lietuviškos pavardės. Armanavičių bažnyčioje dirbo kunigai lietuviai: Pilypas Būdvytis, Jonas Žemaitis, Adomas Masilionis. Bažnyčios šventoriuje dar šiandien stovi apleisti antkapiniai paminklai lietuvių palaikiusiems kunigams. Daugiau niekas nebyloja apie šios parapijos lietuvišką praeitį. Prabėgs dar 20–30 metų ir vargu ar kas nors prisimins, jog čia kažkada gyveno lietuviai.

Nijolė BALČIŪNIENĖ,
„Vilnijos“ draugijos pirmininko
pavaduotoja

Autorės nuotr.

Ornamentuota palangė Krasauskų namuose

Skrynios lietuviškoje Krasauskų sodyboje

Operacija „Priboj“

Atkelta iš 1 p.

28 d. 18 val. Vilniuje, Kaune ir kituose didesniuose miestuose užtruko iki 1949 m. kovo 29 d. 6 val. ryto. Buvo ištremtos 8 765 šeimos (28 981 asmuo, iš jų – 9 083 vyrai, 11 541 moteris, 8 357 vaikai iki 15 metų amžiaus). Trėmimo metu 16 žmonių bandė pabėgti, 5 žmonės buvo nušauti.

Lietuvos gyventojų trėmimą vykdė 2 050 LSSR MGB operatyvinių darbuotojų, 330 SSRS MGB darbuotojų, komandiruotų iš kitų respublikų ir sričių, 9 846 MGB kariuomenės karininkai ir kareiviai, 1 560 LSSR MVD darbuotojų ir pasienio kariuomenės kariškių, 7 166 sribai bei 9 500 partinio-sovietinio aktyvo darbuotojų. Remiantis LSSR MGB ataskaitose ir pranešimuose pateiktais duomenimis, galima nustatyti, kad 28 981 asmens, kurių nemažą dalį sudarė garbaus amžiaus žmonės, moterys ir vaikai, trėmimą vykdė 30 452 LSSR MGB–MVD pareigūnai, pasienio ir vidaus kariuomenės kariškiai, sribai bei sovietinio-partinio aktyvo nariai.

Nepaisant detalaus, preciziško operacijos planavimo, ypač griežto slaptumo ir milžiniškų pajėgų, daugiau kaip 13 tūkst. Lietuvos gyventojų 1949 m. kovo 25–28 d. buvo trėmiami pasislėpę. Ne viena trėmimo, tarp jų – mažiausiai prieš metus – 1948 m. gegužę vykusią didelę trėmimo operaciją „Vesna“ išgyvenę žmonės pagal stotyse pasirodžiusius ešelonus, pagausėjusias uniformuotų pareigūnų pajėgas ir kitus požymius sugebėdavo nuspėti būsimus sovietinių represinių struktūrų veiksmus. Todėl 1949 m. balandžio mėn. pradėta papildoma trėmimo operacija, kurios metu buvo ieškoma nuo trėmties pasislėpusių žmonių. Kai kuriose apskrityse ši paieška užtruko iki liepos mėnesio. Surasta ir ištremta daugiau kaip 3 tūkst. žmonių.

1949 m. pavasarį Lietuvos miškuose buvo likę apie 2 000–2 500 partizanų, LSSR MGB Tardymo skyriaus 1949 m. balandžio 4 d. pažymose apie partizanų veiksmus operacijos

Pro memoria

Vytautas BALSYS-UOSIS

(1923 03 18–2019 03 18)

Mane su a. a. Vytautu Balsiu siejo idėjinė bičiulystė, kuri tęsėsi nuo 1995 m. Ši bičiulystė užsimezgė, kai pirmą kartą į Čikagą iš Lietuvos pasikviečiau mažai girdėtą, nedidelį partizanų dainų kolektyvą „Šilas“, kuriame dainavo ir partizanas Vytautas Balsys-Uosis. Amerikos lietuviai buvo sužavėti koncerto, gausiai dalyvavo ir aukėjo kolektyvo kelionei apmokėti. Pavyko svečius nusivežti ir į kitas lietuvių apylinkes, net į lietuvišką Torontą, į Kanadą. Iš visų partizanų dainų kolektyvo narių išsiskyrė partizanas Vytautas Balsys. Po poros metų Amerikos lietuviai vėl prašė surengti patriotinių partizanų dainų koncertą. Po pirmo koncerto su partizanų Vytautu Balsiu ir toliau bendravau, tad paprašiau jo suburti naują, tvirtesnį dainų kolektyvą. Vytautas subūrė puikų partizanų vyrų kvintetą ir pavadino jį „Girių aidu“, kvintetas ėmė garsėti ir Lietuvoje. Nors visi vyrai jau buvo brandaus amžiaus, jie dar galėjo surengti du savo kelionių turus po Ameriką. Amerikos lietuviai stengėsi ir kiekvieno partizano širdį inešti vilties, suprasti jų išgyventas kančias, paguosti ir ištiesti pagalbos ranką, finansiškai paremti juos ir jų artimuosius.

Žmonių ryšiai esti gilūs arba paviršutiniški. Mano ryšiai su partizanų V. Balsiu nebuvo nutrūkė iki pat 2018-ųjų pabaigos, tik šikart negavau iš jo kalėdinio sveikinimo. Jis savo laiškuose visuomet su padėka prisiminėdavo „Girių aidą“ penketuko keliones į Ameriką ir Kanadą. Tai buvo didelė prošvaistė ir atgaiva po Sibiro kančių. Be to, laiškuose partizanas V. Balsys vis minėdavo savo nusivylimą, kad ne už tokią nepriklausomą Lietuvą partizanai kovojo, liejo kraują.

Gyvenimas rieda. Gyvenimas dažnai atima tuos, kurie mums yra svarbūs ir brangūs. Mes pernelyg retai dėjuojame, tu, ką turime, ir to vertę suvokiame tik tuomet, kai prarandame. Man ši diena itin skaudi, tačiau nors esu toli nuo tėvynės ir tenka atsisveikinti su mielu ir gerbiamu tautos patriotu, partizanų Vytautu Balsiu-Uosiu per laišką, širdyje viskas labai arti. Esame krikščionys ir turime priimti Dievo valią.

Tesiils ramybėje su savo artimaisiais ir kovos draugais Dievo Dangaus soduose.

Marija REMIENĖ, Čikaga, JAV

Vytautas Balsys-Uosis, išteikiant Laisvės premiją, 2019 m. sausio 13 d. LR Seimo kanceliarijos nuotr.

Mirtis – tai slenkstis, bet ne pabaiga.
Brangiausi žmonės ima ir palieka,
Tačiau nuo jų nusidriekia šviesa,
Ir atminty, ir širdy gyvi išlieka...

Pavasariui artėjant, į Viešpaties namus iškeliaavo Lietuvos partizanas, atkurto Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio štabo viršininkas, Laisvės premijos laureatas, dim. majoras Vytautas BALSYS-UOSIS. Šią tamsią valandą tesuteikia Viešpats jėgų, paguodos, dvasios stiprybės, tvirtybės jo dukrai Rūtelei ir visiems draugams partizanams, artimiesiems. Kartu su Jumis jungiu savo maldas ir mintis.

Marija REMIENĖ, Čikaga, JAV

Netekties valandą, į Viešpaties namus išėjus buvusiam Lietuvos partizanui, atkurto Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio štabo viršininkui, Laisvės premijos laureatui, dim. majorui Vytautui BALSUI-UOSIUI, nuoširdžiai užjaučiame jo dukrą Rūtelę ir artimuosius.

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio taryba

„Priboj“ metu yra duomenų, kad 1949 m. kovo 25–28 d. Lietuvos SSR teritorijoje buvo užregistruota 11 aktyvių partizanų veiksmų, kurių metu nužudyti 7 asmenys, 2 asmenys sužeisti. Alytaus, Kalvarijos, Plungės, Širvintų, Ukmergės apskrityse apšaudytos trėmimus vykdydusios operatyvinės grupės, naktį į 1949 m. kovo 26 d. Prienų apskrityje nupjauta 17 telefono ryšio stulpų.

A. Sniečkaus atskaitiniame pranešime Visasąjunginės komunistų partijos (bolševikų) (VKP(b)) centro komiteto sekretoriui G. Malenkoviui pateikta statistika, kad 1949 m. kovo-balandžio mėn. iš Lietuvos SSR buvo ištremtos 9503 šeimos, kurias sudarė 32 270 asmenų, iš jų – 10 438 vyrai, 12 978 moterys, 8 854 vaikai iki 15 metų amžiaus.

LKP(b) centro komiteto biuro 1949 m. kovo 29 d. nutarime buvo apibendrinta, kad „buožių ir banditų šeimų“ ištrėmimas iš Lietuvos SSR teritorijos įvyko organizuotai, akcentuota, kad „dėl atliktų priemonių respublikoje išaugo kolūkiečių, vargingųjų ir vidutinių valstiečių aktyvumas, darbininkiška valstietija teikia pareiškimus stoti į kolūkius“. Beveik visi trėmimo operacijos „Priboj“ vykdytojai buvo

apdovanoti aukštais valstybiniais apdovanojimais.

1956–1958 m. daugelis tremtinių buvo paleisti. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. balandžio 9 d. priimtame įstatyme „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ pažymėta, kad gyventojų trėmimai (deportavimas) „atitinka tarptautinės teisės normose numatyto genocido nusikaltimo požymius“.

Prieš 70 metų vykdytai Baltijos šalių gyventojų trėmimo operacijai „Priboj“ atminti Lietuvos ypatingasis archyvas parengė virtualią parodą. Su parodos eksponatais galima susipažinti internete – <<http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/operacija-priboj/exh-126/operacija-priboj/case-652>>.

Parengė Povilas GIRDENIS,
Lietuvos ypatingojo archyvo VRM
dokumentų skyriaus vedėjas

Šaltinis – <<http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/operacija-priboj/exh-126/operacija-priboj/case-652>>.

Gerbiamieji „Vorutos“ laikraščio redaktoriau Juozai Vercinkevičiumi, Kazimierai Garšva, Nijole Balčiūniene, Ilona Šedienė, Lietuvos nacionalinio muziejaus ir Signatarų namų darbuotojai, Donato Malinausko premijos nominacijos organizatoriai, rengėjai, laureatai, jo atminimo saugotojai!

Šiandien Lietuva džiaugiasi ir didžiuojasi laisve, kurią mums savo ryžtingais veiksmais ir darbais iškovoję mūsų senoliai, subūrę tautą ryžtingiems išsivadavimo veiksams iš beveik šimtmetį besitęsios Rusijos vergovės, dėl jų sukurto teisinio akto Lietuvos Nepriklausomybė buvo pripažinta pasaulyje.

Gerbiamieji Jadvyga ir Tada STOMMOS, Žiedūna ir Viktorai JENCIAI, nuoširdžiai Jums dėkoju už Jūsų geranorišką, nuoširdų rūpinimąsi Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų atminimo išsaugojimu ir pagerbimu, jų vardu skatinatę saugoti ir puoselėti tautos kultūros paveldo vertybes. Sprendimas įsteigti Vasario 16-osios akto signataro Donato Malinausko premijos fondą – svarbus ir garbingas žingsnis, išsaugosiantis Jūsų senolio atminimą aišniais. Visuomet būsiu dėkingas ir už tokią aukštą mano veiklos, ilgamečio darbo Tėvynės labai įvertinimą.

Pagarbiai
Vytautas DAILIDKA
Eišiškės, 2019 m. kovo 15 d.

„Karališka senoji kibininė“ –
Sausių k. ,
LT-21401 Trakų r.
(Vilnius–Kaunas automagistralė, 23 km),
tel./faks. +370 5 243 2444,
mob. tel.
+370 65908454, +370 659 08452,
el. p. info@kibinas.lt

Mūsų paslaugų spektrą sudaro:

- Kompleksiniai ir verslo pietūs kiekvieną darbo dieną;
- Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams;
- Edukacinė kibinų gaminimo pamokėlė „Paragauk istorijos“;
- Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gaminimo pamokėlė;
- Autoparduotuvė „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje;
- Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams;
- Kibinų pristatymas į namus;

Tad linkime akimis pamatyti,
gomuriu pajusti, širdimi įsimylėti...

„Senoji kibininė“ –
Karaimų g. 65, LT-21104
Trakai, tel./faks. +370 5
285 5865, mob. tel. +370 659
72132, +370 659 08452,
el. p. senoji@kibinas.lt

Kvietimas

Kviečiame 2019 m. balandžio 27 d. (šeštadienį)

į tradicinį Pirmosios Lietuvos Respublikos Pasienio policijos palikuonių – vaikų, vaikaičių, provaikaičių – susitikimą prie paminklo pasieniečiams Linkmenyse (Ignalinos r.).

Susitikimo programa:

- ♦ 11.00 val. šv. Mišios Linkmenų Švč. Trejybės bažnyčioje;
- ♦ prie demarkacinės linijos su Lenkija tarnavusių Pasienio policininkų pagerbimas, gėlių prie paminklo pasieniečiams padėjimas;

- ♦ ažuoliukų sodinimas;
- ♦ susitikimai ir pažintys;
- ♦ vaišės;
- ♦ koncertas.

Kviečiame dalyvauti.
Pagerbkime tėvų, senelių, prosenelių, garbingai
tarnavusių Lietuvai, atminimą.

Organizatoriai: Linkmenų seniūnas Jonas Alekna
(tel. 8 687 31092), knygos „Parubežys ir parubežiniai“
autorius Antanas Žilėnas (tel. 8 618 74508).

Saviti Apšvietos ženklai XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Atkelta iš 7 p.

tėjiška judėjimą, bet apie skirtingus panašiu metu vykusius Apšvietos iškeltų klausimų⁹ inicijuotus judėjimus, įvairiuose Europos kraštuose įgijusius vis kitas raiškos formas. Mokslinės polemikos ar rimtesnių diskusijų nekurstanti chrestomatinė nuostata, kad naują šviesos amžių išugdė ir subrandino Vakarų Europa, kad ji tapo kitiems kraštams sektinu pavyzdžiu ir svarbiu vertės kriterijumi, skatina peržiūrėti vakarietiškus pavyzdžius ir jais sekusių kraštų patirtis. Tokią žiūros galimybę inspiruoja ir nūdienos akademinėse diskusijose apie Apšvietą keliamas imperatyvas – šviečiamoji amžiaus sklaidos lauką analizuoti koncentruojantis į atskirus tautinius, socialinius kontekstus, šitaip išsvengiant „embleminio“, nuo turinio atsietu, tinkančių bet kurio regiono patirčiai apibūdinti charakteristikų. Tokiu būdu tyrinėjant Apšvietos epochą atsiskaidoma bendrų apžvalgų ir gilinamasi į kiekvienos tautos savitumą, susiklosčiusią politinę, ekonominę, kultūrinę situaciją, i tai, kokius atgarsius programinės švietėjiško judėjimo idėjos (laisvės, pilietiškumo, patriotizmo ir kt.) kėlė konkrečiuose, daugiau skirtumų nei panašumų turinčiuose regionuose.

Nepaisant plačios šiandieninių mokslinių interesų skalės, aktyvaus modernių

teorių akceptavimo, lietuvių mokslininkų tyrimuose, skirtuose Apšvietos epochai pažinti bei jai įvertinti, pasigendama ryžtingesnių bandymų atsakyti į vieną esminį, keletą atšakų turintį klausimą – ar XVIII a. LDK, priėmusi ir išgyvenusi Apšvietą, palenkė ją savo poreikiams, kitaip tariant, ar Apšvietos epocha LDK išsiskyrė savo specifika ir autentiška? Panašių klausimų kėlimas (nebūtinai pateikiant vienareikšmius atsakymus) kursto bei provokuoja kontraversiškas mintis, yra prasmingas ir nūdienos tyrimams aktualus.

Į Apšvietos amžių derėtų žvelgti kaip į reikšmingas naujoves subrandinusį istorinį periodą, kurio pagrindiniai siekiai buvo „atkerėti“ pasaulį, išsklaidyti senus mitus, iki galo apgalvotą, matematizuotą pasaulį tapinti su skirtingai suvokiama ir įvardijama tiesa. Kalbant apie senų mitų griovimą XVIII a. LDK, teigtina, kad jį skatino ne tik Vakarų Europos švietėjų išbudinta nauja mąstysena, bet ir pastangos įveikti krašte nesibaigiančią politinių įvykių suirutę. Be kita ko, reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad LDK ir Lenkijos Karalystėje švietėjiškas sąjūdis, priešingai nei daugelyje šalių, nevyko už akademinės ir edukacinės sistemos ribų. 1773 m. Abiejų Tautų Respublikos Seimo sprendimu įkurta Edukacinė komisija puoselėjo tuo

laiku modernią bendraeuropinio pobūdžio švietimo sistemą (mokyklų programos buvo rengiamos remiantis anglų filosofų D. Hjumo (*D. Hume*) ir D. Loko suformuluotais gamtamokslo principais, Prancūzijos fiziokratų idėjomis, Ž. Ž. Ruso prigimtinės pedagogikos metmenimis), atvirą naujovėms, reformoms (turėjusioms sustiprinti ne tik Respublikos ekonominę padėtį, bet ir jos gynybinį pajėgumą), mokslo pažangai. Veikiant tokioms įtakoms, savitu LDK Apšvietos bruožu tapo *sveika logika*, traktuota kaip patikimų normų, dėsnių bei metodų sistema ir priešinta užsitęsusiai Respublikos anarchijai. Sveiką logiką LDK švietėjai: pirmasis Edukacinės komisijos pirmininkas Vilniaus vyskupas Ignatas Jokūbas Masalskis (1726–1794), LDK pakancleris, vienas iš aktyviausių Edukacinės komisijos steigimo iniciatorių Jokimas Liutauras Chreptavičius (1729–1812), politinės grupuotės *Familija* kandidatas į ATR karaliaus sostą Adomas Kazimieras Čartoriskis (1734–1823), LDK raštininkas, vėliau didysis maršalka Ignacas Potockis (1750–1809), siejo su moralinių ir visuomeninių idealų įgyvendinimu. To meto supratimu, sveikos logikos žmogus pirmiausia buvo atsakingas už visuomenės, kurioje gyvena, gerovę, moralę, kultūrinį išprusimą. *Sveikos logikos*, *sveiko proto* ar *sveikos nuovokos* sąvokos įsitvirtino tiek XVIII a. antros pusės

LDK ir Lenkijos švietėjų veikaluose, prakalbose, tiek įvairiuose manifestuose bei Edukacinės komisijos sudarytose pedagoginėse instrukcijose. Sveiko proto šalininkais save laikė ir libertiniškus pažiūrų, ir katalikiškos Apšvietos atstovai. Tikėta, kad gyvenimo tiesą galima suvokti tik sveiku protu, kuris neprieštarauja tikėjimui, dieviškam Apreiškimui, neabejota, kad ir Dievo tiesa imenama tik sveiko proto pastangomis. Sveikas protas tapo aktyvių reformatorių karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio (1732–1798) ir jo bičiulio, Gardino seniūno A. Tyzenhauzo pagrindiniu veiklos akstiniu. Bendrai tariant, XVIII a. antros pusės šaltiniuose aktualizuota *proto sveikatą* galima laikyti vienu charakteringiausių LDK Apšvietos bruožų, išryškėjusių ne sekant Vakarų Europos mokyklomis, bet atsiliepiant į brestančius visuomenės (net svetimšalis Ž. Ž. Ruso pastebėjo išskirtinį Lietuvos–Lenkijos valstybės žmonių norą veikti ir naują linkme kreipti savo gyvenimą¹⁰) lūkesčius, gyvenamojo laiko išugdytus poreikius.

⁹ Apšvietos epochoje kelti švietimo, laisvės, teisių, tikėjimo, patriotizmo, dorovės klausimai panašiai buvo formuluojami bemaž visuose Europos regionuose, tačiau atsakymai į juos buvo skirtingi. Tam turėjo įtakos tiek kultūriniai, tiek ekonominiai, politiniai, tiek konfesiniai diferencijuotos Europos ypatumai.
¹⁰ Žanas Žakas Ruso, „Pastabas apie Lenkijos valdymą ir siūlomą jo reformą“, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija. Naujieji amžiai*, Vilnius: Mintis, 1987, p. 349.

Kitas numeris išeis balandžio 27 d.

<p>Voruta® Visos prekių ženklo teisės saugomos</p> <p>9 771392 067018</p>	<p>Prenumeratos indeksai 0135, 0136</p>	<p>Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, prof. habil. dr. Alvydas Butkus, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, doc. dr. Vladas Terleckas, dr. Jurgita Žasinaitė-Gedminienė, doc. dr. Dalia Urbanavičienė, dr. Aldona Vasiliauskienė, Algirdas Žemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius).</p> <p>© Voruta, 2019. Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VŠĮ „Vorutos“ fondo (įmonės kodas 181392738, PVM mokėtojo kodas LT813927314) nuosavybė. Laikraščio straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda.</p> <p>© Voruta, 2019. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Trisdešimties leidimo metų. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738, a.s. LT025015100014000155, Trakų kredito unija, kodas 50151. Direktoriė Aušra Virvičienė, „Tele2“ mob. 8 605 11117. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išsina kartą per mėn. Apimtis – 4 sp. l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./faks.: (8 528) 51 266. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel. 8 670 08 901. Spausdina AB spaustuė „Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Tiražas 1000 egz.</p>	<p>Spaudos, radijo ir televizijos palaikimo fondas remia projektą <i>Pirmosios Lietuvos Respublikos palikimas šiandien</i>.</p> <p>Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel./faks. (8 528) 51 266, El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com Interneto svetainė www.voruta.lt.</p> <p>Redakcija: Vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com, tel. 8 670 08 901), Irma Stadalnykaitė (redaktorė, 8 603 11117), Jolanta Zakarevičiūtė (istorija, publicistika), Jurgita Jakienė (dizainerė, el. p. vorutosfondas@voruta.lt, 8 603 11117), Stanislava Žuravskia (buhalterė, tel. 8 603 11 117, tel./faks. (8 528) 51 266, el. p. buhalterija@voruta.lt), Aleksandras Adamkavičius (etninės žemės), Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija), Evelina Kislych-Sochienė (publicistika).</p>
--	---	--	---